

XIII. ÉVF. 46. SZÁM
1958. NOVEMBER 16.
ÁRA: 120 FORINT

Élet
TUDOMÁNY
A TUDOMÁNYOS
ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT
HETILAPJA

Választunk

Alig van ma hét, hogy a sajtó vagy a rádió ne adna hírt újabb meg újabb jelentős magyar találmányról. Brüsszelben nagy feltűnést keltettek a kiállított új magyar műszerek. Nem csoda, hiszen megállják helyüket a mai heves világversenyben is. Nemrég olvashattunk a Heller—Forgó-féle, új elveken alapuló hűtőrendszernek, a légpárnás köszőrűlő-gépnak vagy az új magyar gabonaszéletelő gépnak a nemzetközi sikeréről.

Bizony, ma már ott tartunk, hogy Magyarország — amelyet valamikor úgy igyekeztek bemutatni a nemzetközi közvéleménynek, mint a „tchikosch”, a „gulasch” és a délibáb elmaradott és egzotikus országát — most már mint fejlett ipari ország jelentkezik a világban, s ipari berendezéseket és találmányokat exportál.

Azelőtt a feltalálókat „exportáltuk”. Hosszú volna felsorolni mindazokat a magyar tudósokat, akiket Horthyék népellenes politikája, az állástartalanság és a jövő reménytelensége üldözött ki a régi Magyarországról. De nem is lehetett ez másként egy olyan országban, amelyben nem kivétel, hanem szabály volt a fiatal értelmiségiek ingyen végzett munkája, s ahol az állástalan diplomások előtt szabadon állt az út — egészen a hólapátolásig.

Ma, amikor 90 tudományos kutatóintézetünkben több ezer tudományos kutató végez megbecsült munkát, amikor az Akadémia évi költségvetése 150 millió forint, elképzelnünk is nehéz azokat az időket, amelyekben ugyanez az Akadémia évi 600 000 pengőön tengődött. Igaz, hogy az akkori magyar tudományosság nagyobb „dicsőségére” egy Habsburg főherceget választottak meg az Akadémia elnökévé.

Ki beszél ma már nálunk állástalan értelmiségiekről? A nép rohammal hódítja meg a tudományt is. Az ő fiai és leányai jelentik ma egyetemi ifjúságunkat, tudományos jövőnket, s az egyre szélesebb tömegek, maga a nép vált — műveltségben gyarapodva s egyre tágabb látókörrrel — az ország gazdájává.

Amikor a választóurnák elé járulunk, azt jejezzük ki, hogy egyetértünk ezzel a fejlődéssel, s egyetértünk azzal a jövővel is, amely most kezd a maga teljes szépségében kibontakozni.

Választunk tehát a múlt és a jelen között.

Nem nehéz a választás.

CÍMKÉPÜNK: Anaemiás emberi vér, festetlen, nedveskamra-készítmény.
A felvételen különböző alakú és nagyságú vörösvértestek láthatók: köztük kisebb-nagyobb biogranulumokkal. A felvétel plasztikus kondenzorral történt. „A vér és az atomsugárzás” című cikkünkhöz.

Főszerkesztő: Csűrös Zoltán. Felelős szerkesztő: Kocsis Ferenc. A szerkesztő bizottság tagjai: Ákos Károly, Pényes Imre, Futó József, Haraszty Árpád, Haraszi István, Harsányi István, Jantsky Béla, Jánossy Andor, Kulin György, Makkai László, Malán Mihály, Mihalik Sándor, Németh Béla, Öveges József, Székely Sándor, Szlamenczky István, Tangi Harald, Tarján Rezső, Tasnádi Kubacska András, Vécsey Zoltán, Zách Alfréd. Kiadja: a Gondolat Könyv-, Lapkiadó és Terjesztő Vállalat, Budapest, VIII., Bródy Sándor utca 16. Felelős kiadó: a Gondolat Kiadó igazgatója. Szerkesztőség: Budapest, V., Rosenberg-házaspár utca 15. Telefon: 314-715, 315-198. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a helyi, Budapesten a kerületi kézbesítő postahivataloknál és a kézbesítőknél. Előfizetési díj 1 hónapra 4,50 Ft. Külföldön terjesztik a „Kultúra” Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, Budapest, VI., Népköztársaság útja 21. és külföldi képviselői.

7238. Egyetemi Nyomda mélynyomása, Budapest. F.v.: Janka Gyula. Megjelent 160 000 példányban

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT HETILAPJA

A TARTALOMBÓL!

A Galilei Kör és a negyven évvel ezelőtti forradalmak — A Mars bolygó megoldatlan problémái — A vér és az atomsugárzás — Izland — A korszerű fűtés — A juhtej értéke — A tudomány világa

A GALILEI KÖR

és a negyven évvel ezelőtti forradalmak

Századunk első két évtizedének társadalomtörténetét kutatva az ember lépten-nyomon a *szabadkőművesség*, a *szabadkőműves polgárság*, a *polgári radikális értelmiség* kifejezésekkel találkozik. Különösképp összefonódik e fogalmakkal a *Galilei Kör* története.

A szabadkőművességről a századforduló konzervatív és haladó sajtójában egyaránt olvashatunk támadó és gúnyos írásokat. Az előbbi azért elégedetlenkedik, mert a szabadkőműves páholyokban a hivatalos politikát képviselő nagypolgári csoportok mellett a kispolgárok és polgári értelmiségiek ellenzéki hangot ütöttek meg. Ez a sajtó voltaképpen csak e „rendbontókat” támadta. A Népszava éppen fordítva: a szabadkőművesség elavult, titkos szertartásait kipécézve a haladástól elrugaszkodott nagypolgárokat csúfolta ki, s kivételt csupán azokkal a növekvő számú kispolgári értelmiségiekkel tett, akik magukat polgári radikális felfogásúnak vallották. Így vált az évszázadokon át a haladás élén járt szabadkőművesség *Janus-arcúvá*, s így adott — okkal — alapot mind a konzervatív, mind a baloldali sajtó támadásainak.

S hogyan állunk magával a polgári radikalizmussal? Ez az ideológia voltaképpen a nyugati polgári (burzsoá) elméletekből eredt s a polgárság legképzettebb kis csoportja, a „doktrinerek” vallották magukénak. E burzsoá elméletek a századfordulón Nyugaton már nem álltak a haladás élvonalában, de magyar talajon még újat, haladást jelentettek. Hiszen a magyar társadalom széles rétegei előtt szinte teljesen ismeretlen nézeteiket tartalmazták: hangsúlyozták a természettudományok jelentőségét, s elsőrendűen fontosnak tartották a *szociológiát*, azaz a társadalommal foglalkozó tudományt.

A polgári radikálisok szervezeteinek, a *Huszdik Század* című folyóiratnak és a *Társadalomtudományi Társaságnak* a megnyilatkozásai megbotránkoztatták a régi rend híveit, ugyanakkor a fejlődő, növekvő polgári rétegek köreiből követendő példaként hatottak. Még a munkásságot is vonzotta a polgári radikalizmus, minthogy a Szociáldemokrata Párt opportunizmusa miatt Magyarországon nem volt szervezet, amely a proletariátust megismertethette volna a *proletár* (marxista) szociológiával. Így került a polgári radikalizmus az új társadalmi rétegek érdeklődésének homlokterébe s lehetett és maradhatott 1918 végéig haladó irányzat.

De hogy valóban azzá vált, nem a tudomány fellegvárába visszahúzó doktrinereknek, azaz az elméleti alkotóknak, *Jászi Oszkár*nak és társainak köszönhető, hanem eszméik népszerűsítőinek, elsősorban a kispolgári és középpolgári származású egyetemi diákságnak, közelebről a *Galilei Kör* tagjainak.

A Galilei Kört éppen azok a polgári származású ifjak hozták létre — 1908. november 22-én, tehát ötven éve —, akik hazulról nem sok anyagi segítséget kaptak, s merőben más világszemlélettel, szokásokkal és törekvésekkel indultak el a budapesti egyetemre, mint az előző idők fiai. Ők nem érezhették jól magukat a hivatalos vagy egyházi körök támogatta régi diákegyesületekben, amelyeknek a tevékenysége kimerült az uralkodó pártok tiszteletére tartandó ünnepegekben, egy-egy politikai vezér érdekében rendezendő tüntetésben. A Galilei Körnek szükségszerűen meg kellett születnie, hogy az igényes, intellektuális érdeklődésű fiatalok otthont találjanak valahol, ahol elmélyültebben tanulhatnak, természettudományos érdeklődésüknek megfelelő könyvekhez juthatnak s elméleti, elvi vitákkal tölthetik idejüket.

De a Galilei Kör nem csupán mint egyetemi diákegyesület töltötte be feladatát. Tagjai nemcsak megismerkedtek az új tudományos eredményekkel, hanem buzgón terjesztették, s a gyakorlati életben is meg akarták valósítani őket. Így váltak a galileisták a magyar közállapotok bírálóivá, a demokratikus eszmék hirdetőivé; nyilvános üléseik,

Sugár Tivadar, a Galilei Kör perének egyik fővádoltja (Gedő Lipót rajza)

vitáik, hazafias ünnepeik ezért vonzották a budapesti nagyközönség — polgárok, munkások — több ezres csoportját. S így érthető az is, hogy a Galilei Kör a konzervatívok céltáblájává vált. Szabadkőművesnek, szociáldemokratának, hazafiatlan, erkölcstelen, izgága zsidók szervezetének mondták, nem mintha tagjai valóban mind szabadkőművesek vagy szociáldemokraták avagy zsidók lettek volna, hanem általában azért, mert tevékenységük haladó színezete, a régít támadó volta miatt a széles polgári, kispolgári, sőt munkástömegek érdeklődését is felkeltette.

A Kör az új — polgári demokratikus — Magyarországért lépett akcióba, s éveken át támadás és üldöztetés közepette végezte e munkáját. A háború alatt ugyan leszűkült a tevékenysége: mindenek főlé helyezte a háború elleni felvilágosító munkát, mégis — vagy épp ezért — a demokratikus gondolkodású és a háborút ellenző budapesti dolgozó tömegek találkozóhelyévé vált.

Mit tett a Galilei Kör a háború ellen?

1917 decemberében a háborús költségeket megszavazó képviselők kezébe adták levelezőlapjukat, amelyen ez állt: „Állandó békét akarunk! Nem állandó béke, csak

Jegyverszűnet az, amelynek megkötésekor az egyik fél megalázását jelentő feltételeket diktálnak katonai győzelmek alapján. Követeljük a nemzetközi tárgyalások azonnali megkezdését... A háború után nem kérjük Öntől, hogy volt-e a fronton, de megkérjük Öntől, mit tett a békéért? Mit felel majd erre?” Aláírás: Galilei Kör. A lapokat a rendőrség elkobozta, s a Kör ekkor menthetetlenül „feketelistára” került. Mindhiába. Folytatta megkezdett háborúellenes munkáját. Tagsága ekkor már nagyon tarka képet mutatott: középiskolás diákok, tudományos és politikai kérdésekkel foglalkozó mérnökök, tanárok, tanítók, műszaki és magántisztviselők, munkások, munkásifjak, diáklányok találkozóhelyévé váltak az egyesület Anker közli helyiségei. Szociológia, jogbölcselet, társadalomtudományi irányok (Herbert Spencer, Sombart, Henry George, Bernstein, Marx stb. tanai), a természettudományos problémákról zajló viták mellett és mögött elsősorban az időszerű politikai kérdések: háború és béke, demokratikus szabadságjogok, földbirtokreform stb. és az egyes országok munkásmozgalmi eseményeinek ismertetése került előtérbe a Kör ülésein. S amikor vége lett egy-egy késő estebe nyúló összejövetelnek, s a nagyközönség és a tagság zöme hazaindult, néhány komoly csillogó szemű ifjú és leány még tovább is együtt maradt, vitatkozva, beszélgetve.

Mit tehetnek még a háború ellen? — ez volt a fő témájuk. Fölvetődött a gondolat: fölkeresik Szabó Ervint, a Fővárosi Könyvtár híres igazgatóját, akivel a Kör fennállása óta a mindenkori tagság állandó kapcsolatban volt, s akiről tudták, hogy legalább ugyanolyan eleven kapcsolatban van a munkássággal, mint velük, s megkéri őt, hogy hozza őket össze öntudatos gyári munkásokkal. A Kör munkástanfolyamai, előadásai már eddig is teremtettek bizonyos kapcsolatot a munkássággal, de ezt a kis csoport már nem érezte elegendőnek.

Tervük éppen csak bontakozott, amikor Szabó Ervin közvetítésével fölkereste őket a zürichi egyetemet járt s háborúellenes nézeteihez és céljaihoz elvtársakat kereső *Duczynska Ilona*. Duczynskára Svájcban nagy hatással voltak a baloldali (zimmerwaldi) szocialisták háborúellenes kiáltványai, megmozdulásai, s hazatért, hogy Magyarországon segítse a hasonló mozgalmat.

Igy gazdagodott a Galilei Kör diákcsoportja Duczynska révén a zimmerwaldi szocialisták gondolataival, és került ugyanakkor Szabó Ervin segítségével szorosabb kapcsolatba a munkássággal. Sőt a volt galileisták — mérnökök, műszaki tisztviselők, egyéb értelmiségi dolgozók s a Körbe járó vendégek: katonák, munkásifjak, munkások — közvetítésével kialakult egy közvetlenebb kapcsolat is az ugyancsak a háború ellen fellépő új szervezetekkel, az *Ipari és Közlekedési Alkalmazottak Országos Szövetségével*, majd ami ennél is fontosabb volt: a mind több gyárat magában foglaló *Gyárközi Bizottsággal*.

A Kör mélyén éledő kis csoport a volt galileistákkal és a gyári bizalmiakkal együtt nekilendült a munkának: háborúellenes és a katonákat a fegyverhasználat megtagadására biztató röpiratok készítése, tiltakozó gyűlések, sztrájkok szervezése és segítése került programjukba.

Működésük egyik jele az az antimilitarista plakát volt, amelyet egy novemberi hajnalon „Egy emberi, egy fölért se a hadseregnek!” felirattal Budapest utcáin a hetedik hadikölcson jegyzésére buzdító hirdetmény mellé ragasztottak ki. Igaz, a rendőrök kardjukkal rövid idő alatt levakarták e plakátokat. A háború ellen tettekre lendült kis csoportot azonban nem állították meg. Ezekben a napokban győzött *Oroszországban* a forradalom. Ez nemcsak kitörésének a hírével serkentette őket, hanem másként is segítségükre sietett: a csoport egyik tagja, a 19 éves *Csillag László* megtalálta az utat olyan orosz hadifogoly-munkások és emigrált forradalmárok felé, akik a konspirációs munkához, plakátok készítéséhez náluk jobban értettek. *Solom* és *Jusztusz Valdemár* (Vlagyimir) és társaik sokszorosító gépet szereztek nekik, s technikai tudásukat és konspirációs tapasztalataikat is rendelkezésükre bocsátották.

A rölapok egy ideig *Sallai Imre*, akkoriban 21 éves banktisztviselő hónapos szobáskájában készültek éjszakánként, majd amikor már nem érezték ott biztonságban magukat, Duczynska Ilona albérteti szobájában. Nappal a kis csoport tagjai gyárakba jártak. A kiépült munkásbizalmi rendszer s a galileista csoport kiegészítette egymást. Az egyik a szervezetet, a másik az eszmei irányítást adta.

1917 végére a munkásság nagy tömegmegmozdulásra és általános háborúellenes sztrájkra készült. A kis csoport arra gondolt: az ő feladata felvilágosítani a katonákat, nehogy teljesítve a parancsot, a háború ellen tüntető tömegekre fordítsák fegyverüket. 1918 január első napjaiban a kaszárnyák katonái már olvashatták is a nekik

Duczynska Ilona, a per másik fővádlottja

szánt sorokat: „...*Katona testvéreink! Most dől el egész életetek sorsa! Már morajlik idehaza a föld. Ti vagytok a föld utolsó urainak reménye, a ti szuronyaitok mögött keresnek menedéket. Ha felvonul majd az éhezők és nyomorgók serege, ha titeket küldenek majd ki, hogy vérbefojtsátok testvéreitek megmozdulásait — katonák, mit fogtok majd tenni?*”

Az ezer szemmel, kézzel és füllel kutató rendőrség megtalálta a nyomokat. Beépített ügynökök? árulás? véletlen? éberség hiánya? — nehéz volna megmondani. Talán mindegyik közrejátszott. A rendőrség 1918 január közepén megjelent a Körben, helyiségeit feldúlta, majd lepecsételte, s a vezetőségnek mintegy 30 tagját letartóztatta, majd ötöt közülük átszállítottak a Conti utcai fogházba, hogy hadbírótság elé állítsák őket.

A rendőrség kereste a diákok mögött az értelmi szerzőket. De sem a diákok, sem a perbe keveredett munkások és orosz hadifoglyok nem vallottak. Hiába csukták le a röpiratok sokszorosításával és terjesztésével kétségtelenül foglalkozó *Sugár*

Diák elvtársaink! Egyetemi hallgatók!

A közoktatásügyi népbiztosság nagyszabású népművelési munkába fogott. Még mindig a proletárok milliói, főleg a földművesszegények nem tudnak sem írni, sem olvasni.

Diák elvtársaink! Hozzátok fordulunk, akiknek lelkében él az elnyomott emberiség felszabadító munkája iránti lelkesedés, jelentkeztek minél nagyobb számban, hogy ebben a nagy oktatómunkában résztvegyetek.

A proletariátus diktatúrája kétszeres szeretettel öleli keblére azokat a diák elvtársakat, akik proletártestvéreik szellemi felszabadításának magasztos és nehéz munkájában részt venni kívánnak.

Csak azok jelentkezzenek, akik belső meggyőződéssel hirdethetik az új tanokat s akik eddig is tevékeny szerepet játszottak a munkásmozgalmak oktató, felvilágosító munkájában. Jelentkezni lehet az Országos Propaganda Bizottság helyiségében **Muzeum-körút 1. szám alatt, a titkárságnál.**

A Galliei Kör egyik röplapja

1918 szeptemberében kezdődött az „első garnitúra” tagjainak főtárgyalása. Budapest közönsége érdeklődne, de a tárgyalás zárt. Csak gyorsírói jegyzőkönyvek örököltik meg az elhangzottakat:

— *Sugár Tivadar, frontról betegesen hazatért katona, miért vett részt ilyen hazaáruló mozgalomban?*

— *Mert ismerem a háborút közelről, tüdőbetegem jöttem haza a lövészárokból. Nem akarom, hogy még többet pusztítson... Az én hazafiasságom nemcsak ennek a földnek, hanem elsősorban a rajta élő népnek a szeretetét jelenti. — Szocialistává lettem, tudom, hogy ennek a társadalomnak — éppen mert rossz, idejétmúlt, mert nem ad jogot az emberiség legnépesebb osztályának, a dolgozó munkásosztálynak — el kell pusztulnia...*

— *Duczynska Ilona, hogyan jutott ide, hogy földbirtokos, jó magyar rokonai példáinak követése helyett a munkások hazaáruló szocialista eszméi mellé csatlakozott?*

— *Látam, tudom, hogy külföldön már vannak csoportosulások, amelyek munkásokból, elnyomott dolgozókból állanak, s fel merték emelni szavukat a háború ellen, saját kormányuk háborús politikája ellen. És én közéjük tartozom. Én sem akarok háborút, szenvedést... A katonákat, igenis, arra akartam bírni, hogy ne lőjenek testvéreikre, a háború*

ellen tüntetők tömegére... Kik segítettek a munkánkban? Munkások, de a nevüket nem vagyok hajlandó megmondani...

Az ítélet: Sugár Tiivadarnak háromévi, Duczynska Ilonának kétévi súlyosbított börtön. A többieket bizonyítékok hiányában felmentették. Sallainak és társainak pere nem jutott el a főtárgyalásig. Közbejött 1918 októbere, amikor mind az elítélteket, mind a vizsgálati fogságban levőket kiszabadították a forradalom katonái.

Újra működik a Galilei Kör. Először minden tagja lelkesen állt a forradalom oldalára, később megoszlottak: voltak, akik mennél gyorsabb tempóban akartak előre menni, mások viszont „megálljt” óhajtottak. Így vált el; ki maradt a Kör tagjai közül polgár, akinek csak a polgárság egyenlősége kellett, s kik látták meg: tovább kell fejleszteni a forradalmat, hiszen a polgárság szövetségre lép volt ellen-ségeivel, a régi uralkodó osztályok tagjaival, megijed a forradalomtól, amely nem-csak szabad, egyenlő, titkos választójogot, hanem annál többet, a vagyoni előjogok megszüntetését is követeli.

A galileisták legöntudatosabbjait a *Kommunisták Magyarországi Pártjának* alapító tagjai között találjuk. A Kör tagjai általában lelkesen harcoltak a *Tanácsköztársaság* idején, bár akadtak közöttük, akik akkorra már passzívvá váltak, visszariadtak, nem bíztak a proletariátus vezetésre alkalmas voltában. — A Horthy-korszakban mégis a Galilei Kör teljes tagsága feketelistára került.

A Galilei Kör megriadt polgári szárnyának demokratikus illúziói nem teljesültek, a Horthy-korszak nem feleltetett meg a Galilei Kör jobboldali csoportjának sem — s ők sem kellettek a rendszernek. Sokan éppen ezért ekkor váltak igazán demok-ratává, szocialistává — s váltak hontalanná.

Alakulásának ötvenedik évfordulóján — azt hiszem — érdemes volt elmonda-nunk, hogy miért ütöttek szegénybélyeget a Galilei Körre a magyar fasizmus kor-szakában.

Tömörly Márta

az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa

Az alábbi rendezvényekre jegyek a helyszínen és az Uránia Ismeretterjesztő Boltban (VI., Lenin krt. 96., telefon: 119-467) elővételben is kaphatók.

November 17.

Meghódították a Déli-sark világát. Előadó: dr. Vécsey Zoltán tudományos kutató.

Az előadást a „Scott kapitány” c. film bemutatása követi. A MEDOSZ előadótermében (VI., Jókai u. 4.). Du. 6 óra. Belépődíj: 4,— forint.

Verdi: Aida. Előadó: Várnai Péter zenetörténész. Az előadást az „Aida” c. film bemutatása követi. A Vasas Központi Művészegyüttes színházában (VIII., Kőfaragó u. 12.). Du. 6 óra. Belépődíj: 4,— forint.

Így beszél a pesti ember. Előadó: Deme László. A Vasas Központi Művészegyüttes színházában (VIII., Kőfaragó u. 12.). Este 7 óra. Belépődíj: 3,— forint.

November 18.

Hangyaháború. Előadó: Moczar László kandidátus, tud. kutató. Az előadás

után bemutatják a „Hangyák útjain” c. színes lengyel ismeretterjesztő filmet. A MEDOSZ előadótermében (VI., Jókai u. 4.). Du. 6 óra. Belépődíj: 4,— forint.

November 23.

Magyar békaemberek első tengeri bűvár-expedíciója. Előadó: Rádai Ödön tudományos kutató. Az eredeti színes tenger alatti

felvételekkel kísért előadás után bemutatják az előadó által készített színes filmet. Az Uránia Filmszínházban (VIII., Rákóczi út 21.). De. fél 11 óra. Belépődíj: 5,— forint.

A Tretyakov Képtár. Előadó: Pogány Ö. Gábor főigazgató. Az előadást vetített képek bemutatása kíséri. A társulat budapesti székházának előadótermében (VIII., Múzeum u. 7.). De. 11 óra. Belépődíj: 4,— forint.

AZ ISMERETTERJESZTŐ MOZI MŰSORA

(VI., Népköztársaság útja 82.)

November 20—24-ig: Operett album. Utazás a végtelenben. Sopron. Kérem a következőt.

Az előadások 3, ½5 és 6 órakor kezdődnek. Belépődíj: 2,—, gyermekeknek 1,50 forint.

ORSZÁGJÁRÁS AUTÓBUSSZAL

November 22—23 (másfélnapos). Budapest—Győr—Zirc—Veszprém. Részvételi díj: 152,— forint.

November 23. Tata—Esztergom—Dobogókő. Részvételi díj: 58,— forint.

November 23. Mátra. Részvételi díj: 78,— forint.

Következő számunk tartalmából:

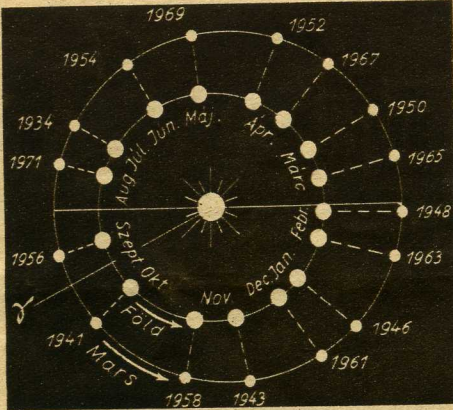
A harmincéves budapesti nemzeti és szabadkikötő — A szklerózis multiplex — Hangya-legendák — Hódmezővásárhely, népi művészvárosunk — A félelem — Mire volt jó és mire jó még a mangalica? — A tudomány világa

Helyreigazítás. Ez évi 43. számunk 1358. lapján sajnálatos képsere történt. Az ott látható repülőgép a kétmotoros „Jetstar”.

A MARS BOLYGO

megoldatlan problémái

A Mars kutatására azok az időszakok a legalkalmasabbak, amikor e bolygó „földközelség”-be jut. A Föld 365 nap alatt, a Mars 687 nap alatt kerüli meg egyszer a Napot. Nyilvánvaló, hogy a gyorsabb járású Föld időnként utoléri, „lekörözi” a Marsot. Ez minden két év és két hónap elteltével szokott bekövetkezni. Amikor a Napot és a Földet összekötő képzeletbeli vonal irányában található a Mars is, a Földről a Marsot a Nappal épp ellentétes irányban, azaz szembenállásban — *oppozícióban* — látjuk. Nagyjából ezek azok az időpontok, amikor a Mars és a Föld távolsága vi-

A Mars-oppozíciók és -földközelségek 1939 és 1971 között

szonylag a legkisebb, vagyis a Mars „földközelség”-be kerül. A valóságban persze a szembenállás nem mindig ugyanazon a napon következik be. A Mars ugyanis sokkalta elnyúltabb ellipszis alakú pályán kering, mint a Föld, s ezért földközelségek helyzeteikben is nagy távolságbeli különbségek lehetségesek. Nagy *oppozícióknak* azokat a helyzeteket nevezzük, amikor a Mars és a Föld távolsága nem haladja meg a 60 millió kilométert. A XX. században 1909-ben, 1924-ben, 1939-ben és 1956-ban volt nagy *oppozíció*, s ilyen lesz 1971-ben is. Ez idén november 8-án volt a Mars földközelségben. Távolsága ezúttal 73 millió km volt. Az *oppozíció* november 16-án lesz.

Az 1956. évi nagy földközelséghez képest (56 millió km) az idei nem kedvez annyira a tudományos kutatásnak, de még ez is a közepes földközelségek közé tartozik.

A Mars-kutatások eredményei különben sem mind születtek a nagy *oppozíciók* éveiben. Számos megfigyeléssel gazdagodtunk a közepes *oppozíciók* idején is. Olykor ugyanis a nagy *oppozíció* ellenére sincsen jó alkalom az észlelésekre. Sok függ attól — kivált a színtüket változtató területek megfigyelése szempontjából —, hogy milyen évszak van éppen a Marson az *oppozíció* idején. Meg aztán a Mars felületén néha heves homokviharok dúlnak, s ez — akárcsak 1956-ban — szintén megnehezíti a jó megfigyelést. Bízást remélhetjük, hogy a Mars megoldatlan problémáinak tisztázásához az idei közepes földközelség is hozzá fog járulni.

E megoldatlan problémák egyik fő csoportja a Mars légkörének összetételével kapcsolatos. Azt, hogy légkör valóban van a Marson, már régóta biztosan tudjuk. Amikor a Mars eltakar valamely álló csillagot, ez utóbbinak a fénye fokozatosan gyengülve tűnik csak el a Mars szilárd pereme mögött. Ez is és a Marson megfigyelt szürkületi jelenség is amellettt bizonyít, hogy igenis van légkör a Marsnak. S a felszínén úszó felhők szintén légkör jelenlétére utalnak.

Van-e, lehet-e élet a Marson? Hogy eldönthessük e kérdést, különösképp fontos tudnunk, miből áll az ottani légkör, s egyes alkotórészei milyen mennyiségben fordulnak elő benne. Azt már megállapították, hogy a légköri nyomás körülbelül 12-e a földi légnyomásnak. Ennek az adatnak az ismeretében pedig már azt is kiszámíthatjuk — s a tudósok ki is számították —, hogy mekkora a Mars-beli légkör teljes tömege.

Elsőrendűen fontos kimutatni a *vízgőz* és a *széndioxid* jelenlétét s mennyiségét. A *széndioxidra* vonatkozóan ez máris sikerült. A mérések szerint a Mars légkörében kétszerre annyi a *széndioxid*, mint a mi légkörünkben. Tudjuk, hogy van benne *vízgőz* is és *oxigén* is, csak azt nem sikerült még megállapítani, mennyi. Hogy *vízgőz* okvetlenül van a Marson, azt az ottani „hósapkák” bizonyítják. Ezek anyaga ugyanis akár dér, akár zuzmára, akár hó vagy jég, de mindenképpen a víznek valamilyen formája. (Nem pedig megfagyott *szénsav*, mint egy időben hitték.) Minthogy e hósapkák a Mars-beli tavaszokon eltűnnek, légneművé válnak, nyilvánvaló, hogy a légkörben

vízgőz is van. De hogy mennyi, azt a legérzékenyebb műszerekkel sem sikerült még kimutatni. Ez arra vall, hogy a vízgőz tartalom roppant csekély.

Az is bizonyos, hogy összefüggő nagy vízfelületek nincsenek a Marson, mert ha volnának, a Nap visszatükröződne róluk, s ezt távcsövekkel észlelhetnénk. Valószínű tehát, hogy a Mars teljes vízkészlete részben a légkörében van vízgőz alakjában, részben a sarkokon van fagyott állapotban. A vízgőz mennyiségét mérő műszereink oly érzékenyek, hogy velük akár a sivatagban száraz levegő vízgőzét is kimutathatnánk. Minthogy a Mars összes vízgőze a légkörébe jut, nagyon valószínű, hogy vízkészlete kevesebb, mint itt a Földön levő összes víz 20 milliommód része.

Ugyanígy vagyunk az oxigénnel is. Tudjuk, hogy oxigén a Mars felületén is előfordul. Kötött formában nagyon sok van belőle az ottani vöröses színű homokban, de a légkör szabad oxigénje oly csekély, hogy mennyiségét még nem sikerült megállapítani.

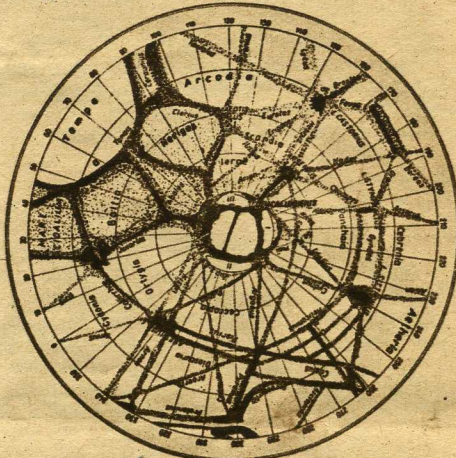
Nem egészen tisztázott még a „Mars-csatornák” kérdése sem. Évszázadunkban több, egymástól merőben elütő nézet alakult ki róluk. Sokan értelmes lények kezemunkájának, a Mars-beli technikai műveltség bizonyítékának vélték e „csatornákat”. Aztán évtizedekig egyszerűen érzéki csalódásnak minősítették őket, mondván, hogy nem sikerült egyet sem lefényképezni. Ma már az óriási távcsövek jóvoltából s a *Pic du Midi*-csillagvizsgáló megfigyelései nyomán ugyancsak biztosan tudjuk, hogy e furcsa és „szabályos” képződmények valóban léteznek. Vannak egyes és kettős csatornaszerű egyenes vonalak. Több összefüggőnek hitt vonalképződmény azonban egymástól különálló pontok sorozatára bomlott. E „csatornák”-ról hát napjainkban már senki sem hiszi, hogy vízlevezető árkok. A csapongóbb képzeletűek szerint valójában termékeny övezetekről van itt szó, amelyeket a sarki hómezők vize, illetve vízgőze hív életre a Mars-beli tavasz beköszöntével. Mások szerint e „csatornák” különféle kéregmozgások és rengések következtében keletkezett repedések. Esetleg valamiféle, a környezettől elütő fényvisszaverő anyaggal borított sávok.

Sokat vitatott kérdés ma is, vajon van-e élet a Marson.

A tudományos megfigyelések jóformán csak arra adhatnak választ, hogy a Marson uralkodó fizikai feltételek közepette lehetséges-e az élet vagy sem.

E kérdésben csaknem minden csillagász véleménye egységes és igenlő. De hogy valóban van-e élet amott, azt a tudomány eddigi vizsgálódásai még nem döntötték el.

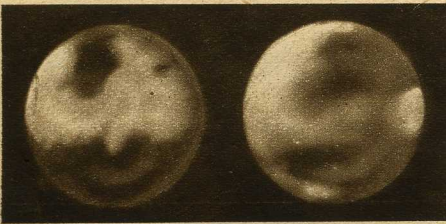
Az élet közvetlen jeleit — a mozgást stb. — ugyanis távcsővel semmiképp sem észlelhetjük innét a Földről. Hiszen a világ legnagyobb távcsövével, több ezerszeres nagyítással és a legkedvezőbb földközelség idején is legfeljebb egy-egy 6 kilométeres tárgyat különböztethetünk meg a Mars felületén.

A Mars „csatorna”-hálózata Schiaparelli szerint

Hogy növényvilága van, arra a Mars felületének időszakonként meg-megismétlődő elszíneződéséből következtethetünk. E színváltozás a zöldeskéktől a barnáig terjed. Persze nemcsak növénytakaró okozhatja, hanem bizonyos fizikai és kémiai elváltozás is. E kérdésben nagyon nehéz dönteni. Hiszen csak azt tehetjük, hogy az elszíneződött területek fényvisszaverődését összehasonlítjuk a földi növényzetével. Az idevágó vizsgálatok szerint elképzelhető, hogy élnek növények a Marson.

Ma már a tudósok inkább azon vitakoznak, hogy e növénytakaró egészen primitív-e, azaz csupán moha-, alga- és zuzmófajtákra korlátozódik-e, avagy felsőbbrendű növényeket is magában foglal. Egyesek — a Föld analógiájára hivatkozva — képtelenségnek tartják ott a felsőbbrendű növényzetet, mások szerint viszont az is él a Marson, egyrészt az ottani eltérő viszonyokkal magyarázhatóan, másrészt a Föld mostohább körülmények között élő felsőbbrendű növényzetének analógiájára.

A Palomar-hegyi üméteres távcsővel kék és vörös fényben azonos időpontban készült felvételek a Marsról (1954)

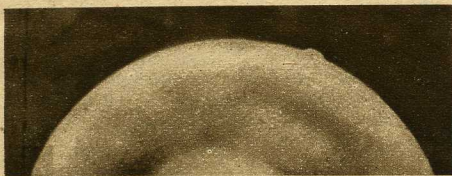
Az a kérdés, hogy van-e *állatvilág* a Marson, ma még csak pusztán spekuláció tárgya. Műszereinkkel idevágó bizonyíték egyelőre nem szerezhető.

Persze a megoldott és a megoldatlan kérdések köre sokkal tágabb az itt felsoroltaknál.

De hadd említsünk még meg egy-két érdekességet.

Több Mars-kutató észrevette már, hogy a bolygó peremén néha *fényes* dudorok, kitudorodások tűnnek fel. Ugyancsak a peremen olykor *villandásszerű fényeket* észlelnek. E két jelenség valószínűleg közös okra vezethető vissza. Egyesek vulkanikus tevékenységre gondoltak. Csakhogy az észlelt jelenségekből ítélve a leghesebb földi vulkanizmusnál is sokkalta erősebb kitudorodásokat kellene föltételeznünk. Ezt a Mars felépítése miatt sokan lehetetlennek tartják. Mások arra gondoltak, hogy a fénytümenyek voltaképp a napfényben felcsillanó gleccserek vagy felhők. A legvalószínűbb azonban az, hogy heves meteorbecsapódások gőz- és porfelhői.

Aligha kétséges, hogy a Marson a meteorhullás sokszorta erősebb, mint a Földön. A Mars ugyanis sokkal közelebb van a kisbolygók övezetéhez, tehát sok kisbolygó-törmelék zuhanhat reá. Ezenkívül a földi meteorokat erősen lefékezi és megtépázza, feldarabolja a légkör ellenállása. De a Mars légköre ritka, ott a meteorok pusztítóbb hatásúak.

Kitudorodás a Mars peremén (Barabasev harkovi megfigyelése szerint)

1450

Érdekes problémát vet föl a Mars belső holdja, a *Phobos* is. Megfigyelték, hogy ez a holdacska, amely a Mars felszínétől nem egészen 6000 kilométerre kering, egyre gyorsabban mozog, gyorsul. E gyorsulás égimechanikai következményeként távolsága a Marstól állandóan csökken. Jelenleg másodpercenként 2,1 kilométeres sebességgel mozog. A számítások szerint 70 millió év múlva sebessége eléri majd a 3,5 km-t, s így annyira megközelelti a bolygót, hogy mintegy rajta görög majd körbe-körbe. Persze erre sohasem kerülhet sor, mert közben is történik egy s más a holdacskával. Hiszen már most is az úgynevezett veszélyes zóna határán kering, s az ide jutott holdak sorsa a szétdarabolódás. Igaz, csak akkor, ha mérete meghalad egy bizonyos kritikus értéket. Nos, a Phobos jóval alatta van ennek az értéknek. A legújabb becslések szerint is mindössze 58 kilométeres átmérőjű, s ezért nem darabolódott még szét.

Az égimechanika törvényei szerint a pálya szűkülését valami külső erő okozza. Itt egyrészt a Mars ár- és apálykeltő hatására gondoltak, másrészt arra, hogy a Phobos fékező közegben mozog. A valószínűbb és érvekkkel is támogatható ok az utóbbi.

A Phobos ugyanis oly kicsiny, hogy felületén már kisebb a saját vonzása, mint a Marsé. Ez annyit jelent, hogy ha a felületén szabaddá válik egy-egy kődarab, vagy por keletkezik, már nem tudja magához kötni őket, mert a Mars nagyobb vonzása lesöpri róla mind. Márpedig a meteorbecsapódások miatt állandóan képződik rajta efféle törmelék. Az így levált törmelék és poranyag aztán tovább kering a Phobos pályáján, és egész gyűrű alakjában övezi már a Marsot. A Phobos tehát a róla leváló törmelékekkel saját sírját ássa. Hiszen pályája mentén szakadatlanul beleütközik ebbe az anyagba, s tovább sodródik és fékeződik. A fékeződés miatt a Mars vonzása hovatovább felülkerekedik a röpítő erőn, úgyhogy a holdacska állandóan közeledik anyabolygójához. E közeledés nyomán viszont növekedik a pályabeli sebesség, vagyis szinte a szemünk láttára ölt testet ama nevezetes égimechanikai paradoxon, hogy az égitestek mozgása fékező közegben felgyorsul (akárcsak a mesterséges holdaké).

A Mars ez ideig földközelsége tehát szintén bőven ad kutatni, tanulmányozni valót, köztük a Phobos mozgását is.

Dr. Kulin György

A VÉR ÉS AZ ATOMSUGÁRZÁS

Az egymással egyesült atomok különböző molekulákat képeznek. A cukor például szénből, hidrogénből és oxigénből áll. De hát még sok más anyag is ugyancsak szén-, hidrogén- és oxigénatomokból tevődik össze, holott tulajdonságaik eltérők! Az eltérések abból adódnak, hogy atomjaik más-más módon egyesülnek.

A fizikában a legutóbbi fél évszázad folyamán elért nagyszerű fölfedezések nyomán lehetségessé vált e probléma sikeres tanulmányozása. A vegyészek manapság már sok százezer különböző anyag pontos atom- és molekuláris szerkezetét ismerik.

Azok az anyagok, amelyeknek molekuláris szerkezetét eddig meghatározták, alapjában véve egyszerűek. Például a penicillin molekulája 42 atomból tevődik össze. A penicillin-molekula teljes molekuláris szerkezete néhány év óta ismeretes. Mindegyik atom helyét meghatározták, és azóta ismerjük az összefüggést is a penicillin kémiai szerkezete és néhány sajátsága között.

De hogyan áll a dolog az emberrel? Milyen az emberi szervezet molekuláris szerkezete? Ennek tüzetesebb vizsgálata nem könnyű dolog, a vegyészek mégis hozzáfogtak. Az emberi szervezet ezernyi eltérő típusú egyszerű molekulából és ezernyi különböző típusú, szerfölkött bonyolult molekulából áll. Például a vér vörös színét az egyik proteinnak, a hemoglobinnak a jelenléte magyarázza. A vörösvértestekben a hemoglobin-molekulák milliárdjai vannak bezárva. Ezek négy vasatomot tartalmaznak. A vasatomok és szomszédos atomtársaik adják a hemoglobin vörös színét.

Ebben a molekulában még sok más atom is van, nevezetesen: szén-, hidrogén-, oxigén- és nitrogénatom. A hemoglobin-molekula összesen mintegy 10 000 atomot tartalmaz. Ezért a hemoglobin-molekula olyannyira bonyolult, hogy molekuláris szerkezetének meghatározása rendkívül nehéz.

Jóllehet a hemoglobin molekuláris szerkezetét még nem ismerjük, mégis tudunk róla néhány érdekességet mondani. Van egy fajta vérszegénység, a *sarlósejtes vérszegénység* betegsége. Ez a főleg négereket sújtó vérszegénység a szülőkről átöröklődik a gyermekekre, és miként kiderült, a rendellenes hemoglobin-molekulák okozzák.

Ezt a pasadénai laboratóriumunkban fedeztük föl, idestova nyolc évvel ezelőtt. Akkoriban még egyetlen egy betegség okát sem vezették vissza a molekuláris szerkezetre. A sarlósejtes vérszegénység olyan betegség, amelynek során az eritrociták, vagyis a vörösvértestek alakja megváltozik. A vörösvértestek meghosszabbodnak, megnyúlnak vagy olykor sarló alakban meggörbülnek. Ezt a betegséget negyven évvel ezelőtt fedezték föl. Már akkoriban észrevették, hogy a vörösvértestek alakja csakis a vénákban változik meg, ahol a hemoglobinnal oxigénben szegény. Ennek láttán arra következtettek, hogy a betegség fellépése a hemoglobinnal jellegettel kapcsolatos.

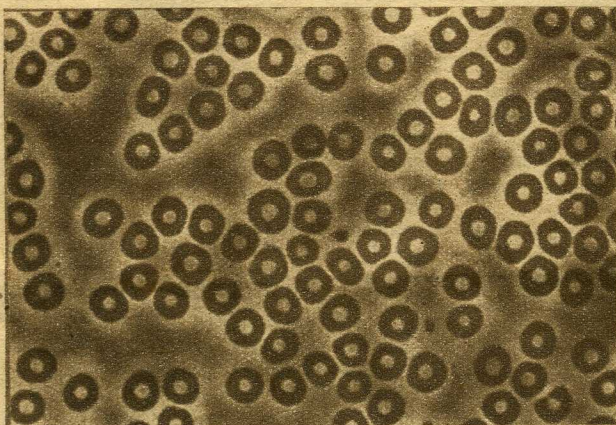
Harvey Itono, laboratóriumunk fiatal kutatója tüzetesebben vizsgálta kezdte e betegséget. Kimutatta, hogy az effajta vérszegénységben szenvedő betegek vörösvértesteinek hemoglobinja nem hasonlít az egészséges vörösvértestek hemoglobinjára. A beteg ember hemoglobinjának molekulái hosszú pálcikákban tapadnak össze, azután egyesülnek egymással, és kristályokat képeznek. A kristályok idővel megnyúlnak, sőt hosszabbá válnak, mint maga a vörösvértest, következésképp a vörösvértest alakja megváltozik. A lép gyorsabban bontja szét a megváltozott vörösvértesteket, mint aminő ütemben a szervezet termeli, és ennek következményeképp az ember vérszegénységben meghal.

Itono egyszerű kísérletet végzett. Egy kevés hemoglobint sóoldatot tartalmazó, vályú alakú edényke közepére helyezett. Az edény két végére elektródokat kapcsolott. Valahányszor az edénybe normális hemoglobint helyeztek, ez mindannyiszor az elektromos erőter hatására a pozitív töltésű elektród felé mozgott, bizonyosságul annak, hogy a molekulák negatív töltésűek. Hanem mihelyt beteg ember hemoglobinját helyezték az edénybe, ez a hemoglobin az ellenkező irányban — a negatív töltésű elektród felé — kezdett mozogni. Így hát ezek a hemoglobin-molekulák pozitív töltésűek voltak. A kétfajta hemoglobin elektromos töltése közötti különbség körülbelül három elektronegységnyi. A kísérlet félreérthetetlenül kimutatta, hogy az ilyen betegek szervezete rendellenes hemoglobint termel, ez pedig a szülőktől örökölt génektől függ.

A gének az öröklöttséget meghatározó molekulák. Minden egyes újszülött néhány ezer gént örököl szüleitől. Jóllehet a folyamatot nem tudjuk pontosan követni, annyit azért tudunk, hogy a gének valamilyen módon különféle molekulákat képeznek, s ez határozza meg, hogy milyen gyermek születik.

Ha a beteg gyermek apjának vagy anyjának a vérének helyezik a készülékbe, a vér hemoglobinja két részre oszlik. Az egyik része a normális hemoglobin irányában mozog, a másik a rendellenes hemoglobin irányában.

Hogyan lehetséges ez? Az apában és az anyában kétfajta hemoglobin termelődik, s vértesteikben egyenlő részben van

Az emberi vér normális vörösvértestel

a kétfajta hemoglobin. Ilyenkor mind-egyiküknek van egy normális génje, s ez termeli a normális hemoglobint, és van egy abnormális génje, amely persze a rendellenes hemoglobint állítja elő.

Amikor két ilyen ember összeházasodik, az átöröklés törvényei szerint születendő gyermekeiknek egynegyed része mindkét szülőjétől egy-egy normális gént örököl. Ezeknek vére teljesen egészséges lesz. A gyermekek fele az egyik szülőjétől egy abnormális gént, míg a másiktól egy normálisat kap. Ezek a gyerekek is egészségesek lesznek, mert a normális gén hatása elnyomja a káros partner hatásának érvényesülését. De mégsem teljesen, mert az ilyen egyénnek a vérében néhány százaléknyi sarlós vörösvérsejt is van. Örökléstani ismereteink alapján a rendellenességet kiváltó géneket hordozó

egyének helyesen teszik, ha lemondanak utódok nemzéséről, mert gyermekeik egynegyed része két káros hatású gént örökölve, súlyos vérszegénységgel születik.

Idővel pasadénai laboratóriumunkban fölfedeztük a rendellenes hemoglobin néhány más fajtáját is, mégpedig azokat, amelyek egyéb megbetegítésen kívül az öröklődő hemolitikus (vérsejttoldó) vérszegénység különböző típusaival kapcsolatosak.

Mi magyarázza, hogy nem egészséges génű, rendellenes hemoglobin-molekulák termelődnek?

Erre a következő választ adhatjuk: a gén-molekula meghatározott szerkezetű nukleinsav-molekula. És ha normális, akkor normális hemoglobin-molekulát tud létrehozni. De ha ez a gén, ez a nukleinsav-molekula sérült, akkor nem töltheti be ezt a funkciót.

Lehetséges például, hogy tízezer évvel ezelőtt egy kozmikus sugáradag, hatalmas térségen keresztülhatolva, valamelyik egykori emberős szervezetében az egyik nukleinsav-molekulába ütközött, és ezt megváltoztatta. Annnyira megkárosította ezt a molekulát, hogy ez normális helyett valamilyen rendellenes hemoglobin-molekulát termelt. A sugárzás által kiváltott

mutáció indította el ezt a folyamatot.

Húsz év óta ismerjük az atommagok természetét. A kutatók rájöttek arra, hogyan szabadítsák fel az atommag belsőjében rejlő roppant energiakészleteket. Csakhogy ez a nagyszerű felfedezés utat, módot nyitott atombombák, hidrogénbombák, nukleáris fegyverek gyártására is. Így hát az atombomba-robbanás egyik eredményeképp mesterséges radioaktív atomok képződnek, például a stroncium-90, cézium-137. Ezek fölkerülve a légkör magasabb részébe, hovatovább elterjednek az egész Föld fölött, s a felszínre hullva óhatatlanul behatolnak az emberek szervezetébe.

Amikor az efféle radioaktív atomok némelyike az emberi szervezetbe hatol, az atomban radioaktív bomlás következhet be, mégpedig kisugárzással. Ezt a

sugarat úgy képzelhetjük el, mint parányi lövedéket. Ha egy közönséges acél-lövedék keresztülhatol az emberi testen, kiszakíthatja valamelyik szerv egy részét, megsértheti azt a szervet, de az is előfordul, hogy valamilyen, a szervezetben közömbösebb szövetrészen tör át, és a lövedéktől eltalált ember életben marad. Ily módon a radioaktív atomok termelte parányi „lövedékek” is eltalálhatják és beteggé roncsolhatják a sejt egyik létfontosságú molekuláját.

Megtörténhet, hogy a „lövedék” nem találja el a molekulát, és az embert nem éri károsodás. De ha történetesen a sugárzás-„lövedék” nukleinsav-molekulát, gént talál el, akkor az ember — ha szaporodásra egyáltalán képes — a megsérült molekulát átadhatja utódjának, s az utód ebben az esetben nem lesz teljes értékű gyermek. Vagy meghal, vagy betegségét esetleg továbbadja unokájának, esetleg még későbbi ivadékának. Ily módon előbb-utóbb súlyos fogyatékoságban szenvedő gyermekek sora jön a világra.

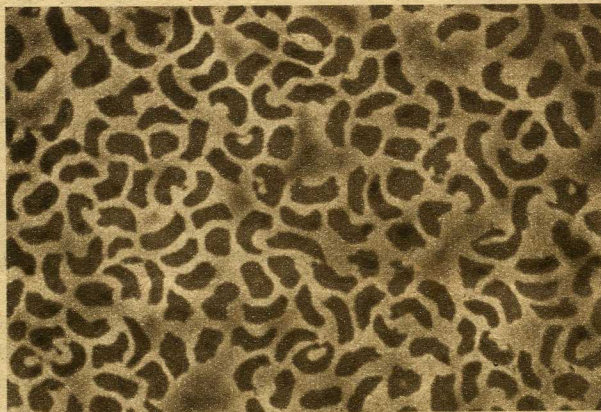
A következő eredményeket ugyan kevéssé becsülhetjük meg közvetlenül, mégsem szabad lebecsülnünk. Mennyire súlyosak ezek? Hány ember károsodik a radioaktivitástól, ama radioaktív atomoktól, amelyek az utóbbi tizenöt év folyamán végrehajtott kísérletek során keletkeztek? Hány ember?

A Californiai Technológiai Főiskolán működő Lewis professzor alaposan tanulmányozta mindazokat az adatokat, amelyek az ember szervezetében *fehérvérséget*, azaz *leukémiát* idézhetnek elő sugárzás révén. A leukémia voltaképpen a vérrák egyik fajtája. Lewis professzor adatainak tanúsága szerint a radioaktív sugárzásnak — röntgen- vagy kozmikus sugaraknak — kitett ember meghalhat leukémiában.

Igy például mindazok, akik a hirosimai és a nagaszaki robbantást túlélték, bizonyos sugárdózist kaptak, azaz besugárzástól terheltek. Azóta azt is meghatározták, mekkora a sugárdózisuk. Minden évben sokan halnak meg közülük leukémiában. Sajnos, nem túlozunk,

amikor azt állítjuk, hogy a bombakísérletek következményeképp néhány éven belül 15 000 emberrel több hal meg fehérvérűségben.

A sugárzásnak egy másik hatása is megfigyelhető. A mesterséges sugárzás a gének bármelyikét megsértheti. Ezért a következő években a súlyosan fogyatékos gyermekek száma a már végrehajtott atombomba-kísérletek eredményeként valószínűleg növekedni fog. Egyes genetikusok (örökléstani kutatók) becslése szerint a kísérletek jelenlegi száma mellett várható, hogy az egész világon évente 5000 olyan nem teljes értékű gyermek születik, akik egyéb körülmények között, ha nem hajtották

Eltorzult, sarló alakú vörösvértestek

volna végre a bombakísérleteket, nem fogyatékos, hanem normális gyermekek lennének.

Más kutatók szerint az atombomba-kísérletek okozta sugárzás megközelítően annyira közveszélyes az emberiségre, mint a röntgensugarak.

Azt tartom, hogy az emberiség természetét meghatározó nukleinsav-molekulákat — a géneket — sújtó eddigi károsodás méretei is nagyon elégségesek ahhoz, hogy elrettentsék az emberiséget egy új világháborútól, az atomháborútól.

Dr. Linus Pauling

Nobel-díjas, a Californiai Technológiai Főiskola professzora

(A cikk a *Znanijje Szila c. szovjet folyóiratban* jelent meg)

VIRÁGOS SAROK

AZ EUKALIPTUSZ

Több olvasónknak arra a kérdésére válaszolunk, hogy miféle növény az eukaliptusz, és nevelhető-e nálunk is.

A világ legmagasabb fája, az Ausztráliában és Új-Zealandban őshonos *Eucalyptus gigantea* vagy „mahonya-fa” a mirtuszfélek családjába tartozik. Méreteivel felülmúlja Kalifornia óriási fenyőfáját, a Sequoiát is (százötven méter magasra is megnő). Hús fáját ismeri a növénytudomány. Ezek mind nagyon értékesek. Kifűnően alkalmasak épületfának és szerszámfának, mert a szű és más farágó bogarak nem ártanak nekik. A belőlük készített, szépen fényezhető bútorok vetekszenek a mahagóni bútorokkal. Cserző anyagokat is vonnak ki belőlük. A levelükben és kérgükben levő illatos, kámforszagú, fűszeres, csípős, hűsítő ízű olajnak fertőtlenítő hatása van. Az olaj eukaliptol nevű anyaga megakadályozza a poshadást és sok célra felhasználható: fertőtlenítő szereket, így „toroktisztító” cukorkát is készítenek belőle. Az eukaliptusz leveleiből főzött tea a váltóláz ellenszere. Ezért nevezik a németek e fát Fieberbaumnak, „lázfa”-nak. Tudományos nevét *Linnétől* kapta érdekes virágzata miatt. A görög *eu-* („szépen”) és *kaliptosz* („beburkolt”) szóból alkotott név arra utal, hogy a virág csiga alakú kelyhének felső csücskén egy lapocska van, amely ha felpattan, a virág kibújik, és koronaszzerűen kifelik.

Az eukaliptuszok gyantás kipárolgása és gyökereinek rengeteg vizet felszívó tulajdonsága jóvoltából a mocsaras, vizenyős területek környéke és poshadt levegője elviselhetőbbé válik. E megfigyelés alapján már a múlt század elején Európa melegebb, mocsaras vidékein, kivált Olaszországban és Görögországban, újabban pedig Grúziában, a Kaukázus déli oldalán, de más földrészekben is megtelepítették néhány fáját, például a *kékméz-gás eukaliptuszt*. Ez utóbbi biológiai szempontból érdekes azért, mert amíg fiatal és árnyékban növekedik, laposan kiterülő nyeletlen leveleket fejleszt, de mihelyt a Nap tűző fényébe kerül, levelei nyelessé, hosszúkássá és keskennyé válnak, s élükkel fordulnak a delelő Nap felé, így védekezve az erős párolgás ellen. Tenyészetük legészakibb határát Euró-

pában a felső-olaszországi tavak mentén találjuk.

Nálunk is megpróbálkoztak az eukaliptusz szabadföldi telepítésével, de amikor szigorúbb volt a tél, egytől egyig tövig elfagytak. Nálunk tehát egyelőre csak úgy nevelhető, mint például az oleander.

A lakásban, ha vigyázva öntözik és óvják a hidegtől, télen is nagyon tetszetős zöldeskék levelű, s bokra, illetve fácskája olykor virágba is borul. Csak kevés helyen tartják, mert néhány év alatt annyira megnő — magasabbra, mint a fikusz —, hogy aztán már nehéz kezelni. Azok azonban, akik mégis érdeklődnek iránta, és szeretnék látni téli dísznövények között, leghelyesebben tesszik, ha minden harmadik-negyedik évben magról új növényt nevelnek. (Magok a Fővárosi Botanikus Kertben kaphatók.) Magja jól csírázik, és magcsemetéje gyorsan fejlődésnek indul.

Natter-Nád Miksa

ÚJ KÖNYVEK

- Hogy jobb legyen a holnap. A francia ellenállás hőseinek megrázó búcsúlevelei. Füzve 4 Ft.
Hunton: Merre tart Afrika? A néger Hunton könyve hű képet fest a fekete földrésztől. Kötve 22 Ft.
József Attila: Külvárosi éj. Az Olcsó Könyvtár kétszázadik kötete. Füzve 4 Ft.
Keszthelyi Zoltán: Én mondom tovább. A kötet a költő két utolsó évben írt verseit foglalja magában. Kötve 15,50 Ft.
Upton, Sinclair: A szerelem tövises útja. A nagy amerikai író regénye most jelenik meg teljes terjedelmében magyar nyelven. Kötve 28 Ft.

Amatőr optikusok figyelmébe!

1958. október 27-től
november 27-ig az

Uránia Ismeretterjesztő Bolt

barkács — optikai hónapot rendez

500 fajta MOM gyártmányú optikai elem vásárolható.
90 oldalas
optikai útmutató ára 8 Ft
MOM 35—50-szeres
zsebmikroszkóp 220 Ft
Uránia Ismeretterjesztő Bolt
Budapest, VI., Lenin krt. 96
Telefon: 124—290/141 m.

IZLAND

Földrészünk második legnagyobb szigete — Nagy-Britannia után — *Izland*. E 103 000 négyzetkilométeres szigetet még Európához számítjuk, holott keleti partja Amszterdamtól 1800 kilométerre van.

Az angol térképeken *Iceland* néven szerepel. Ez azt jelenti: „a jég országa”. Bármennyire rászolgál is e névre, Izlandot nem a jég, hanem a tűz alkotta meg, s a jég csupán alakított rajta. Egy izlandi költő ekként jellemezte hazáját: „A hegyek királynője ő, Szigorú fején jégdiadém, keblében tűzfolyók.” Tűzből született, jég páncélozta sziget... Jégpajzsok fekszenek ott a tűzhányókon. Az izlandi parasztok szegényes majorkaikban a természet erőivel állandó küzdelemben élnek. A jég előrenyomulásából, a tenger ostromából, a viharok dühöngéseiből s a vulkánok működéséből ez utóbbi a legpusztítóbb. Hiszen ha a gleccserjég borította tűzfészkek kitérnek, tengernyi jeget olvasztanak ki a jégpáncéltól, s a víztömeg borzalmas erővel zúdul le a parti síkságra, mindent elárasztva. („Gleccserfutásnak” nevezik az ilyen katasztrófát.) A gleccserfutás nagy földtömegeket rendez át, új folyómedreket nyit, s a táj képét megváltoztatja.

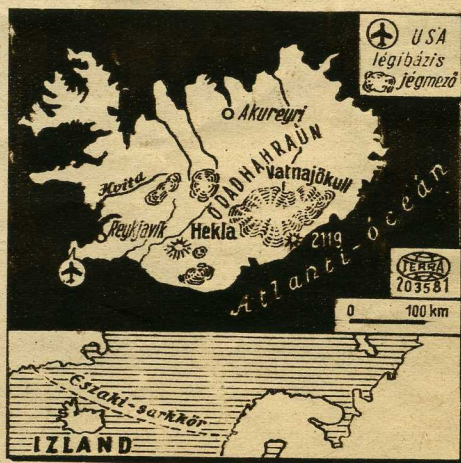
A földtörténeti harmadkorban tornyosultak fel a sziget talapzatának, az Atlanti-óceán fenekén húzódó hátságnak hosszú hasadékaiból a bazaltláva tömegei. Évezredekken át szakadatlanul ömlött az izzó láva. Az akkori melegebb éghajlatnak még buja növényzete újra meg újra fölperzselődött. És bekövetkezett a jégkorszak. Jégtakaró borult a szigetre, gleccserek gyalulták, tördelték a kőzeteket. A Föld belső erői azonban ismét izzó lávával törték át a jégpáncélt, s az izzó anyag újabb bazalt takarót alkotott. A keleti part negyedszáz kilométer hosszú, keskeny fjordjainak 1000 méteres sziklafalain jól láthatók az egyre újabb kitérések bazalt takarójának rétegződése. A tömeges kitérésekből származó takarók vastagságát 3000 méterre becsülik. A sziget átlagosan 500—1000 méterre magasodik a tenger színe fölé.

A sziget belsejét hatalmas lávamezők borítják. Az *Odadahraun*, Izland legnagyobb összefüggő lávamezeje 4500 négy-

zetkilométeres. Neve: „a gonosztettek mezeje”. Csakugyan kísérteties látvány, amikor szürke köd üli meg a végtelenné látszó kősvatagot. Ameddig a szem ellát, a földet szürkésbarnától mélyfeketéig komor lávafoltok borítják be. Se fa, se cserje, se fűszál sehol. Ide hajtották azokat, akiket a törzs a közösségből kivetett.

Közismert a *Hekla* vulkán (1447 m). Mindinkább karcsúsodó kúpja egy lávából és tufából épült hosszú hátton emelkedik. Magas részeit már jég borítja. A történelmi időben mintegy hússzor hőmpölygette láváját a környező síkságokra. Századunkban már kialudtnak vélték, mert 1845-ös nagy kitérése óta — ennek hamufelhőjét az európai partokig sodorta a légáramlás — egyszer sem háborgott. Hanem aztán 1947. március 29-én ismét kitért, s egy teljes évig működött.

Izland földje nem csupán újabb meg újabb izzó anyagot ont, hanem erős rengések is rázzák a kérgét. A kéreg szerkezetének roppant kötömb-elemei eltörednek, s a földrengés tántorgó szakadékokat hasít. Messze földön híres a *Thingaurin*, Izland kegyelettel tisztelt történelmi helye, a fegyveres férfiak törzsi gyűléseinek, a „thing”-eknek a színhelye, egyszersmind a sziget egyik legszebb természeti látványossága. A földrengés ott

egy 10 kilométernyi hosszú, 70 méter mély hasadékot szakított a vulkános kőzetbe. Ezen át vezet az út a Thing-síkságra. A „férfiak útja” volt e hasadék. Innen a neve: „minden férfiak szakadéka”. A hasadék kitűnő földtani szemléltetésre ad alkalmat: 70 méteres mélységig betekinthetünk a Thing-síkság szerkezetébe. Vulkános kőzetek rétegeit megdermedt hamu sávjai változtatják.

Thingvaurin mezején alapították meg viking hajósok 930-ban Izland köztársaságát. Ugyancsak értettek az ünnepélyességhez és az akusztikához! A völgyet csaknem kör alakban övezi a felmagasodott lávatakaró. Az „itéletek hegyének” meredek, széttagolt magaslátáról kikiáltott szó csaknem fél kilométer távolságra hallik. Akit a thing kiközösített, a belső legfélelmesebb zugaiban keresett védelmet és biztonságot. Most vasárnaponként autók viszik oda a táncra vagyó fiatalságot, a farmerek pedig családostul, póni lovacskákon hajtatnak ki, sátozt vernek, esznek-isznak, mulatoznak, piknik alapon. A törvénykezés ősi mezeje ma

A Gullfoss, az „aranyesés”. A Hvíta folyó a tengerbe tartva egy több méter vastag bazalt takarót tört át, s ezen szép zuhantagokat alkotva éri el a parti síkságot

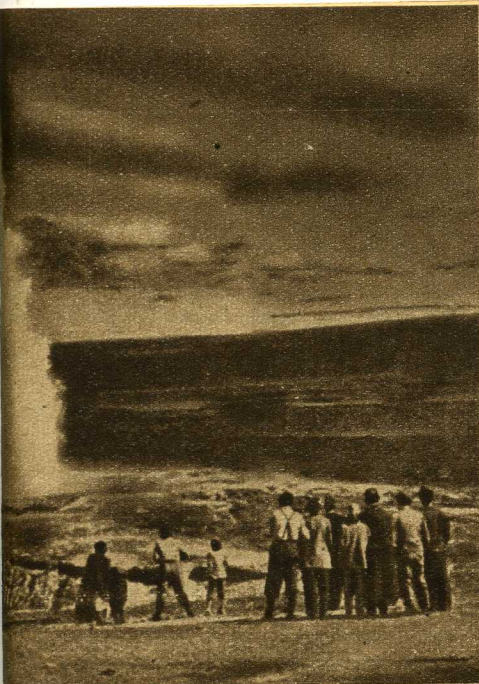
Izland mintegy 30 működő gejzírje között a legismertebb

Reykjavík polgárainak weekend-telepe, hétvégi kiránduló helye.

A földrengések most is gyakoriak, kivált délnyugaton, az ottani „viharsarok”-ban. Ez a rész annyira ingatag szerkezetű, hogy úgyszólván minden napra jut egy kisebb-nagyobb rengés. A talaj pedig annyira fölhevült, hogy a kenyértészta a föld repedésébe dugják, s egy nap múlva megsülve veszik ki.

Egy évszázadon át pihent a Helka, Izland legnagyobb és egy évig szakadt

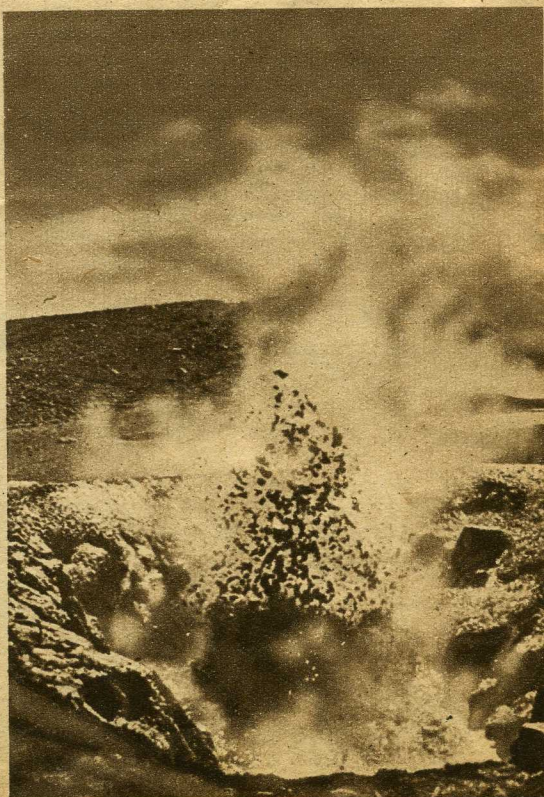
bb az 50—60 méter magasra lövellő Nagy Gejzír

Reykjavik környékén is sokat elárul a talaj és a táj a földméli erők munkájáról. *Reykjanes* félsziget déli részén forró gőzök és gázok szállnak fel a tátongó nyílásokból. A kénhidrogén szaga miatt szinte elviselhetetlen az itt-időzés. A kénes források lecsapódásai élénk tarka színekkel vonják be a komor vulkáni kőzetet. A kénes vizek sisteregve indulnak útnak, kis patakokat alkotva. Időnként az iszap-

vulkánok fortyogva csapják ki az iszapot s löknek ki nagy darab kőveket. Reykjavikból réteken, legelőkön keresztül egyórás sétaút vezet egy hullámbádoggal elkerített szabad fürdőhöz. A 89 C fokos vizet hideg vízzel kell elegyíteni. A legnagyobb hidegben is nyugodtan fürdőznek itt.

Sokat emlegetik a *Nagy Gejzirt*. Ez az izlandi eredetű szó ezt jelenti: hatalmas. A nevét átvitték valamennyi szökőforrásra, s az izlandi Nagy Gejzír valamennyi forró vízi szökőforrásnak mintaképe. Kovakőből épült, 16 méter átmérőjű kútmedencének látjuk. A kút közepén 3 méter széles csatorna hatol 23 méteres mélységig. A kutat nyugalmi állapotban tengerzöld színű, kristálytisztá víz tölti meg. E víz hőmérséklete a bugyborékolás megindulásakor 82 C fok. Úgy óránként mennydörgésszerű robajt hallunk, a víz duzzadni kezd, nagy gőzbuborékok szállnak fel és pukkannak szét, miközben a víz egy-két méter magasra szökik fel. Majd a medence elcsendesül, nyílását egy ideig sűrű gőz borítja. Ilyen a Nagy Gejzír rendes tevékenysége. Am rendszerint néhány napos időközökben egy-egy óriási

Nagyobb iszapvulkán működés közben

bb vulkánja. 1947-ben aztán váratlanul kitért, anélkül működött

Reykjavik, •
Izland 60 000 lakosú fővárosa

terület, tehát az ország területének kilenc tizede lávamező.

A tűz világa érintkezik a jéggel. Izland déli partján a szörnyű *Vatnajökull*, vagyis gleccserfolyás — így nevezik, mert sokszor nagy áradásokkal tör a réteken át a tengerpartra — 8500 négyzetkilométernyi területet borít. A jégtakaró 2119 méter magas púpja a

sziget legmagasabb pontja. Több működő vulkán rejtőzik alatta, s olykor-olykor a megolvadt jég rettentő erővel ront a part felé, 20 méternél hosszabb jégfoszlányokat sodorva magával, nem egyszer elsodorva az 50—60 köbkilométerre becsült jégtömeg egy ötödét is. Ám az ember mégis kihasznál minden talpalatnyi parti területet. A jégár és a tenger közt zöld rétek, legelők, nyíresek és bozótok közvetlenül a gleccser lábáig nyomulnak a domboldalon, a kertekben pedig burgonya és répa terem. Ha aztán a gleccserfolyás zúgó áradata magával sodor mindent, az ember újra megkezdi a küzdelmet.

Gyönyörű természeti látványosság a *Hvita* folyó vizesése, a *Göllfoss*, az „aranyesés”. Amint a folyó a part felé iparkodva áttöri a lávatakarót, szebbnél szebb vizesésekben zuhan az alacsonyabb térszínre.

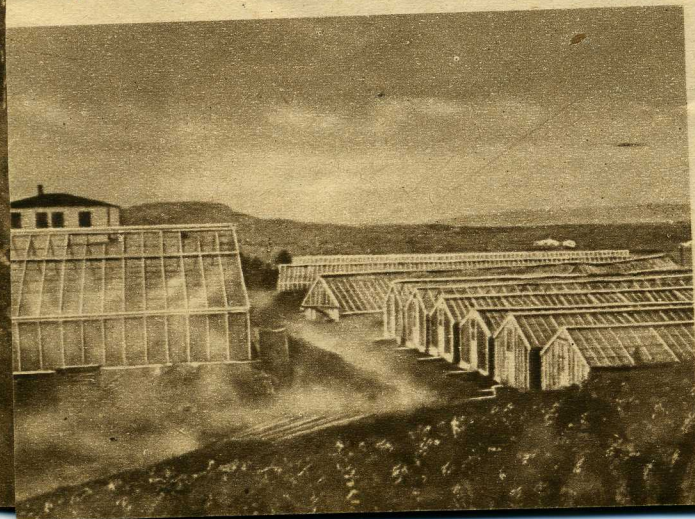
Izland területe jókora, ötödfélszerte nagyobb Svájcnál, de ebből a lakhatatlan belső terület, az „Ödland” óriási: 80 000 négyzetkilométerre becsülik. A kevés termőföldön kívül az éghajlat is akadályozza a mezőgazdaság nagyobb arányú fejlesztését. Csak a déli szegély s az is csak mintegy a 300 méter magas szintig alkalmas a földművelésre. A Golf-áramnak és a meleg forrásoknak köszönhető, hogy ott némi burgonyát, fehér répát, az üvegházakban pedig

A hőforrások vizével üvegházak növényeit hajtják Reykjavik mellett. Déli zöltség és gyümölcs érlelődik így a távoli északon

kitörés következik. Hatalmas robajjal, sitergéssel, süvöltéssel 30 méteres magassáig csap fel a forró vízoszlop, majd néhány perc múltán összeroskad. A mendence most megürül, s mintegy hat méter mélységig beláthatunk a csatornába: ott látjuk a forró kút tükrét. Egy jó óra múlva újra eléri a kút szintjét, s a játék előlről kezdődik.

A vulkanizmus áldását, a forró vizet persze iparkodnak hasznosítani. A fővárosban az egyik forrás egy mosodát táplál, a másik egy uszodát. A déli parti terület farmerei meleg vizet vezetnek házukba. A kis üvegházakat is természetes termálvízzel fűtik. Zöltséget és virágot hajtának a melegével, s akár paradicsomot, szőlőt és ananászt is termelhetnek a víz hőenergiájának felhasználásával.

A több mint 1000 régi kráter, a 136 időszakosan működő tűzhányó s a vulkáni jelenségek Izlandot Földünk vulkanikus fellegvárává avatják. Az 1500 év óta a Föld felszínére kiömlött lávátömegnek 25 százaléka Izland földjére jutott. Ott 11 000 négyzetkilométernyi

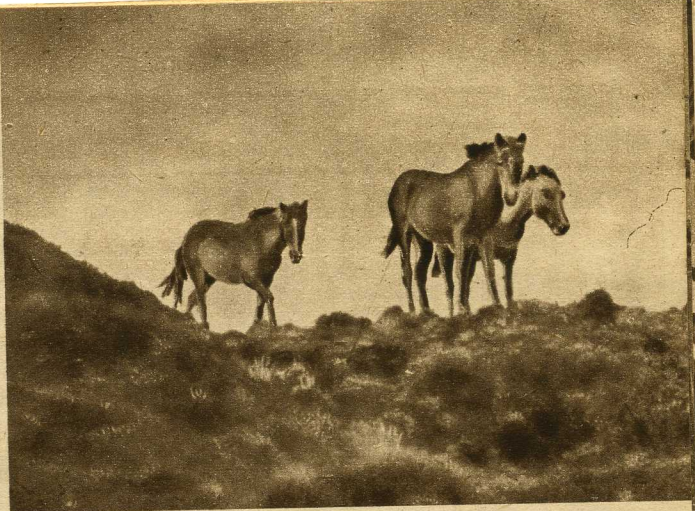
Három szívós fiatal izlandi póni

zöldsgféleket természetnek. A rétek üde zöldjén 600 000 birka, 50 000 marha és 40 000 ló legel. A kis természetű izlandi ló szívós: könnyedén legyőzi a hegyi utakat is. A járható autótutak alig 40 kilométernyire visznek az ország belsejébe. Az utak végefelé már alig van majom; csak a juhok népesítik be a hegyi legelőket.

Az északi partvidék éghajlata szubarktikus. A part előtt a Grönlandi-tengerről sodródó jégtáblák vonulnak el, ezért a sziget déli és északi parti területeinek évi átlagos hőmérséklete között 5–6 C fok a különbség. A keleti és az északi part lakossága sokkal gyérebb, s ott már teljesen a tengerre van utalva.

E nagy terjedelmű sziget tehát csak kevés embert tud eltartani. A lakosság száma 155 000 (1955). Nagy többségük úgynevezett városokban él. Tizenkettő van belőlük. E városok valójában kis telepek. Egy-egy telepen 750–7300 ember él. Csak a főváros, Reykjavik mondható igazi városnak 60 000 lakosával. Ott sincs azonban sok látnivaló. Szerény, igénytelen külsejű kis házai, egyenes, széles utcái, kopár környéke nem valami vonzóak. Annál vendégszeretőbbek a város lakói. 1911 óta egyeteme is van. A tudományos és a kulturális élet egyébként is fejlett. Különösen az északi népek történetének kutatása és a jéggel meg a vulkanizmussal foglalkozó tudományok virágoznak. A főváros közelében az amerikaiaknak hatalmas repülőtámaszpontjuk van. Az északi part központja Akureyri, 7400 lakossal.

Izland népének élete a tengerrel függ össze. Talán sehol másutt sincs annyira ráutalva az ember a tenger élelmtárára, mint ott, az örök jég birodalmának küszöbén. A sziget partjai mentén nagy rajokban vonulnak el a legkülönbözőbb fajú halak. A tőkehal-halászat évi értéke 160 millió krónur (korona; egy dollár 16,32 krónur), a heringhalászaté 40 millió. Az izlandi halászhajó-flotta kerekén száz darab 100 tonnán felüli hajóból és 210 harminc–száz tonnás korszerű halászhajóból áll.

Ipara jelentéktelen. A telepeket nagyobb részt vízerőművek látják el energiával. Ásványos kincsei nincsenek, illetve még nem tártak fel ilyeneket. Egyetlen nevezetes ásványát ismerik világszerte, a kettős törésű izlandi pátot, a rendes kalcitnak nagy kristályú, átlátszó változatát. Kényelmes eszköz ez a tudós kezében a fény polarizálására.

Izland 1814-től Dánia gyarmata volt. 1918-ban önálló országnak ismerték el, de perszonális unióban maradt Dániával. 1944-ben független köztársasággá alakult. Népe a norvégéhoz hasonló nyelven beszél. Államvallása a lutheránus hit.

A sziget gazdag „halmezői” az északi országok halászflojtáit is az izlandi vizekre csalják. Dánia, Norvégia, Anglia és Hollandia modern halászhajói a nagy haljárások útvonalán, az izlandi part tőszomszédságában a legkorszerűbb halászati módszerekkel tömérdek halat zsákmányolnak, veszélyeztetve a sziget lakosságának érdekeit. A régi nemzetközi jogszabályban megállapított 3 mérföldes öv nem biztosítja az izlandi halászat eredményességét, mert a nagy haljáratok a parttól távolabb vonulnak. Az idegen halászflojták egyre inkább rablóhalászáttá fokozták működésüket. Ezért az izlandi kormány a lakosság életének biztosítására Izland felségvizeinek határát 12 mérföldig terjesztette ki. Ez okozott nemrégiben oly éles vitát a nagy angol halásztársaságok érdekeit védő brit kormány és Izland között. Vörös Erik ivadékaik maguknak s a magukéknak követelik azokat a vizeket, amelyek immár egy ezredéve tartják el Izland derék népét.

Dr. Vécsey Zoltán

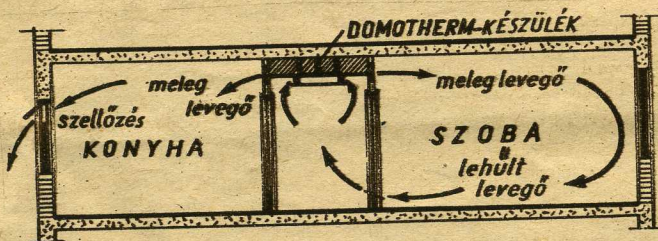
A korszerű fűtés

Néhány évvel ezelőtt statisztikát készítettek arról, hogy milyen fűtő berendezések használatosak Európában. Kiderült, hogy ez nagymértékben a klimatikus viszonyok szerint alakul. Az északi országokban főként a központi fűtés terjedt el, az enyhébb éghajlatú Angliában, Belgiumban stb. viszont a lakásoknak csak egy töredékében van központi fűtés. Néhány adat: a svédországi lakások fele, a dániai lakások 35 százaléka, a svájciak 25, az angliaiak 1 százaléka központi fűtésű.

Most, amikor országunk figyelme erősen a lakásépítés felé fordul, s igyekszünk minél gyorsabban és minél több lakást építeni, foglalkoznunk kell azzal is, hogy milyen irányban haladjon fűtési technikánk. Persze, az éghajlati adottságok

általában csupán 50 százalékos hatásfokkal ég el. A kályhafűtéssel ellentétben a központi fűtés kényelmes a lakóknak, helyet alig igényel, és korszerű kazánban a tüzelés hatásfoka is 65—70 százalékos.

Mégis három dologban a kályha előnyösebb a központi fűtésnél. Az egyik az, hogy beruházási költsége nem éri el a felét sem a központi fűtésének. A másik: noha rossz a tüzelés hatásfoka, mégis lakóépületekben általában kevesebb tüzelőt fogyaszt, mint a központi berendezés. Az előbbivel ugyanis a bérlő a fűtést — ha takarékoskodni akar — egyetlen helyiségre, esetleg csak a konyhára korlátozhatja, ellenben a központi fűtéssel — már a fagyveszély miatt is — minden helyiséget állandóan fűteni kell. Végül

A Domotherm-fűtés működésének vázlata

nálunk is alapvetően megszabják ezt. Ám nemcsak arról van szó, hogy lakásainkban mi legyen zömmel, központi fűtés-e avagy kályhafűtés, hanem arról is, hogy a különféle kályha- és központi fűtőrendszerek közül melyiké legyen a pálmája. Hiszen a technika fejlődése itt is sok újat produkált. És a jövő fölvezolásakor figyelemmel kell lennünk a gazdaságosság szempontjaira is!

Az első hely továbbra is a kályhái

A kályhafűtés igazán nem eszményi. Sok munkát ró a lakókra (kivált a sok port és salakot tartalmazó szeneink miatt). A kályha és a fűtéshez szükséges térség nagy helyet foglal el (közepes méretű szobák 4—7 százalékát!), s emiatt nehezebb a bútorokat elhelyezni. A hatásfoka is rossz. A kályhákban a vegyipar értékes alapanyagait tartalmazó szén

egy-egy kétszobás lakás központi fűtésére — ha öntött vas radiátorokat alkalmazunk — mintegy 500 kilogramm vas jut, márpedig a vasércet importáljuk. Ugyanakkor a cserépkályhákban csak a rostély és az ajtók vannak vasból, néhány kg súlyban.

E gazdasági megfontolások alapján az elkövetkező 10—15 esztendőben első-sorban kályhafűtésre kell berendezkednünk. A cserépkályha — ha jól kezeljük — kellemessé és barátságossá hangolja otthonunkat.

Azt jelenti-e mindez, hogy maradjunk meg a régi típusú kályhánál? Általában: igen.

A „kályhafronton” mindössze két jelentősebb újdonságról számolhatunk be. Az egyik a villamos kályha, azaz az elektromos hőtároló (az Élet és Tudomány írt már róla). Kitűnő megoldás, de — sajnos

— szélesebb körben nem tudjuk bevezetni, mert az ország energiában szegény s az áram sokba kerül.

A másik újdonság a *légcirkulációs vaskályha*. Ebben a levegő a kályhatest és egy lemezköpeny között áramlik. Mint-hogy ez az áramlás viszonylag gyors, a szoba hamar fölmelegszik. Előnye az is, hogy az áramló levegő állandóan hűti a köpenyt, s ezért hőmérséklete jóval alacsonyabb, mint szokásos vaskályháinké, tehát nem kell túlságosan nagy üres teret hagynunk a kályha és a bútorok között. Egyes esetekben — például amikor a kéményben nincs megfelelő huzat, s emiatt cserépkályha helyett vaskályhát kell felállítanunk — érdemes lenne át-
térni e légcirkulációs kályhákra.

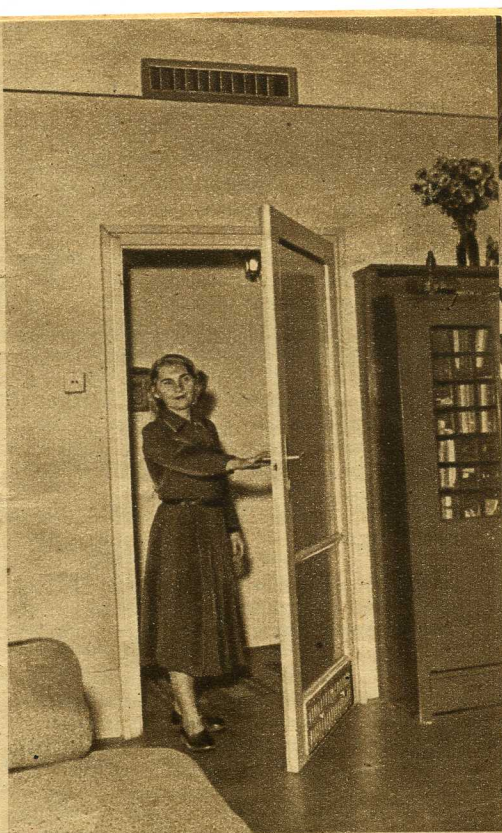
Mindez korántsem jelenti, hogy lemondunk a magasabb lakáskultúra fokát jelentő központi fűtésről. De ha nem tudunk is e téren a Szovjetunióval, Lengyelországgal stb. lépést tartani, a készülő 15 éves távlati tervünk elképzelése szerint ebben az időszakaszban az új lakásoknak mintegy 30 százalékában mi is központi fűtőberendezést fogunk építeni.

A „sugárzó mennyezet”-től a Domotherm-rendszerű fűtésig

A kályhákénál sokkal több újítás született a központi fűtés tökéletesítésére. Az egyik régebbi törekvés az volt, hogy a meleg *sugárzás* útján terjedjen a szobában. Ilyen berendezést készített mintegy ötven évvel ezelőtt *Barker* angol mérnök. Ő a forró vízzel fűtött csőkegyőket a mennyezet *betonjába* építette, s a meleg jórészt sugárzás útján jutott a szobába. E fűtémódnak az az előnye, hogy nem nehezíti a bútorok elhelyezését, hátránya pedig az, hogy drága, de meg az is, hogy fölmelegíti a nagy tömegű födém-szerkezetet, amely átforrósodva akkor is tartja a melegét, amikor kint már alábbhagyott a hideg.

Ezen a bajon úgy kívántak segíteni, hogy a sugárzó felületet *álmennyezetként* alakították ki. Így a fűtőberendezés majdnem olyan rugalmasan alkalmazkodik a mindenkori külső hőmérséklethez, mint a radiátoros, amellyel — a fűtővíz hőfokát változtatva — viszonylag gyorsan nyomon követhetjük az utcai hőmérséklet ingadozásait. De az álmennyezet kialakítása megdrágítja az építkezést, s emiatt külföldön is nehezen terjed. Nálunk sincs nagy jövője.

Úgy látszik, inkább érdemes foglalkoznunk a *Domotherm-rendszerű légfűtés*

Domotherm-fűtésű lakószoba

bevezetésével. Ez a második világháború utáni években, a romba döntött, nyomorgó Hamburgban született meg, amikor egyszerre támadt az az igény, hogy gyorsan sok lakást építsenek, s a lakók takarékoskodhassanak a tüzelővel. A Domotherm-féle fűtés úgyszólván mind e kívánalmaknak megfelel: egyesíti a kályhafűtésnek s a központi fűtésnek majdnem valamennyi előnyét.

Most pedig szakítsuk meg gondolatunk fonalát, hogy tisztázhassuk: mit várunk voltaképpen az eszményinek mondható fűtéstől?

1. Amíg a lakó otthon tartózkodik, kellemes legyen a lakás hőmérséklete.
2. A helyiségek hőfokát plusz 15—24 C fok között a lakó szabályozhassa.
3. A berendezés jól hasznosítsa a tüzelőanyagot, és olcsón lehessen üzemben tartani.
4. Mérni lehessen az egyes bérlők által elhasznált meleget, hogy mindenki annyit fizessen, amennyit fűt.
5. A fűtési költséget egyszerűen és megbízhatóan számolhassák el.
6. Akár az egész lakást, akár csak egy-egy helyiségét gyorsan föl lehessen fűteni.
7. A fűtés minél kevésbé akadályozza a lakás be-

bútorozását. 8. Minél kisebb legyen a beruházás és a karbantartás költsége. 9. Ne kelljen a fűtés berendezéséhez sok vas.

Hogyan elégíti ki a Domotherm-rendszer ezeket a kívánalmakat?

A központi fűtés csőhálózatán érkező fűtővíz a lakás előszobájának álmennyezetébe jut. Ott egy ventilátor levegőt szív vagy nyom keresztül a fűtő cső-kígyón, majd az előszoba és a fűtendő helyiségek közötti falba vágott nyíláson közvetlenül a mennyezet alatt a fűtendő helyiségbe nyomja a fölmelegített levegőt. A mintegy 40—50 C fokos levegő — miközben melegét leadja — szobahőmérsékletre hűl le, majd az előszobába nyíló ajtólap alján levő szabályozható résen át ismét a fűtőkészülékbe kerül. A csapantanyúk megfelelő beállításával a készülék szolgáltatja meleg teljes mennyisége egyetlen helyiségbe irányítható, s ezzel ezt a szobát — miként a kályhával — gyorsan felfűthetjük. A szoba hőfokát magunk választhatjuk meg. A takarékoskodásra tág lehetőség van, hiszen a lakás melegfogyasztását vagy a ventilátorhoz beépített fordulatszám-lálóval, vagy a ventilátor meghajtó motorjának áramfogyasztásával mérik. Persze, valamelyes

Alumínium radiátor (Balogh József felvételei)

alapdíjat minden bérlőnek a fogyasztástól függetlenül is fizetnie kell. A följegyzett adatokból megállapítható a készülék üzemeltetésének időtartama, és ennek alapján — a gáz- és villanydíjjal együtt — havonta számlázzák a fűtés költségét. Külföldi beszámolók szerint e rendszerrel csaknem kétharmadára csökken a tüzelőanyag fogyasztása. A berendezéshez — kétszobás lakás esetén — 170—200 kg vas szükséges, tehát jóval kevesebb, mint a radiátoros központi fűtéshez. Automatikus hőfokszabályozóval és időre beállítható kapcsoló órával egészíthető ki.

Azért foglalkoztunk kissé bővebben ezzel a fűtéssel, mert — főként családi házakban — Nyugaton egyre nagyobb tért hódít (a légfűtés egyéb előnyös tulajdonságain kívül bizonyára azért is, mert nyáron szellőztetésre is felhasználható).

Magyarországon több éve kísérleteznek hasonló fűtőrendszer bevezetésével, de az eredmények nem kielégítőek. A fő nehézség az, hogy nem tudunk eléggé megbízható és zajtalan motorokat gyártani a ventilátorok részére.

A hagyományos központi fűtés területén is születtek figyelemre méltó megoldások. Közülük említésre érdemes a konvektor. Főként Amerikában terjedt el. Bordás fűtőteteit egy alul és felül nyitott vaslemez szekrénybe építik be, s a szekrényben áramló levegő 40—60 C fokra hevül. A sebes levegőáramlás miatt az egész szobában egyenletes a hőmérséklet.

A konvektorok bevezetése nálunk a következő okok miatt késik: a bennük levő, finoman bordázott fűtőfelületen a por könnyen lerakódik. Ha tehát a szoba padozata nem teljesen hézagtalan — s a mi lakásainkban általában ez a helyzet —, a szobában több por szálldos, és a konvektor is hamar beporosodik. Ezen porszívóval ugyan könnyen segíthetünk, de nálunk még a porszívó sincs eléggé elterjedve. De vannak nehézségek a tervezésben, a méreteknél, a szabályozásban és a készletezésben is. Ezek azonban leküzdhető akadályok, úgyhogy bizonyára mi is előbb-utóbb rátérünk a fokozottabb konvektoros fűtésre.

Magyar szabadalmon alapszik az apró bordájú alumínium radiátor. Ez kevésbé porosodik, tehát a konvektornál előnyösebb. Eddig jó tapasztalataink vannak vele, így hát számolhatunk széleskörű elterjedésével. A mi szempontunkból azért is előnyös, mert bőven van alumíniumunk.

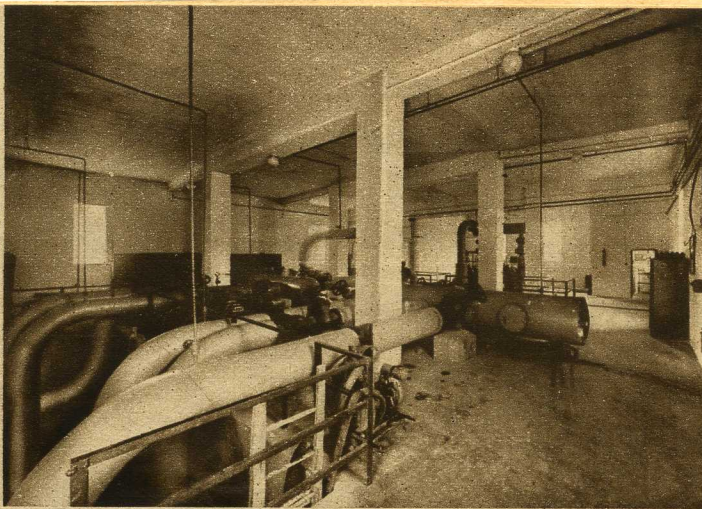
A sztálinvárosi hőelosztó központ esővezetékei

A sorban harmadiként említhetjük a beton fűtőlapot, amelyvel — hosszú évek fáradozásainak eredményeként — ez évben már ipari méretű kísérletet végeznek. A fűtőtestben egy 32 milliméteres vastagságú betonlapba ágyazva helyezkedik el az acélból készült fűtőkígyó. A fajlagos vasfelhasználás itt egy nyolcada az öntött vas radiátorénak.

Fűtés — távolról

A központi fűtés kényelmes, és fejleszt a lakáskultúrát. De még sokkal gazdaságosabbá fejleszthető, ha a radiátorokban vagy más hőleadókban áramló meleg vizet nem a ház alagsorában elhelyezett, aránylag kicsi, következőképp kevésbé gazdaságos kazánban termeljük, hanem — például — hatalmas erőművekben. Az erőművek kazánjaiban fejlesztett gőz mindenképp meghajtja a villamos energiát termelő berendezéseket. Miután ezt a feladatát ellátta, még mindig elég nagy a hőtartalma ahhoz, hogy vizet 90—180 C fokra melegítsen, s ez a forró víz kitűnően használható távfűtésre. Az erőműveknek ilyen sokrétű hasznosítása esetén a villamos energia termelésének határfoka a fűtés időszakában (ez nálunk évi 180—200 nap) 20—25 százalékról 60—70 százalékra növelhető. Már csak ezért is érdemes ott, ahol a föltételei megvannak, a fűtővizet erőműben termelni, még ha emiatt egy lakás fűtőberendezése felényivel megrágul is, és nő a felhasznált vas mennyisége is.

A távfűtésnek megvan az a nagy haszna is, hogy azokban a városnegyedekben, amelyeket ellát, megszűnik a szén és salak szállítása, javul a városkép, és csökken a levegő szennyezettsége. De előnyös távhőhálózatot építeni a jövő fejlődésére gondolva is. Az atomkorszak küszöbén, az energiaellátás forradalmi átalakulása előtt állunk. Ha majd a hőerőművek helyét az atomerőművek veszik át, csak be kell őket kapcsolni a távhő-ellátó rendszerbe...

A Szovjetunió új városainak túlnyomó többségében távfűtés van, sőt 162 régi városban is a hőszükségletnek 30—50 százalékát ily módon fedezik. Varsó újjáépített lakásainak több mint 80 százalékát távolról fűtik. Hasonló törekvéseket látunk sok más európai országban is.

Magyarországon ez ideig — az építés sorrendjében — a következő lakótelepek élvezik vagy fogják a közeljövőben élvezni a városfűtés előnyeit: az almásfűzitői timföldgyári lakótelep, a budapesti Harmat utcai lakótelep, Sztálinváros, a csepeli Főtér épületei, a komlói középületek, Budapesten a Béke úti, a Fiastyúk utcai és a lágymányosi lakótelepek.

Tizenöt éves (1961—1975) távlati tervünk előkészítése során az e kérdéssel foglalkozó bizottságok legkevesebb 100 000 — részben újonnan épülő, részben meglévő — lakásnak a távhőellátásba kapcsolását javasolják. Így Budapesten az új lágymányosi és a kelenföldi lakótelepeken kívül a XI. kerület régi lakónegyedét, az „Új Lipótváros” központi fűtéssel nagyrészt felszerelt lakóépületeit, az Óbudára és az Árpád-híd pesti hídfőjéhez s a Kacsóh Pongrác útra tervezett lakótelepeket (ez összesen mintegy 29 000 lakás) kapcsolnák a városfűtésbe.

Vidéken elsősorban az új városok, Sztálinváros, Kazincbarcika, Tiszapalkonya, a pécsi uránváros, továbbá Ajka, Tatabánya, Várpalota, Szigetszentmiklós és Komló, a régi városok közül Győr, Debrecen, Miskolc, Székesfehérvár, Szeged, Salgótarján és Ózd jönnek számításba, ahol kisebb-nagyobb mértékben megvalósítható a távhőellátás.

Weiszbürg Pál dr.
főmérnök

A juhtej értéke

Hazánkban emberi táplálkozásra háromféle tejet használunk: a *tehen*, a *kecske* és a *juh* tejét. Tápértéküket vegyi összetételük jellemzi:

Tejtípus	Tejzsír	Fehérjék százalékban	Tején- kor	Ásványi anyagok
Tehéntej	3,7	3,6	4,6	0,75
Kecske-tej	3,5	3,4	4,4	0,8
Juhtej	8	6	5	0,8

Tejtermelésünk 96 százalékát a tehének szolgáltatják, és csak 2—2 százalékot adnak a juhek meg a kecskék. De például Bulgáriában a juhtej termelési aránya 27 százalék, Görögországban 37, Törökországban 23, Portugáliában 17, Jugoszláviában 10 százalék.

E tejfélékben a tejcukor és az ásványi anyagok nagyjából egyforma mennyiségűek. De a *tejcukor* gyöngén édeskés ízével s a belőle származó termékekkel nem valami különleges — és nem pótolhatatlan — érték a táplálkozás szempontjából.

A tejzsír és a fehérjék azonban már jóval jelentősebb alkotórészei a tejnek. A *tejzsír* — nagy kalorikus értékén kívül — hordozója értékes vitaminoknak s a legjobb íz- és zamatananyagoknak. Belőle a juhtejben legalább kétszerre több van, mint a tehen vagy a kecske tejében.

Egyes anyajuhok tejében a tejelési időny vége felé 12, kivételesen 13 százalékban is tetőzödhet a tejsírárány, s így háromszorosa a tehéntejének. És eléri azt az összetételt, amelyet a tehéntejet feldolgozó élelmiszeripar „kávétejszín”-nek nevez.

A juhtejből készült kávé, kakaó és csokoládé íze valóságos tejszínes íz. (Frizlandban juhtejből készült „tejeskávét” isznak, s ott a kávétejszín ismeretlen.)

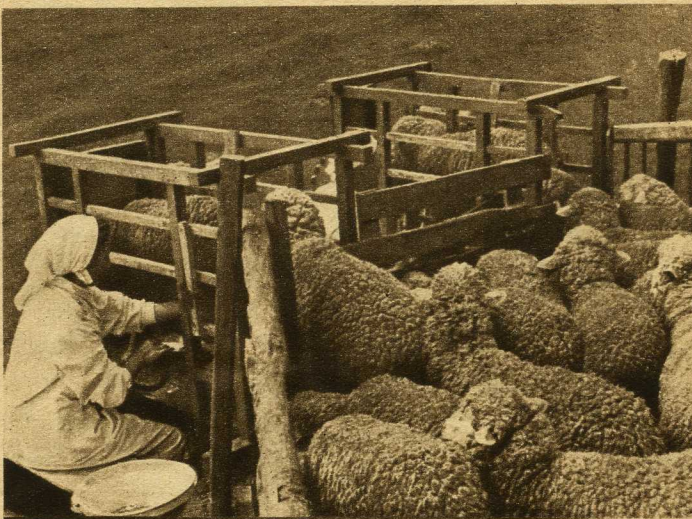
A *fehérjékből* is majdnem kétszer annyi van a juhtejben, mint a tehen- és a kecske-tejben. E fehérjék teljes biokémiai értékűek, tehát a növekvő szervezetre hatásosabbak, mint a növényi fehérjék.

A juhtejben sokkal több az *A-* és a *C-vitamin*, mint a tehéntejben.

Az *A-vitamin* biztosítását akkor értékelhetjük kellőképp, ha szem előtt tartjuk hiányának káros következményeit: az újszülöttek ellenállóképesség nélkül jönnek a világra, gyakori az esteli vaktság (farkasvaktság), a tüdőhurut, a bélgyulladás, a növekedés elégtelensége s több más hiánybetegség. *Dörner Lajosné* az Állattenyésztési Kutatóintézetben rendszeresen mérte a juhtej *A-vitamin*jának mennyiségét. Kiderült, hogy míg a tehéntejben tavasszal literenként csak 0,1 milligramm *A-vitamin* akad, a juhtejben ugyanakkor a tízszerese, azaz egy teljes milligramm. Augusztus havában a tehéntej 1 mg, a juhtej 2,1—2,2 mg *A-vitamin*ot tartalmazott, tehát többet, mint a kétszeresét. Kitért az is, hogy a téli és a nyári juhtej *A-vitamin*jának mennyisége közt sincsen olyan nagy különbség, mint a téli és a nyári tehéntejé közt. A téli juhtej *A-vitamin*ja mintegy a fele a nyáriénak, ellen-

Réplimódi, helytelen tejes.

ben a tehéntejé té-
len — kivált a ná-
lunk szokásos,
gyakran mostoha
táplálási viszonyok
közt — egy ható-
dára, sőt egy tize-
dére csökkenhet.
Gyakorlati vonat-
kozásban a tehén-
tej a téli és a kora
tavaszi időszakban
jóformán nem je-
lent vitaminforrást
a szervezet részére.
A juhtej fogyasztá-
sa révén viszont
ebben a vitamin-
ellátásunk szem-
pontjából legváltóságosabb időben is bő-
ségesen hozzájuthatunk az értékes A-
vitaminhoz.

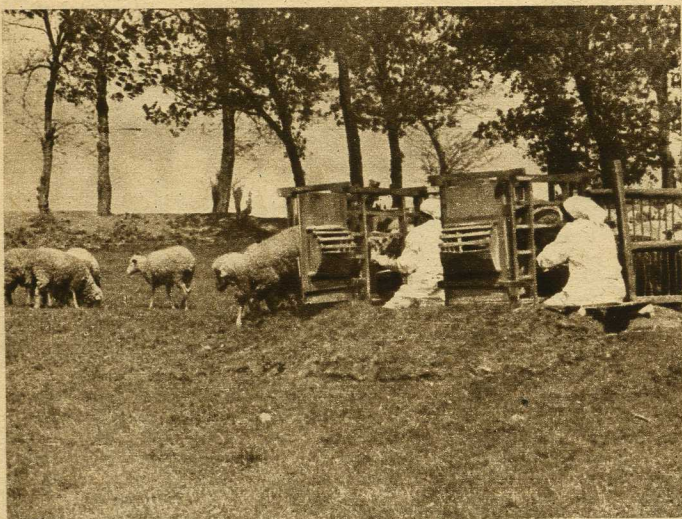
Ha összehasonlítjuk a tehéntej és a
juhtej C-vitaminjának mennyiségét, meg-
állapíthatjuk, hogy a juhtejben két-
szerte, sőt háromszorta több a C-vitamin,
mint amabban. Márpedig a C-vitamin
hiányában a foghús megduzzad, a fogak
meglazulnak, az erek szakadékonysága
miatt a testen gyakoriak lesznek a vér-
ömlések. Az egyoldalúan kecsketejjel
táplált gyermekeken néha észlelhető a
vérszegénység (a vörös vércetek meg-
fogyatkozása). Okát a karotin hiányán
kívül a C-vitamin hiányában találták
meg. A juhtej bizonyára ilyenkor is jó
szolgálatot tehetne. A juhtej karotintar-
talma ugyanis teljes értékű, s míg a juh-
tej literjében 24—68 mg C-vitamin van,
a kecsketejben csak 4—18 mg.

A juhtejnek az is előnye, hogy fogyasztá-
sa során a gümőkóros fertőzés még a
tej felmelegítése (pasztörözése) nélkül sem
fenyeget. A juhok közt ugyanis a tuber-
kulózis alig 0,1 százalékban fordul elő,
míg a teheneknek bevallottan 20—25
százaléka gümőkóros.

A közelmúltban a boroszlói gyermek-
klinika olyan vizsgálati eredményeket
közölt, hogy a juhtej nagy sikerrel hasz-
nálható csecsemők táplálására. E célból
a juhtejet ajánlatos hígítani olyan víz
egyenlő mennyiségével, amelyben 5 szá-
zalék zabnyálka és 5—10 százalék ná-
dcukor van feloldva. A csecsemőket 4—10
hetes koruktól kezdve így táplálták.

Közben a csecsemők kitűnően érezték
magukat, és továbbra is olyan lendülettel
fejlődtek, mint előbb, amikor édesanyjuk
tejét fogyasztották. Huszonkilenc cse-
csemőn 2—8 hónapos korban a tehén-
tejes táplálást váltotta fel a juhtejjel
készült táplálék. Mind az átmeneti, mind
a későbbi táplálás zavartalan volt:
emésztési zavarok, avitaminózisok vagy
anaemiás jelenségek, azaz vitaminhiány-
ból, illetőleg vérszegénységből eredő zava-
rok nem mutatkoztak. Hat csecsemővel
6—12 hetes korukban azt a meglepő
tapasztalatot szerezték, hogy a tehén-
tejes táplálás idején keletkezett gyomor-
és bélhurutra a juhtejes táplálék orvos-
sággként hatott: a heveny diszpepszia
gyorsan gyógyult.

Joghurt ugyan bármely fejős állat
tejéből készíthető, de legjobban sikerül
az olyan sűrű, sok fehérjét és különösen
sok zsírt tartalmazó tejből, aminő a
juhtej. A sok szárazanyag biztosítja,
hogy a jellegzetes alvadék kemény lesz, s
a szó szoros értelmében májszerű és ka-
nállal szinte szeletelhető anélkül, hogy
savó serkedne ki az alvadék-darabokból.
Az alvadék olyannyira merev, hogy a
poharat akár fel is fordíthatjuk, tartalma
nem dől ki. Kanállal összekeverve nem
savós-szemcsés, mint a tehéntej jog-
hurtja, hanem krémszerű. A savkötő
szárazanyag nagy mennyisége követke-
zőtében a túlságos savanyodástól is ke-
vésbé kell tartani, másrészt a nagy zsír-
mennyiség révén biztosítva van az alva-
dék simasága. Az is jellemző a juhtej-
joghurtra, hogy szép fehér: a kivált zsír

A megfejt állatok egyenként hagyják el a karámot

réteg csakúgy, mint az alatta levő alvadék. (Ennek az az oka, hogy a juhtej még akkor is csontfehér, ha nagy a zsírtartalma.)

Ennyi dicséret után nézzünk szembe a lehangoló valósággal. A magyar juhászatokban — csekély kivétellel — olyan „bundaszagú, akolszagú” juhtejet fejnek, amelyet ital vagy joghurt formájában fogyasztani senkinek se lenne kedve. A magyar juhtej csak amolyan kezdetleges formákban (gomolya, túró) kerül piacra, s így bizony az egyoldalú és gyors tejsavas erjedés elnyomja benne azokat a fehérjebontó erjedési folyamatokat, amelyek révén a finomabb sajtok (ementáli, trappista stb.) különleges ízei keletkeznek. De tartósabb érlelésre nem is szabad berendezkedni, mert a szennyező anyagokkal a tejbe jutott „vad” baktériumflóra a hosszabb érlelés során a legnagyobb sajthibákat (felfúvódás, keseredés, avasodás, rothadt íz stb.) idézné elő.

Ez a tény lesújtó. Annál vigasztalóbb az, hogy e helyzeten hamar és könnyűszerrel változtathatunk. A változtatás csakis a fejőjuhászoktól és a gazdaságok vezetőitől függ.

A kellemetlen szag és a baktériumtömeg ugyanis nem a juh tőgyéből áramlik ki. Ezt a kifejt tej az akol romlott levegőjéből szívja magába, s a mikroorganizmusok nagy tömege fejés közben, a fejő szennyes kezéről, tisztátalan edényekről, a hátulról fejés velejáróival jut a tejbe.

Hogy mennyire így van, ezt már két ízben is bebizonyítottam kényes ízlésű közönség előtt: 1932-ben a soproni nyári egyetemen, 1954-ben pedig a budapesti állattenyésztési kongresszuson. A büfébe a földvári, illetőleg a herceghalmi juhászat szállított a tehenészetekben szokásos tisztasággal fejt és kezelt juhtejet. A fogyasztók ele-

inte szinte kétkedéssel, később csodálkozással állapították meg, hogy „ilyen kellemes, mogyoróra emlékeztető ízű tejet még nem ittak”. (Persze a 8 százalékos zsír is hozzájárult a szokatlanul jó ízhez !)

Hovatovább a szopós bárányoknak fenntartandó tej mennyiségén kívül is sok millió liter juhtejet fejnek juhászatunkban. Milyen vétek ezt a nagy értéket gyorsan romló termékekben primitív módon elpocsékolni !

Micsoda értéknövekedést jelentene ez a nagy tejmennyiség, ha juhászaink nem ragaszkodnának makaćsul azokhoz az ósdi módszerekhez, amelyeket évszázadokkal, sőt évezredekkel ezelőtt a művelt világtól távol élő hegyi pásztorok eszeltek ki !

Ha a gazdaságvezetők a tehenészetekben meg tudták honosítani a higiénikus tejkezelést, miért tűrik a juhászatokban az ősi módszereket, amelyek a korszerű tejkezelésnek megcsúfolásai s az üzleti érzék teljes hiányára vallanak !

Mindezt azért írtam le, hogy akik szeretik a „tejszínes kávé”, az igazi joghurtot, a finom csemegeajtokat, legyenek apostolai a korszerű, higiénikus juhtejgazdaságnak !

Dr. Schandl József

Kossuth-díjas akadémikus,
az Állattenyésztési Kutatóintézet
igazgatója

AMIKOR A GÉP „TANUL”

A kibernetikai kutatások homlokterében most egy olyan gépnek a megszerkesztése áll, amely — az emberhez hasonlóan — valóban „tanul”: valamely kitűzött feladatnak megfelelően s külső beavatkozás nélkül módosítani tudja a saját „viselkedését”, azaz a külvilágból érkező ingerekre való reagálását az „emlékezetében” — memóriaegységében — tárolt korábbi „tapasztalatai” alapján. A feladatot persze az embernek kell kitűznie, például úgy, hogy lenyom bizonyos billentyűket, vagy beállít egy forgatható gombot. Az idevágó kísérletekben eddig sem volt hiány, de most az angliai National Physical Laboratoryban eddigénél jobbnak ígérkező új módszert s új elveket próbálnak alkalmazni. Kidolgozásában az élettani folyamatok kutatói, a fizioológusok is részt vettek.

Az új módszer abból a föltevésből indul ki, hogy az állatok viselkedését (reagálását) a külvilágból érkező ingerekre (fényre, hangra, hőre stb.) voltaképpen bizonyos *feltételes valószínűsége* határozzák meg. Ezen azt kell érteni, hogy az állat a korábbi hasonló helyzeteknek a memóriájában tárolt emléképei alapján mintegy felbecsüli, hogy az adott helyzetben a sokféle lehetséges reakció közül melyik a legcélszerűbb. Más szavakkal: az állat viselkedését végső soron az szabja meg, hogy pillanatnyilag érzékelt helyzete mennyire hasonlít valamely korábbihoz. Vagy még másként: az állat reagálását a legvalószínűbbnek becsült helyzet dönti el.

A kísérleti vizsgálatok céljaira *dr. Utley* egy kisméretű, különleges *elektronikus számológépet* szerkesztett, amely e feltételes valószínűségeket meghatározza. A számológép a „külvilággal” öt „csatornán” át érintkezik. Ezek az „érzékszervei”. Rajtuk keresztül foghat fel ingereket a környezetből. Maga a gép összesen 31 gépegységből áll. Ezek

statisztikai adatokat készítenek az érzékelőkre ható ingerekről, s följegyzik, hogy egy-egy érzékelő mikor milyen kombinációban kapott ingert. Ha valamely feladat végrehajtása során egy vagy egyszerre több érzékelőt valamilyen kombinációban inger ér, a számológép a korábban gyűjtött statisztikai adatokból meghatározza, hogy a legutóbb kapott inger milyen más ingerekkel szokott együttjárni. Ezután kiválasztja a legvalószínűbb ingerkombinációt, illetve a megfelelő reagálást, s ezt aztán végrehajtja.

Ennek megfelelően a 31 gépegység közül öt közvetlenül az érzékelőkkel van összekapcsolva. További tíz a tíz lehetséges páros ingert regisztrálja oly módon, hogy megfelelő impulzusokat tárol. Hasonlóképpen a többiek is akkor kapnak impulzusokat, ha egyidejűleg valamelyik három, négy vagy éppen mind az öt érzékelő kap valamilyen kombinációban ingert. Az ingerek erősségét az impulzusok száma jelzi. A kapott impulzusokkal kondenzátorokat töltenek föl: a kondenzátorok természetes kisülése megfelel a *jelejtés* folyamatának. A jelejtésre ugyanis szintén szükség van, hogy — az élő szervezethez hasonlóan — a végső következtetést, amelynek alapján a gép az ingerekre végül is reagál, az „újabb” tapasztalatok jobban befolyásolják, mint a „régebbiek”.

Szemléltetésül egy háromkerékű kis kocsit szerkesztettek azzal a feladattal, hogy egy fekete és egy fehér terület között összevissza kanyargó szabálytalan határvonalon végighaladjon. Az első két kerék mozgatásáról egy játék-villany-motor, a kormányzásról pedig — akár csak a triciklin — egy harmadik kerék gondoskodik, s ez utóbbit egy külön kis motor fordíthatja el. E kocsik mozgását nem a közönséges automatikus szabályzóban szokásos hibajel (tehát az előírt és a valóságos helyzet különbsé-

gének megfelelő jel) dönti el, hanem a számológép következtetése, amelyet a meghajtó és a kormányzó motorral vezetékek révén „közöl”. Ha a kis kocsi letér a határvonalról — ezt egy fotocella veszi észre —, a meghajtó motor tüstént megáll. A számológép pedig a helytelen irányról kapott adatot villámgyorsan összeveti a korábbi adatokkal, és számolni kezd (mintegy „habozni” látszik), majd lassan, tapogatózva, esetleg

több hibás kísérlet után a kormányzó kereket a helyes irányba fordítja, s ismét megindul. Ily módon a gép — joggal mondhatjuk — „megtanulja” követni a cikcakkos határvonalat, tekintet nélkül arra, hogy az eltérés miatt a vonal jobb vagy bal oldalán van-e.

Ez az elv nyilván az ipar automatikus berendezéseiben is alkalmazható lesz, csak ott persze sokkal bonyolultabb gépezetet kell majd építeni. (T. R.)

A FEJHALLGATÓS TÁRLATVEZETÉS

A washingtoni Szépművészeti Nemzeti Galéria 110 kiállító terméből tízet 1958 februárjában — kísérletképpen — olyan adóberendezésekkel szerelték föl, amelyek a kiállított műkincseket hangszalagról ismertetik és magyarázzák. A „rádiós tárlatvezetés” előadásai — „leckéi” — a pénztárnál 25 centért kölcsön kapható kicsi fejhallgatók vevőkészülékkel foghatók.

Ennek a merőben újféle tárlatvezetésnek az az előnye, hogy a magyarázatok nem zavarják a műtárgyak csendes, magukba mélyedő szemlélőit. A tömör, magvas kiselőadások 10—14 percig tartanak.

A rádió központját a galéria padlásán helyezték el. Ott állították fel a 10 magnetofon-készüléket (ezek folyamatosan, állandóan működnek), valamint az erősítő berendezéseket is. A vevőkészülék mindössze 300 grammot nyom. Egy 2,5 cm átmérőjű és 16 cm hosszú tokban van elhelyezve, amely akár a felöltözésben, akár a vállon átvetett szíjra hordható. A vevőkészülékkel huzal vezet a könnyű műanyagból készült fejhallgatóhoz.

Egyelőre ötven ilyen fejhallgató dolgozik. Ha ez a fajta tárlatvezetés beválik, a többi teremben is megvalósítják. Sőt azt is tervezték, hogy a külföldi látogatók számára rendszeresítik az idegen nyelvű előadásokat is. (Universum)

A billentyűs telefon

A holland Philips-gyár olyan telefon-készüléket hozott forgalomba, amely sutba dobja az eddigi tárcsás megoldást, és helyette billentyűket, illetve nyomógombokat iktat az új készülékbe. Állítólag az az előnye, hogy ötszörre gyorsabban lehet vele kapcsolást kapni, mint a tárcsás rendszerével. (Product Engineering)

(A billentyűs készülék csak ott használható, ahol a telefonközpontok teherbírása nagy, és folyamatosan, mindig van szabad vonal. Szabad vonal hiányában ugyanis ez a készülék nem tud úgy „várni” a kapcsolásra, mint a nálunk is használatos számtárcsás készülék. Emaz „türelmesen” kivárja a szabad vonalat, s azután létrehozza a kívánt kapcsolást.)

Az újfajta készülék valóban gyorsabb lehet, hiszen a számjegyek lebillentyűzése sokkal kevesebb időbe telik, mint tárcsázásuk. Tárcsázáskor ugyanis minden számjegynek külön-külön meg kell várni a visszafutását, és csak azután lehet újra tárcsázni. — A szerk.)

SZERSZÁMNYÉL ÜVEGBŐL

A kézi szerszámok nyele munka közben gyakran megreped vagy akár el is törik. A tapasztalat szerint a legjobb szerszámnyelek a hikkori nevű fából készülnek. Ez a diófák családjába tartozik. Észak-Amerikában honos. Arról nevezetes, hogy nagyon rugalmas, és az ütések is rugalmasan veszi át. A múlt évben azonban váratlan vetélytársa akadt: az üveg. A finom üvegszálakból szőtt üvegtestű szerszámnyél nem törik, nem deformálódik, nem rozsdásodik, nem szárad ki és nem repedezik. Jóval könnyebb az acélnál, s az ütések éppúgy fölfogja, mint a hikkorifa. Az is nagy előnye, hogy fémekkel összehegeszthető, tehát ékek vagy ragasztók nélkül is tartós. Az újfajta szerszámnyelek az Egyesült Államokban gyorsan terjednek.

(The Glass Industry)

Milyen vastag a FÖLD?

Földünk belső szerkezetéről a legértékesebb adatokat a földrengés tan vagy *szeizmológia* kínálja a geofizikusoknak. A földrengés középpontjából, a *hipocentrum*ból kiinduló rengéshullámok ugyanis behatolnak a Föld belsejébe, ott a különféle kőzetek határain megtörnek és visszaverődnek, s így jutnak a felszínre, ahol aztán megfelelő rengésjelző műszerekkel, szeizmográfokkal észlelhetők. Ilyen megfigyelésekből derült ki, hogy Földünk kérge — amelyet régebben a folyékony magot borító vékony rétegnek gondoltak — valójában vastag és jól elkülönülő kőzetrétegekből, *héjak*ból áll. Ha ismerjük vagy meg tudjuk határozni valamely földrengés pontos helyét, keletkezésének idejét, a szeizmikus hullámnak a szeizmográfhoz való visszaérkezése idejét és a hullám terjedési sebességét, akkor már ki tudjuk számítani, hogy a rétegek visszaverő felülete milyen mélyen van a földgyomrában.

Csak hogy a földrengések idejét, helyét, mélységét stb. sosem ismerjük pontosan, s csak következtetni tudunk rájuk több, más-más helyütt levő szeizmográf-állomás adataiból. Ezenkívül a földrengéseknek megvan az a „sajnálatos” tulajdonságuk is, hogy nem ott és akkor keletkeznek, ahol a geofizikus éppen vizsgálni óhajt. Ha — mondjuk — a Dunántúl mélységi szerkezetére vagyunk kíváncsiak, esetleg több évszázadig várhatnánk, amíg ott egy rengés kipattanna.

Ezért a tudomány számára különlegesen fontosak és érdekesek az óriási mennyiségű robbanóanyagok felrobbantásakor keletkező *mesterséges földrengések*. Ezeknek a helye és ideje ugyanis pontosan rögzíthető. Az első ilyen földrengést egy nagy szerencsétlenség, az *oppau* vegyészeti gyár felrobbanása idézte elő még az első világháború után (1921-ben). Ott oly tömértelen mennyiségű robbanóanyag robbant fel, hogy a földrengést még 307 kilométerrel odább is észlelték a szeizmográfok.

A második világháború után, 1947-ben, a győztes hatalmak 4000 tonna robbanóanyaggal felrobbantották *Helgoland* szigetének nagy német tengerészeti támaszpontját. Minthogy az otta-

ni mesterséges földrengés helyét és kipattanásának idejét előre és pontosan ismerték, a szeizmikusok kiváló alkalmat kaptak a vizsgálódásra. Több száz kilométeres körzetben megszervezték a szeizmikus észleléseket.

Hasonló vizsgálatra nyílt alkalom a *Schwarzwald*ban, ahol a Németországot megszálló francia katonai hatóságok megsemmisítették egy föld alatti német hadianyaggyárat. A robbantást több obszervatórium, hordozható szeizmográf és egyéb szeizmikus műszer észlelte.

Geológiai és bányászati kutatások céljára már több mint 30 éve használják a mesterséges földrengéseken alapuló szeizmikus eljárást. Itt persze csak viszonylag csekély, 2—3 kilométeres mélységekről s miniatűr, 1—2 kilogrammos robbantásokról van szó. Az első olyan kísérletre, hogy az itt alkalmazott módszerrel s az itt használatos nagyon érzékeny szeizmográfokkal derítsék föl — kicsi robbantásokkal — a mélyebb rétegeket, 1950-ben került sor.

Azóta a világ több helyén végeztek már szeizmikus méréseket a földkéreg fölépítésének földerítésére. A mérések azt mutatják, hogy a kontinensek és az óceánok földtani szerkezete között nagy különbségek vannak. A szárazföld 2—3 kilométer vastagságú *üledékből* s alatta 10—15 kilométer vastag *gránitrétegekből* áll. E rétegek alatt egy valószínűleg *bazaltszerű* összetételű réteg következik, 15—25 km vastagságban. A bazaltréteg alatt kvarcban *szegény*, úgynevezett *peridotit* réteg határolható el. Az óceánok fenekének földtani felépítése más. Ott vagy teljesen hiányzik, vagy csak vékony a gránitréteg, és 1—2 kilométeres *üledék*, valamint 3—4 kilométeres bazaltréteg után mindjárt a peridotit-réteg következik.

A kontinensek gránit- és bazaltanyaga kristályos. Az alattuk vonuló peridotit öv nem kristályos, azaz *üveges szerkezetű*. Erőhatásra úgy viselkedik, mint a szurok: hirtelen ütésre merev, de lassan nyomkodva rugalmas, alakítható. A kontinensek besüppedve „*úsznak*” a peridotit alapzaton, akárcsak a jéghegyek a vizen. Az a kérdés tehát, hogy milyen vastag alattunk a Föld kérge, a geofizika nyelvén így fogalmazható

meg: „Milyen mélyen van a peridotit-réteg felső határa?”

Különösen érdekesek a *Szovjet* kutatók idevágó kísérletei, amelyeket Ázsiában a *Tien-San hegységben* végeztek. Ha ugyanis elfogadjuk azt a tételt, hogy a földrészek „úsznak”, akkor a nagy hegységek alatt nyilván vastagabbnak kell lenniük, ahogyan a magasabb jég-hegy is jobban belemerül az óceánba. Ez a jelenség az *izosztázis*. És valóban, a gránitos-bazaltos szint együttes vastagsága ott roppant nagy, 49 kilométeresnek bizonyult.

A szárazföldek fölépítésének problémáját a nemzetközi geofizikai év során is kutatják. A *Szovjetunió* egy egész hajórajjal végez tengéri szeizmikus mérést az óceán és a szárazföld mélyszerkezeti kutatására. *Franciaországban* a múlt év nyarán sok tonnányi robbanóanyagot végeztek robbantásokat egy

alpesi tóban az Alpok alatti kéregvastagságnak, az Alpok „gyökerének” földterítésére.

A magyar kutatók az *Eötvös Loránd Geofizikai Intézetben* 1954-ben kezdték — Európában az elsők között — a kéregvastagság-meghatározásokat. A rengéshullámok visszaverődésén alapuló módszerrel már eddig is 6—8 helyen állapították meg a peridotit-réteg mélységét. Közben méréseiket az 1956. évi *dunaharaszti* földrengés adataival is kiegészíthették. E mérések szerint *Magyarország alatt 20—30 kilométer vastagságú a kontinens*.

A hazai kutatások egyik érdekessége, hogy a mérésekre nem valami különleges készülékeket használtak, hanem az a szeizmikus műszerrel hajtották végre őket, amelyeket a Geofizikai Intézetben ipari és geológiai kutatások céljaira terveztek. (Tibor Dénes)

Halkutatás helikopterrel — akusztikai eszközökkel

Már régóta alkalmaznak akusztikai eszközöket a halak vonulásának földterítésére. Azon alapulnak, hogy a *hanghullámok* és az *ultrahanghullámok* a vízben haladtukban az útjukba kerülő akadályokról — a halakról is — visszaverődnek és fölfoghatók. A földterítő hajók munkájukat a part mentén, tőle egy kilométernyi távolságban kezdik el. Útjukban négyzeteket írva le, végigpásztázzák a tengert. A földterítés első szakaszában a víztömeget a hajó előtt és két oldalán „tapogatják le”. Ha halrajt fedeznek föl, a hajó 50—100 méterre megközelíti a halakat, s ekkor bekapcsolják a függőleges irányban működő visszhangos mélységmérőt, az *echolotot*. Amikor a hajó elhalad a halraj fölött, megállapítják a raj mélységét, hosszát és szélességét, sőt a regisztráló készülék szalagján levő jelekből következtethetnek a rajban úszó halak számára is. A földterítés eredményét rádióon közlik a halász-hajókkal.

Az akusztikai földterítő berendezések kitűnően beváltak, de néhány fogyatékoságuk azért nekik is van. Csak csendes időben használhatók — a nagyobb tengeri hullámok ugyanis dobálják a hajót, s a hajógerinc alatt keletkező légbuborékok megakadályozzák a hanghullámok mélységbe hatolását. Az is bajuk, hogy a hajóknak viszonylag lassú mozgása miatt a földterítés is hosszadalmas, és hogy sokszor épp a hajók riasztják el a halakat. Minthogy hajóról a vizuális megfigyelésnek csekély a lehetősége, egyidejűleg repülőgép segítségét is igénybe kell venni.

Avégett, hogy kiküszöböljék a mélységmérő működésében a tenger hullámzása-kor támadó zavarokat, továbbá hogy meggyorsítsák a földterítést, s elkerüljék azt is, hogy a hajócsavar zaja elűzze a halakat, végül hogy a halak akusztikai földterítését összekapcsolják a légi földterítéssel, újabban a *Szovjetunióban* helikopterrel végzik e munkát, s a helikopterre kapcsolják rá a mélységmérő műszert. Ez a tengerben 4—6 méter mélységben egy áramvonalas úszótartályban lebeg. Az úszót különleges *vezeték* köti össze a helikopterrel, amelyen egy dobról — a szükség szerint — hol több, hol kevesebb kábel tekeredik le. Az MI—L típusú helikopterek e munka során óránként 15 kilométeres sebességet érnek el. A földterítés gyorsasága egyébként a kibocsátott ultrahang-jelek szaporaságától, a halajok méretétől és más tényezőktől is függ. Az eredményeket közvetlenül a helikopterről közlik a halászhajókkal, s esetleg a közelben levő hajót rá is vezetik a halajra. (Priroda)

A köhöggető készülék

Öntudatlan állapotban vagy a bénulás bizonyos eseteiben (a légzőizmok megbénulásakor vagy gyógyszeres kikapcsolása stb. esetén) a betegek nem szoktak köhögni. Az operált betegek egy része a fájdalomtól való félelmében fojtja el a köhögést. Ezzel szervezetüknek épp az a nagyon fontos védekező mozgása marad el, amellyel az egészséges szervezet a légzőutakban felgyülemlert vagy oda bekerült s a szabad lélegzést akadályozó anyagokat eltávolítja. A köhögés voltaképp egy *hirtelen és nagy erejű kilélegzés*, amely a légzőutakat mintegy átfújja, átsöpri.

A természetes köhögés utánzására újabban különféle készülékeket szerkesztettek. A heidelbergi egyetemi sebészeti klinikán a *Tussomat* nevű műszert próbálták ki. A készülék 150—200 vízcentiméter nyomással működik. Egy kettős falú csövön — a „pisztolyon” — át felfújják a tüdőt, majd a külső furat szelepeinek felszabadításával hirtelen, nagy erejű szívóhatást fejtenek ki. Ezzel lényegében a köhögés lökésszerű kilélegzését utánozzák. Magát a készüléket egy légmentesen záró maszakra vagy közvetlenül a légsőbe vezetett csőre (tubusra) illesztik rá.

A műszert állatokon próbálták ki. A kísérleti kutya légzőizmait kuráre-injekcióval megbénították, majd az állat hörgőit röntgenárnyékot adó anyaggal feltöltötték. Ez az eljárás egyébként a gyógyászatban közismert vizsgáló eljárás. A feltöltés után működésbe lépett a *Tussomat*. Három „köhögés” elegendőnek bizonyult az idegen anyag eltávolítására. Ugyanezt az eredményt csak nyolc természetes köhögéssel érték volna el. A *Tussomat*nak nem volt káros hatása a kísérleti állatokra, majd az emberekre sem.

Az új eljárásnak főként az egyre gyakrabban használt intratracheális narkózis (altatás légsőtübuson keresztül) kiegészítő eljárásaként van nagy jelentősége. Vele a szövődményként kialakuló tüdőgyulladások száma sokkal csökkenthető. (*Umschau*)

AZ ELSŐ PERCEK ...

Erasmus Darwin már 1801-ben megállapította: a csecsemő továbbfejlődésére károsan hat, ha köldökzsínorját túlságosan korán elköti, vagyis hamarabb, mintsem az újszülött többször erősen lélegzett s a köldökzsínór véredényeinek lüktetése megszűnt.

Ezt a megállapítást az orvostudomány most megtoldotta egy érdekes megfigyeléssel. Ha ugyanis a köldökzsínór elkötésével hosszabb ideig várunk, akkor — mint kiderült — a csecsemő súlya elég sokkal változhat aszerint, hogy jut-e a köldökzsínóron át vér a testébe, avagy mind visszarámlik-e az anya testébe. Ez elsősorban attól függ, hogy közvetlenül a születés után hogyan helyezkedik el egymáshoz képest az anya és a csecsemő. Ha a csecsemőt magasan, az anyaméh szintjénél magasabban helyezük el, akkor az újszülött vérének egy része visszafolyik a placentába, tehát ez a vér mennyiség már nem táplálhatja a gyermeket. Ellenben ha mélyen fektetjük a csecsemőt, sok vér áramolhat a szervezetébe. Ez az újszülött életének főként első, nem éppen könnyű napjaiban jelent nagy segítséget. (*Umschau*)

ÉTELEINK SZAGA

A főtt káposzta jellegzetes kénés szaga fölkelte a vegyészek érdeklődését. Elemzésnek vetették alá. Kiderült, hogy e szag a káposzta egyik, ként tartalmazó aminosavának főzésre bekövetkező bomlásából ered. Eközben ugyanis dimetil-diszulfid és kénhidrogén keletkezik. Ezek és sok más kénvegyület jellegzetesen kellemetlen szagúak, de ha csak nyomokban vannak jelen, kellemes illatúak is lehetnek. Például a sörben levő kénhidrogénnek és merkaptánnak, a mustárban található allyltiocianátnak s a hagymában levő allylcistein-bomlástermékeknek is fontos szerepük van az aroma kialakításában. (*Food Research*)

Radioaktív izotópok a békák szervezetében...

Két szovjet kutató — *Kulikova és Tyimofejeva-Resovszkaja* — azt tanulmányozta, hogy felhalmozódik-e a radioaktív uránium és cézium a békák szervezetében. 32 napon át figyelték a kísérleti békákat. A legnagyobb radioaktivitást a májban, a csontokban és az izomzatban észlelték. Az adatok hasonlítanak az emberi szervezetben felhalmozódó radioaktív anyagok értékéhez.

(*Berichte über die Gesundheitsphysik*)

LOGAR MISKA feladatai

ÚJ FELADAT

MEGOLDÁS A 40. SZÁMBÓL (Folytatás)

Tudjuk az előző bekezdésből azt is, hogy a 14-es négyzetnek teljes terjedelmében a II. mezőbe kell esnie. Ezek szerint az I + III baloldali függőleges sávban csupán a következő négyzetek lehetnek egymás alatt:

18, 15
18, 8, 7

(Más kombináció a rendelkezésre álló négyzetekből nem adódik, mert a 14-es itt nem szerepelhet.) A III. mező kitöltésére tehát csak a 15-ös, a 8-as és a 7-es négyzet jöhet számításba. Ezek közül a mező bal oldalán csak a 15-ös lehet, mert másként a három négyzet nem tudna teljesen kitölteni a III-as mezőt. A 15-ös négyzetnek tehát az eredeti téglalap bal alsó sarkában kell lennie; mellette jobbra (a 18-as és egymás alatt) a 7-es és a 8-as foglal helyet (hogy a kettő közül melyik van a másik alatt, azt még nem tudjuk).

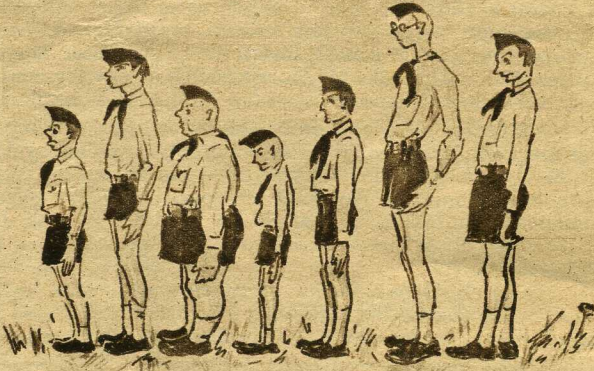
Az I + II felső vízszintes sávban a következő négyzetek lehetnek egymás mellett:

18, 14
18, 10, 4
18, 9, 4, 1

(A négyzeteket mindig csökkenő nagyságrendben írjuk egymás mellé; valódi elhelyezkedésük sorrendjét még nem tudjuk.) — (Befejezés a következő számban)

A rajzon hét úttörőt látunk egy sorban állni. De siettükben nem jól sorakoztak. Elöl kellene lennie a legkisebbnek és sorban növekedve hátul a legnagyobb-nak. Hogy helyrehozzák a hibát, úgy járnak el, hogy ahol kisebb nagyobb lát maga előtt, azzal gyorsan helyet cserél. Ezt tesszik mindaddig, amíg végül már senkinek sem kell cserélnie.

Hány cserét kell végrehajtanuk?

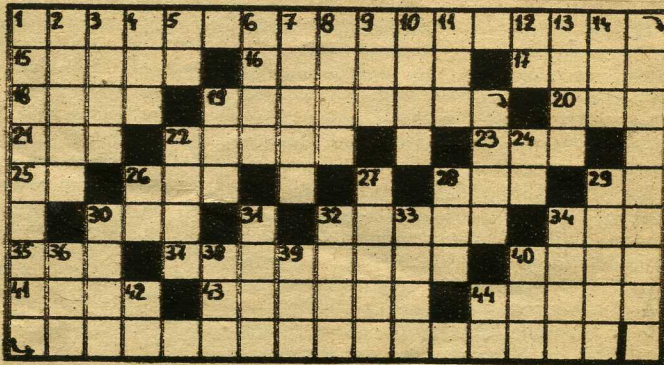

RUMFORD

tudományos munkásságának fő eredményei: vizsz. 1., 19., 37. és függ. 1. sorok.

VÍZSZINTES

15. Olaj (latin eredetű szóval). 16. Irószék. 17. Német győzelem. 18. Kétvasztott szalonna. 20. Napszak. 21. Kapuralövés (futballban). 22. Zsák- és kötélanyag, névelővel. 23. Névtű. 25. Végtelenül ázik (!). 26. Vonatkozó névmás. 28. Menjetek, latinul. 29. A rossz ellentéte. 30. A kellemetlen, veszélyes helyzet jelzője jaszszék. 32. Butácska. 34. A bátor igéje. 35. „Mi?”, szerbül. 40. Úgy, dolog, jassz szóval. 41. Légi, francia eredetű szóval. 43. Híres magyar színész a múlt században. 44. Távol-keleti ország (főlös ék.).

14. Angol igen. 19. Nappali ellentéte. 22. Mézgyűjtő rovar, névelővel. 24. Ugyanez rövid. 26. Az argon vegyjele. 27. Anarchista vezér a szovjet polgárháborúban, fonet. 28. Becézett Ilona. 29. A múlt és a jövő közé ékelődik. 30. Mózes öt könyvének héber elnevezése. 31. Modern termelőeszköz, névelővel. 32. Május, angolul, többes számban. 33. Fő vágórész. 34. Magyar—jugoszláv határfolyó. 36. Ford.: magot hint. 38. Helyhatározó szó. 39. Y. R. C. 40. Becézett angol férfinév (Hóbert). 42. Orosz ó. 44. Káté!

A 45. sz. keresztrejtvény megfejtése: „...Egyetlen erő, amely a világot felszabadíthatja: a szocializmusért harcoló proletariátus...”

FÜGGŐLEGES

2. Szerelmes szakács teszi. 3. Émelygős, német eredetű szóval. 4. Miért? — latinul. 5. Ellenben. 6. Gazos-törmelkes gabona. 7. R-rel a végén: irodalmi ellenőrző-bíró. 8. Három, latinul (nőnemben). 9. A. U. M. 10. Kék színű. 11. Egy szám. 12. Régi római pénz. 13. Francia tábornagy és hadügyminiszter a múlt században; nagy szerepe volt a krími háborúban és a sofferinói ütközetben.

KELEN JOLÁN:

GALILEI-PER A XX. SZÁZADBAN

(Budapest, Kossuth Kiadó. 1958. 205 l.)

1918-ban a magyar hadbírótság új „Galilei per”-t tárgyalt, vádlottjai a Galilei Kör nevű egyetemi ifjúsági egyesület, illetve az ahhoz kapcsolódó antimilitarista csoport tagjai voltak. A per 1918 szeptember végén, a két fővádlott 3 és 2 éves súlyosbító börtönbüntetésre ítélésével zárult.

A Galilei Körről magáról a huszas években pár rövid cikk s egy regényes feljegyzés adott halvány képet, megpróbálva igazi arcát bemutatni e haladó szellemű egyesületnek. A perről pedig 1919 februárjában jelent meg az egyetlen, a per anyagát támaszkodó, a mozgalmat pozitívan értékelő rövid közlemény, *Halmay József* tollából.

A marxista történészekre vár a feladat, hogy a mozgalomnak és a pernek az előző időkben eltorzított képét igaz vonásokkal helyettesítsék. Eleddig e kötelességüknek nem tettek eleget. Ideje, hogy megmutassák: mi is volt ez a per, kik voltak az antimilitarista, szocialista diákok, a Galilei per vádlottjai, eliteltjei.

Kelen Jolánnak, a mozgalom aktív résztvevőjének könyve most visszaemlékezése alapján mutatja be a történeteket.

Kelen Jolán kétségtelenül a visszaemlékezések elmondásának a legnehezebb formáját alkalmazta, amikor egyszerre lépett fel irodalmi s egyben történetírói igényre: igazat írni, irodalmi formában; kikerekítve a dolgokat, eseményeket, a kulisszák mögé látni ott is, ahol sokszor a kulisszák előtt sem állott; kerek egészzé, irodalmilag élvezhető történetté formálni az elszórt, megmaradt emlékmagyarázatot, nehéz és egyben kockás vállalkozás ez, mert az író öntudatlanul is el-eltér a valóságtól, meg-megenged fantáziáját, hiszen hézagos emlékképeiből összefüggő történetet, regényt akar alkotni.

Kár, hogy a szerző könyve hitelességét, szavahihetőségét másodrangú követelménnyé tette, hogy az egyébként jó tollú író nem kontrollálta emlékmagyarázatát, nem hasonlította össze a korabeli sajtó, a kor s a mozgalom dokumentumaival, levélanyagával stb. Kétségtelen, hogy könyve így is hasznos korrajz, az akkori társadalom képét helyesen rajzolja meg. Sok érdekes eseményt mutat be, háborús helyzetrajzot sikerülten írja le a rendőrség módszereit, a parlament életét, az írók magatartását. Könyve — tagabb értelemben véve — mint társadalmi rajz, korszak, így is hasznosítható a történetírás számára.

Ha azonban magát az antimilitarista mozgalmat, vagy közelebbről magát a Galilei per-t, annak szereplőit akarjuk helyesen magunk elé képzelni, s ennek alapján az eseményeket, személyeket is megérteni, vigyáznunk kell, nekünk kell elvégeznünk az író által mellőzött hitelesítő munkát s csak az ilyen értelmű gondos kritika után nyúlhatunk a könyve adatainak, jellemzéseinek felhasználásához.

Kelen Jolán egyetlen dokumentumot használt fel munkájában, éppen azt, amely nem vehetünk feltétlenül hiteles forrásnak, a Galilei-per bírósági anyagát. Hiszen a polgári bíróság előtt elhangzott, sok esetben perdöntő vallomás nem mindig fedte az igazságot. Véleményem szerint nem kellett volna a szerzőnek oly nagy súlyt helyeznie a tárgyi anyagra, hiszen az író, a bíróság előtt — a kor alaposabb ismerete nélkül — az a hosszú vád- és védbeszéd csak vontatottabbá, sok helyütt egyenesen érthetlenné tették az egyébként jól megírt könyvet, amellyel, hogy nem is adnak hű képet az eseményekről. (Például a védők által a védelem mellett felvonultatott adatokról maguk vádlottak nagyon jól tudták, hogy e róluk állított, sokszor dehonesztáló, lekicsinnyítő dolgok megmentésük érdekében hangzottak el. Sokkal intelligensebbek voltak azok, semhogy ezért a helyszínen méltatlankodtak volna.)

Az alábbiakban a figyelmet a könyvnek egy pár olyan részletére szeretném hívni, ahol az ellenőrző vizsgálatot feltétlenül végre kell hajtani.

A per egyik fővádlottja, a 21 éves *Duczynska Ilona* egyetemi hallgatónő (akinek nevét Kelen Jolán hol *Duczynskynak*, hol *Duczynskának* írja) nyugati munkásmozgalommal, a zimmerwaldi csoportosulás határozatainak birtokában jött Budapestre 1917 őszén. Vele a kis csoport aktív, cselekvésre lendítő tagot kapott. Nem Balaban Angelika volt az első és egyetlen kapcsolata a zimmerwaldi, illetve az orosz szocialista mozgalommal. A dolog ilyen beállítása téves, méginkább az, hogy Kelen Jolán *Balaban Angelikát* magatartása alapján értékeli s ezzel a magyar szocialista-antimilitarista mozgalom gyökereit is megmáskítja: „*Duczynska Ilona* a zürichi orosz forradalmárok közül ismert valakit. Nem is a legelső, nem is a legkiválóbbat: *Angelika Balabanovát*”, — írja.

12. oldalon, pedig akkor Angelika Balabanova Lenin köréhez, a zimmerwaldi baloldal tagjaihoz tartozott. — Más kérdés, hogy *később* mi történt vele, milyen útra tért. 1916—1917-ben az akkor leghelyesebb utat mutathatta Duczynskának s társainak. — Egyébként Duczynska elsősorban egy Zürichbe emigrált orosz-lengyel egyetemi tanártól, másodsorban Balabanovától, s harmadsorban osztrák szocialistáktól kapta marxista nevelését. — Nem helyes úgy beállítani az eseményeket, mintha teljes győzelmet arattak volna a mensevikek felett a bolsevikok Zimmerwaldban. Ez a harc még Oroszországban is sokáig tartott.

A galileisták Beller Ignácot, az anarchista munkást sokkal régebbi idő óta ismerték, nem csupán az 1917-es évtől. Beller Szabó Ervin köréhez tartozott az 1900-as évek elejétől s a Galilei Kör előadásainak kezdetétől hallgatója, illetve saját szakszervezetében szervezője volt. (Lásd ehhez a PTI Archivumában levő, Szabó Ervin szindikalista csoportjáról szóló rendőrségi jelentéseket.)

Végh Dezső, a per harmadrendű vádlottja nem Nagyváradon, hanem Kolozsvárott lakott, s Duczynskáék kolozsvári címére küldték feleségének a röpiratokat (103. l.). Véghné természetesen azt vallotta, hogy elégette azokat. Vallomása természetesen nem volt igaz. Miért keverje magát s esetleg még másokat is a dologba? Bizonyítja ezt pl. az, hogy a kolozsvári egyetem hallgatói is terjesztették a galileista röpiratokat. Bálint Zoltán, a kolozsvári haladó ifjúsági csoport vezetője s a Galilei Kör tagjai között állandó volt a kapcsolat. Könnyen elképzelhető, hogy — a biztonság kedvéért — a diákvezetők nem a kolozsvári diákok címére küldték a röplapokat, hanem Véghné „élelemiszter”-küldeményébe tették azokat. (Lásd ehhez Duczynska Ilona vallomását.)

A kis „repülőnyomda” betűit, alkatrészeit nem egyszerűen „ismerős nyomdászok lopták” (90. l.), hanem Solemnak, a legendás híró hadifogolynek vezetésével orosz hadifogoly nyomdai munkások végezték ezt a nyomda-szerző munkát, a nyomdát magát pedig Jusztus Valdemár, a másik — emigráns — orosz állította össze.

A röpiratok, s az antimilitarista plakát megjelenésének, nyomtatásának, terjesztésének időpontjait szerző — véleményünk szerint — nem mutatja be helyesen. A galileisták 1917 szeptemberében még nem készítettek sem röpiratot, sem plakátot. Csak az oroszországi forradalmi események kezdete után léptek a cselekvés mezejére — ezt a bíróság előtt is így vallották. Aktivitásuk első eredménye az 1917 novemberében elkészült antimilitarista plakát volt, amit november 18—19-én ki is ragasztottak a város különböző pontjain, főleg a hadikölcsönjegyzési felhívás mellé. Ugyancsak novemberben készült el az első röpiratuk, a „Katonák, mit fogtok majd tenni?” befejezésű, majd december végén a „Katonatestvérek” megszólítású. Ennek példányait dobták be a kaszárnyákba, s ezután következett letartóztatásuk.

Beller Ignác a bíróság előtt nem „köpött”, azaz nem árulta el őket sem józanul, sem epilepsziás rohamában (79—81. l.), hanem a nála — lakásán — levő s házkutatás alkalmával megtalált Végh, Duczynska, illetve Sugár által írott levelek váltak a csoport nevezett tagjainak árulóivá. Hogy a Galilei Kör egész vezetőségét tartóztatták le először, annak megint csak nem Beller árulása lehetett az okozója, hanem — véleményem szerint — dr. Lantos Albert, előző évi elnökük ténykedése. Ugyanis Lantos ekkor katonaeorvos volt frontmögötti kórházakban, s ott terjesztette a röpiratokat, állandó kapcsolatban állva a csoporttal. Lantos egy levelét s röplapjait fogták el a fronton. Ripper Borbála emlékezik rá, hogy férjét a frontról *vasraverse* hozták ekkor haza. A nála talált levélben a Galilei Kör vezetőségét a mozgalom továbbvitelének módozatairól tájékoztatta. Feltehető, hogy Lantos révén vált gyanússá a Galilei Kör egész vezetősége, s így jutott a rendőrség a röpirat-gyártók s terjesztők nyomára.

Szükségesnek véljük munkájával kapcsolatban még a következőket kiemelni: a Galilei Kör, az antimilitarista diákok kis csoportja *merész és tiszteletre méltó* feladatra vállalkozott 1917-ben. Kelen Jolánnak bizonyára szívügye a Galilei-per mennél igazabb történetének megírása. A *szívével* írta könyvét, s mégis, sokszor meglepő a forma, a stílus, ahogyan elmondja az eseményeket, amivel jellemzi a szereplőket. Tréfálkozó, sokszor csipős, gúnyoros stílusát nem tudom „a megértő és kicsit gúnyoros mosoly derűjének” felfogni. Sokszor nagyon bántónak érezzük tollkezelését, mely nemcsak egy-egy rosszul választott jelző alkalmazásában nyilvánul meg, hanem hosszú sorokat betöltő leírásaiban, jellemzéseiben is.

Így többek között méltatlan hangú az előadása a galileisták Véghgel folytatott beszélgetésének. Végh ideológiailag képzett, komoly munkás volt, aki bizonyára jól tudta, mi a zimmerwaldi csoportosulás célja, lényege — ha máshonnan nem, Duczynska révén értesült előzőleg erről —, ennek ellenére Kelen Jolán úgy írja le azt a jelenetet, amikor Duczynska kéri Véghet, hozza el Bécsből a zimmerwaldisták III. kiáltványát,

mintha Végh értéktelen papírnak nézné azt : „Elhozom, ha olyan nagy szükségük van rá — adja Végh szájába a szavakat a szerző —, de mi az istennek maguknak az a papiros” (21—26. l.).

Ugyancsak meglepően, szükségtelenül csufondárosnak találom azt a módot, ahogyan a röpirat megfogalmazásához alkalmas személyt válogató tagok beszélgetését visszaadja : Duczynska írja meg? Miért? Azért. „mert ismer egy borzas hajú orosz diákot, aki Zürichben tanul, meg azt a Bagalogovát vagy Balalajkát, az isten verje ezeket a hosszú orosz neveket...” Ilyen stílusban beszéltek volna az antimilitarista eszmékért életüket is kockára tevő egyetemi hallgatók a mozgalomban résztvevőkről, orosz elvtársaik neveiről? Nem lehetett tipikus ez a beszédmód, ne ilyen formán örökítsük hát meg őket (31. l.).

Méltatlan hangú az írókkal folytatott egész beszélgetés és leírás is. A haladó írónak, akikhez Kelen maga ment el, épp elég kellemetlenségük volt írásaik miatt a háború alatt, s hogy nem akartak maguknak nagyobb bajt, ez, ha nem is menti, de mindenesetre magyarázza magatartásukat.

A Galilei Kör „békelevelezőlapja” a „jámbor” jelzőt kapja alább. Miért? Azért, mert az ügyesség betiltotta, a fendőrség elkobozta? Az írótól a szerző rossz néven vette előbb, kigúnyolta őket még ma is azért, mert 1917 őszén nem mertek teljes mellel kiállni a béke ügye mellett s a galileisták levelezőlapppal való nyílt színvallását ugyanakkor „jámbornak” nevezi? (66. l.) Azt hiszem, tévesen alkalmazott ez a csufondároskodás.

Kötekedő, gúnyoros hanghordozású a két fővádolt, Sugár és Duczynska jellemzése is. Tagadhatatlan, hogy különös egyéniségek voltak. Sugár legtöbbször fekete pulóverben járt, mint valami orosz forradalmár, Duczynska pedig szöges bakancsban — ami ekkor rendkívül feltűnő volt. Magatartásukban volt tehát különeködő, de megállták helyüket a legnehezebb helyzetben is, az első kihallgatásuktól, a nyolc havi vizsgálati fogságon át, a fő tárgyalásig magatartásuk egyformán öntudatos, határozott, *elvtársias* volt. Sugártól amikor megkérdezték a fő tárgyaláson: bolsevik-e, bátran megmondja véleményét. (Itt egyébként a jegyzőkönyv szavait szerző tévesen idézi!) Bátor kiállásához ilyen címet ír fémjelzőül: „Sugár kivágja a rezet” (130. l.). — Számomra érthetetlen az ilyen, ma már egyértelműen pejoratív szólásmondással illetni Sugár hitvallását. Mert szerintem a súlyos tüdőbajban szenvedő fiatalember nemes, bátor hitvallásáról volt itt szó, pedig tudta, hogy az életével játszik. — Különösen érthetetlen ez az ábrázolásmód akkor, amikor előbb maga a szerző mondja Sugárról, hogy valóban „nagy forradalmár” volt.

Duczynska Ilona magatartásának jellemzésénél is hasonló az eset. — A könyv utolsó részében, ahol egyébként sok érdekes, értékes részletet mond el az akkori fiatalok mai életéről, további életútjáról, Duczynskát állhatatlan jellemnek bélyegzi s egyben róla helytelen adatokat közöl (lásd a 153. lapot). Tudomásom szerint Duczynska Ilona élete egész eddigi folyamán baloldali volt és maradt. Az USA-ban sohasem lakott, oda tilos belépnie.

Végső következtetésként leszögezhetjük: Kelen Jolán nagy dologra vállalkozott, amikor könyve megírásánál mindent egy marokba akart fogni. Még egyszer hangsúlyozzuk azonban azt is, hogy ezektől az elírásoktól, stílusbeli fogyatékoságoktól eltekintve — amelyeknek tisztázása *csak* a történetíró számára lényeges —, sok érdekes, ismeretlen mozzanatot örökít meg az utókor számára. Könyve igen jó, eleven, fordulatós stílusú, kellemes olvasmány.

TÖMÖRY MÁRTA

A SZOCIALISTA TANÍTÓMOZGALOM MAGYARORSZÁGON. 1900—1920

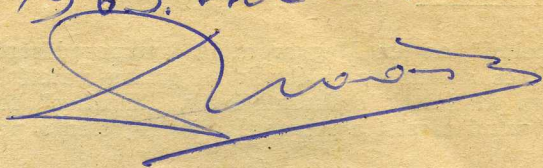
(Írták: Bihari Mór, Both Béla, K. Bartos Erzsébet, Kelen Jolán, Szilágyi Gyula)

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1958. 232 l.)

E kötet szerzői nagyrészt maguk is résztvettek a magyarországi szocialista tanítómozgalom kialakulásában, melynek történetét az olvasók elé tárják. Így a forrásokat saját visszaemlékezéseikkel egészítették ki, ami munkájukat élő, izgalmas olvasmánnyá is teszi.

A szerzők célja a szocialista tanítómozgalom bemutatása, de szükségszerűen nem csupán a mozgalom történetét tárgyalják, hanem behatóan foglalkoznak az iskolák és az oktatás állapotával és az utóbbi tartalmi kérdéseivel is. Részletesen ismertetik, hogy mit, hogyan és milyen körülmények között tanítottak 1900—20 között Magyarországon az

Honnanak és Kerlinak
a régi szeretettel.
Budapest, 1963. október 22.

HAASZ ÁRPÁD

A századeleji magyar társadalom és a Galilei Kör*

Hat évvel az első világháború kitörése előtt, 1908-ban, alakították meg az akkori haladó magyar értelmiség és forradalmi diákság legjobbjai a Galilei Kört, és bontották ki „Hunnia földjén” a világszabadság és az új magyar szabadságharc zászlaját.

Történelemben gazdag fél évszázad múlt el azóta. Csendesebb és nyugodtabb idők gyermekei, apáink és dédapáink évszázadok alatt nem éltek át annyit, mint a mi generációnk e fél évszázad során, a világ proletárforradalmának e nagyszerű, eseményekben gazdag, mozgalmas korszakában.

Mi, akik az első világháború alatt lettünk a Galilei Kör aktív tagjaivá, „régis galileistáknak” neveztük a kör megalapítóit és azokat, akik már előttünk ott működtek, noha a háború előtti és alatti gárda tagjai között különbség alig volt.

A „régieket” éppúgy, mint bennünket, a kor Petőfijének, Ady Endrének a génusza inspirált.

Már középiskolás korunkban ott álltunk az Ady körül dülő „irodalmi” harcok középpontjában. Ez az irodalmi háború előszele volt a közelgő szociális háborúnak, ezért is mérgesedett úgy el, és vittek bele annyi gyűlöletet a hivatalos Magyarország képviselői. Ady oldalára állni, rágalmozóival és ócsárlóival szembeállni — ez volt az első lépése a klerikális és földesúri reakció ellen, a magyar nép jobb sorsáért, felszabadításáért vívott későbbi harcainknak.

Adyval és Adyért vívtuk meg első harcainkat a magyar ugaron. Ady vett bennünket szárnyai alá első röptünkben, együtt álmodtunk vele a szebb és jobb magyar jövőről. De mi is, a „láznak ifjú serege”, ott éltünk az ő szívében. Ha akadályok gördültek útunkba, ha kudarc vagy vereség ért bennünket a harcban, hányszor hirdettük ökölbe szorult kézzel, Ady szavaival:

„Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.”

Félszázad múltán büszkén mondhatjuk, hogy a történelem bennünket, a haladó eszméket hirdető fiatalokat igazolt: hogy nem mi voltunk esztelen „álomlovagok”, hanem amazok voltak egy letűnő kor szánalmas figurái, nem mi buktunk el, hanem a Kecskeméti—Hindy—Zsembery-féle aranyzinóros gúnyában feszengő diákvezérek és ezek mozgatói, pénzelői.

Ők maradtak alul a harcban: a Szent Imre- és Szent Antal-körök, az egyetemi és a többi hivatalos diákegyesület fekete lovagjai, akik bunkósbottaikkal handabandázva pufogtattak únos-untalan álhazafias jelszavakat a

* A Galilei Kör megalakulásának ötvenéves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen elhangzott beszéd alapján.

„történelmi”, az úri Magyarország fennmaradásáról, a magyar faj szupremációjáról és az úri kaszinóknak az ország vezetésében való elhivatottságáról. De nem átalították diáktüntetéseik, „hazafias” felbuzdulásaik alkalmával a nemzetiszínű zászlót a felvonuló diákság élén a pedellussal cipeltetni.

A század elején forradalmi helyzet volt Magyarországon. Egymást követték a gyári munkásság bérharcai, az agrárproletariátus aratósztrájkjai, a város és a falu nincstelenjeinek forradalmi megmozdulásai, amelyeket az ország urai kegyetlenül levertek és vérbe fojtottak. A magyar társadalom mélyén morajló forradalomnak itt-ott felszínre törő áramlatai magukkal ragadták a magyar haladó értelmiség legjobbjait, köztük az egyetemi diákság kis részét, amely megérezte az új szabadságharc előszelét, megértette, hogy egy új világ keserves vajúdásának korában él.

E vajúdo világ légkörének volt a szülőtte a Galilei Kör. Az indulási év 256 főre rúgó taglétszáma hamarosan 1200-ra emelkedett, az egyetemi hallgatóságnak több mint 10 százalékát ölelte fel. A Kör aktivitása és hatóköre az egyetemek falain belül és kívül azonban jóval nagyobb volt, mint amekkorára taglétszámából következtetni lehetne.

Amíg a hivatalos diákegyesületeket követő egyetemi ifjakat az ország égető közéleti problémái hidegen hagyták, és csupán az esetenként felülről megrendezett kuruckodó felbuzdulások dróton rángatott botrányhősei voltak, addig a Galilei Kör a diákgyűlések sorozatával hívta fel a figyelmet közéletünk fájó kérdéseire, és széles köröket mozgósított megoldásukra. Előadásaiában rámutatott az általános választójog, az egyházi és világi nagybirtok felosztása, a hitbizományok megszüntetése és egyéb demokratikus jellegű társadalmi reformok jelentőségére.

A Kör programja célul tűzte ki „az előítélet nélküli tudományos gondolkodás és a természettudományos világnézet terjesztését a vallási-, faji- és osztályítéletek ellen való küzdelemben”, eszközül pedig „a tanulást és tanítást” jelölte meg. Előadásaira és szemináriumaira vonatkozólag „a modern tudományok tanítását, az erkölcsi, a művészeti és tudományos élet korszerű szemlélését és a belőlük sarjadó világnézet terjesztését” — hirdette a program.

Bár a Kör ismeretterjesztő munkájában nagy súllyal szerepeltek az akkor divatos burzsoá szociológusok és filozófusok tanításai, mégis hiba lenne a Galilei Kört egyszerűen valamiféle polgári szabadgondolkodó társaság ifjú-sági csoportjának tekinteni. A Kör tagjai zömükben a kispolgári és értelmiségi szülők gyermekeinek köréből regrutálódtak, akik az urak fényes országában legtöbbször maguk is nyomorúságos körülmények között éltek. Az előbb említett forradalmi helyzet mellett saját helyzetük kilátástalansága is hozzájárult ahhoz, hogy a galileisták egy kis része tudatosan, nagyobb részük pedig ösztönösen közelebb került a munkásosztály világnézetéhez.

A Galilei Kör forradalmi diáksága tehát a polgári szabadgondolkodás és a nyugati liberális tanok eszméinek terjesztésével nem egyszerűen a nyugati tőkés viszonyok hazánkba való átplántálását óhajtotta. Egyrészt a „modern” polgári tanok hirdetése, másrészt a szocialista forradalom vágya, a proletariátus oldalára való szegődés — a feudális viszonyokkal terhelt magyar társadalmi és politikai élet ellentmondásaiból fakadó eme kettősség nagy dilemma elé állította a forradalmi diákságot, éppúgy, mint haladó értelmiségünk legjobbjait.

Ismételten kicsendül ez a dilemma Ady költészetéből és írásaiból is: „Az új irodalom, ha messziről s feudális vagy polgári szemekben nem is tetszik szo-

Ady Endre

Pór Bertalan rajza

cialistának (valószínűleg nem is az), a szocializmus által, a szocializmus révén: van.” 1913 Szilveszter estjén így ír erről: „A Népszavába nagy ünnepek alkalmával néha verseket küldök sok esztendő óta, nem mert szocialista volnék, de mert olykor, e reménytelen országban, csak a szocialisták táborában látom nemcsak természetes fegyvertársainkat, de a magunk ellenére bennünket felszabadítókat is, ha ugyan mi, polgárok és intellektuéllek valaha is felszabadíthatók lehetünk.”*

*

„Nálunk a harmadik rend győzelmet sem aratott és máris lejárt a magát...” Így ismerte fel Ady a polgári forradalom befejezetlenségét, demokratikus feladatainak megoldhatatlanságát, amely egyaránt gyötörte a Habsburg uralom alatt nyögő magyar társadalom minden dolgozó rétegét és a magyarországi területen élő valamennyi népet.

Rengeteg gyűjtőanyag gyülemlett fel a múlt századvégi Magyarországon: a viszonylag későn, de hirtelen fejlődő nagyipar összefonódása a bel- és külföldi (főleg osztrák) nagybankokkal: a finánc-tőke kialakulása hazánkban is kiélezte a tőke és a munka közötti ellentétet, a világi és egyházi latifundiumok fennmaradása lehetetlenné tette a parasztkérdés megoldását; a dualizmus rendszerében egyre reménytelenebbé vált a Magyarországon élő népek és nemzetek felszabadulása éppúgy, mint a magyar nép nemzeti kérdésének megoldása, függetlenségének kivívása.

Magyarországon akkor két és félmillió román, kétmillió szlovák, többszáz-ezer ukrán (ruténoknak nevezték őket akkor), horvát és szerb élt. Képviselőjük éppúgy ki volt zárva a parlamentből, mint ahogy nem jutottak ott kifejezésre és nem találtak visszhangra a magyar munkásság és szegényparasztság széles tömegeinek követeléseit sem.

A parlament és a megyei törvényhatóságok urai süketek voltak, nem hallották, mert nem akarták hallani a nép szavát. Vakok voltak, nem látták, mert nem akarták látni a nép nyomorát.

A nép úgynevezett „követői” semmitmondó vitáikkal hónapokig, gyakran évekig tartották izgalomban a közvéleményt. A népképviselő testületeiben egy-egy ötödrendű közjogi kérdés vagy jelentéktelen jogász formula körül folyt a szócsata.

Alhazafiak dúlták itt adáz álharcaikat, rendeztek botrányt botrányra, egy-egy kormánypárti vagy „szélső bali atyafi elkuruckodta magát”, ezek rög-tönöztek mesterséges földrengéseket.

Uri „földrengéseknek” nevezte ezeket Ady, amelyeknek megrengett földje volt hivatva arra, hogy puha helyre löktesse a mindenkori kormányok sleppjét: néhány ezer, legjobb esetben tízezer embert.

„A milliók pedig egyelőre maradtak, akik voltak, a jogtalanok, a nem-számítók, a lenézettek, akik mögött a nemzeti-lélek tűzhányó hegyei is félre köptek.”**

Márpedig Magyarország politikai élete abban az időben szinte kizárólag a parlamentben koncentrálódott. A sajtó lényegében csak azokkal a problémákkal foglalkozott és foglalkozhatott, amelyeket a képviselőház felvetett. Parlament plusz „jól szervezett sajtókórus” — ez volt az ország politikai élete a felszínen, amely mögött, a társadalmi élet mélyén, az állandóan kitöréssel fenyegető tűzhányó háborgott.

* Világ, 1913. december 30. Lásd Ady Endre: Ifjú szívekben élek. Móra Ferenc Könyvkiadó 1958. 255. ill. 280. old.

** Ady Endre: Budapesti Napló, 1906. április 14.

A politikai élethez hasonlóan sívár és reménytelen volt kulturális helyzetünk. Voltak a mi értelmiségünk, tudósaink, művészeink soraiban nem kevesen olyanok, akiket a világ ismert és elismert, csak éppen idehaza hallgatták őket agyon. A latifundiumok világi és egyházi urait kiszolgáló ún. „nemzeti” intelligenciá kacérokodott a kultúrával, ugyanakkor, amikor „meghaltak a kultúra vágyától a kultúrára éhesek és arra alkalmásak”... „Terhelt ország, össze-vissza ország, koldus-ország, beteg-ország, gennyes-ország, úri-ország, függő-ország, rossz helyzetű ország, persze: kultúrátlan ország”.*

*

A szociáldemokrata pártnak lett volna történelmi hivatása, hogy a forradalmi munkásság, a lázongó nemzetiségek és a velük együtt kisémmizett magyar nép harcait a demokratikus forradalom irányába terelje. A szociáldemokrata párt azonban, amely Európa egyik legforradalmibb országában a legrevizionistább politikát folytatta, egyre alkalmatlanabbnak bizonyult társadalmi és politikai harcok vezetésére. A választójogért, csakis a választójogért harcolt, ennek elérése érdekében árulta el a nemzetiségeket, de a magyar nemzeti követeléseket is, segítette leszerelni a magyar munkásság és parasztság, a nemzetiségek hatalmas sztrájkjait, nagy forradalmi megmozdulásait, ezért nem harcolhatott ki az őszirózsás októberi forradalom előtt még egy olyan korlátozott választójogot sem, melynek alapján a szocialista munkásságnak akár csak egy-egy képviselője is bejuthatott volna a parlamentbe.

A közlegő demokratikus és szocialista forradalom szoros összefüggéseit, a munkás-paraszt szövetségnek, a proletárdiktatúra győzelme e fontos előfeltételének és a mi viszonyaink között való megoldásának elvi kérdéseit a szociáldemokrata párt jóformán *fel sem vetette*. Ezért nem vihette előre gyakorlati politikájában sem a magyar demokrácia ügyét, ezért nem juthattunk egy lépéssel sem előbbre az annyiszor elvetélt demokratikus forradalom kérdéseinek megoldásában sem. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen párt nem gyakorolhatott különös vonzóerőt sem a haladó értelmiségre, sem a forradalmi diákságra, sőt oppozícióba kergette a munkásosztály forradalmi elemeit is. Ez volt az egyik döntő oka annak, hogy a cári Oroszország és Magyarország belső társadalmi ellentéteinek annyi hasonlósága ellenére a század elején a magyar haladó értelmiség és a forradalmi diákság *marxista szárnya* a szociáldemokrata párton belül nem talált olyan lehetőséget a harcra, mint az orosz forradalmi értelmiség Leninnel az élen az Orosz Szociáldemokrata Munkáspártnban.

A Társadalomtudományi Társaság és a szabadgondolkodók patronátusa alatt álló egyetemi diákság azonban az első világháború előtt és alatt *nem szakított* a szociáldemokrata párttal és a szervezett munkások mozgalmával. Ellenkezőleg, a Galilei Kör tagjai sorában és tanítóinak gárdájában *sokan voltak* olyanok, akik egészen a kommunista párt megalakulásáig tagjai voltak a szociáldemokrata pártnak, és nem egy közülük vezetője, előharcosa volt a párton belüli ellenzéknek (Alpári, Rudas László, Szántó Béla stb.).

Ezek tehát szervezetileg tagjai voltak a szociáldemokrata pártnak, egyesek pedig, ha ki is léptek a szociáldemokrata pártból, mindvégig szoros összeköttetésben maradtak a párton belüli ellenzék képviselőivel. (Ilyen volt például Szabó Ervin, a háború alatti illegális csoportunknak, az antimilitarista, később „forradalmi szocialisták magyarországi csoportjának” tanácsadója és segítője.)

* Lásd Ifjú szívekben élek, 254. old.

A Galilei Kör bölcsőjénél többen voltak ott azok közül is, akik évekkel azelőtt a Szocialista Diákok Egyesületét alapították, és már előtte is agitációs, propaganda- és oktatói tevékenységet fejtettek ki a munkásszervezetekben.

„Tanulni és tanítani” — ennek a jelszónak jegyében indult el a Kör 1908-ban. Ennek a szellemét hozta magával alapító gárdájának egy része a Szocialista Diákok Egyesületéből. Így írt erről tanítómesterük, Szabó Ervin 1903-ban: Magyarország népének 45 százaléka analfabéta... „33 munkásegyletben tanították szocialista diákok egész télen át a tudás elemeit, írást, olvasást, számtant, mértant, földrajzot stb.-t. Legalább 2500-ra tehető azoknak a munkásoknak a száma, akik nehéz testi munkájukat még ki sem pihelve késő este eljártak a szakegyletekbe, hogy idős korban szerezzék meg azt, amit a magyar kultúrállam elmulasztott gyermekkorukban megadni nekik. Valamennyi munkásegyletben tartottunk sorozatos vagy egyes előadásokat a történelem, a művészet, a technika és az orvostudományok és a szocializmus köréből, amelyekhez hétről hétre eljártak a tanulnivágyó munkások százai...”

Segítettük a szocialista eszmék terjedését újságcikkek és röpiratok írásával és terjesztésével.

S ott, ahol módunk nyílt rá, részt vettünk a szocialista propaganda nyílt, közvetlen munkájában is... Ezek a mi közreműködésünk főbb módjai a szocialista mozgalomban. Nem *lármás* tüntetések, nem neveink bejuttatása az újságokba, nem vezéreiknek igen jól jövedelmező hazafias diákmozgalmak megindítása, hanem *zajtalan, elvonuló és fáradságos kultúr munka!***

A Szocialista Diákegyesületek e hagyományainak voltunk mi a folytatói a Galilei Kör megalakulásától helyiségeinknek a rendőrség által 1918 januárjában történt lepecsételéséig.

„A természettudományi-, filozófiai-, lélektani-, társadalomtudományi és kultúrpolitikai előadások százait tartották a Körben egyetemi tanárok, hazai és külföldi nagy szakemberek, szemináriumjainkban tüzetesen beszéltük meg e kérdéseket.”** A galileisták élénk vitákat folytattak Magyarország közállapotairól a munkásegyletekben is. Szociográfiai felvételeket készítettek a budapesti diákság helyzetéről, a nyírségi Oros község gazdasági és társadalmi viszonyairól stb.

Hogy e munka jelentőségét kellőképpen értékelhessük, tudnunk kell, hogy Magyarországon a hivatalos szociáldemokrata párt ebben az időben szinte *teljesen elhanyagolta* a művelődési és oktatási munkát. Helyesen mondta *Kun Béla* erre az időre visszaemlékezve, hogy a szociáldemokrata párt — Budapesten és vidéken is — a „Társadalomtudományi Társaság” és ennek folyóirata, a „XX. század” körül csoportosuló intelligenciának adta *bérbe* csaknem az egész munkásoktatást. Ezt igazolja *Buchinger Manó* is emlékirataiban, ahol megírja, hogy a század elején milyen kevés súlyt helyeztek a munkásság oktatására, hiszen a párt vezetőségében első helyet elfoglaló *Garami Ernő*nek az volt az álláspontja, hogy kultúr munkára és szervezett oktatómunkára a szociáldemokrata pártban nincs szükség, aki akar, tanuljon önállóan, odahaza. Mindezt egy olyan országban, amelyben a munkások (földmunkások) jelentős része még írni-olvasni is alig tudott.

A magyar munkásságnak és az ország népeinek századeleji hatalmas forradalmi megmozdulásai az 1905—1907-es forradalom éveiben érték el csúcspontjukat, és újra fellángoltak 1912-ben, a vörös csütörtök évében. Ez a korszak szülte *Ady „Rohanunk a forradalomba”* című versét, és ezt énekelte meg *Várnai Zseni „Katonafiamnak”* című költeménye: „Amióta a császár

* Szabó Ervin Válogatott írásai, Kossuth Kiadó 1958. 106—108. old.

** A Galilei Kör Könyvtára c. broszúra-sorozat, 9. sz.

2
kenyerét eszed, vörösbe fordult itt a világ". Az általános sztrájk leszerelése, a parlament előtti 1912. május 13-i tüntetés véres leverése után a forradalmi hullám egy időre elapadt.

*

Az első világháború új szakaszt nyitott meg a magyar nép életében, és ezzel együtt a harcos haladó értelmiség és forradalmi diákság egyesületének, a Galilei Körnek történetében.

A Kör első gárdáját, a „régii galileistákat” bevonultatták. A frontra küldték egykori tanítóink nagy részét is, és ezek közül nem utolsó sorban azokat, akik magukat marxistáknak vallották és a proletariátus forradalmának győzelme útján keresték a Duna-Tisza táján elnyomott népek felszabadulását.

A háború első esztendejében a Galilei Kör nem hallathatta szavát. A vad haditerror és sovinizmus kezdetben mindent elöntő hulláma azonban nem sokáig tudta elnémitani hangunkat. 1915 végén, 1916 elején újra megindult az élet a Galilei Körben is. Ha messziről és halkán is, de már hallani lehetett a Habsburg-elnyomók és a velük sorsközösségben élő magyar úri osztályok halálharangjának kongását.

Amikor 1916 novemberében Ferenc Józsefet IV. Károly váltotta fel az uralkodásban, az osztrák és magyar reakció tartóoszlopai már inogtak. Magyarország népeiben, katonamundérba bujtatott parasztjaiban és a gyárak munkásaiban, nem utolsó sorban *Budapest forradalmi munkásságában* egyre inkább elhatalmasodott a háború ellenes hangulat. Ekkor már valóban „új vizeken” evezünk mi, a magyar forradalmi diákság.

A Galilei Kör ebben az időben a háború ellenes propagandának, a béke-mozgalomnak fontos fórumává vált. Békerendezvényeken és béketüntetések kerültünk közelebb azokhoz a forradalmi munkásokhoz és alkalmazottakhoz, akikkel később, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme idején együtt raktuk le az illegális antimilitarista csoport szervezeti alapjait, együtt indítottuk el azt az áramlatot, amely később Korvin Ottó, Sallai Imre és Mosolygó Antal vezetésével a „forradalmi szocialisták magyarországi csoportja” néven vonult be a munkásmozgalom történetébe, és 1917 novemberében egyik forrása lett a Magyarországi Kommunista Pártnak.*

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmétől ihletve és bátorítva néhány új és régi galileista és a velük akkor már szorosán együttműködő forradalmi munkások kis csoportja megkezdte földalatti munkáját. Forradalmi akciókra szólította fel a gyárak, a munkásszervezetek, a kaszárnyák és frontok katonáinak tömegeit, nemegyszer az illegális mozgalom szálai is a kör helyiségeiben futottak össze. Néhány nappal az illegális csoport antimilitarista röpiratainak és plakátjának megjelenése után, 1918 januárjában azonban a Galilei Kör, a forradalmi diákság e harcos és egyre szélesebb körben népszerűvé vált egyesületét feloszlatták.

A rendőri lepecsételés aktusával lényegében be is fejeződött a kör történelmi missziója.

* Nemrég jelent meg a Kossuth Könyvkiadó kiadásában „Nagy idők tanúi emlékeznek” (1918–1919) címmel egy érdekes gyűjteményes kötet, amely elé Révai József írt bevezető tanulmányt. Révai elvtárs a legfiatalabbakhoz tartozott közülünk, a pártalakítást közvetlenül előkészítő időszakban azonban már aktív és egyre növekvő szerepet töltött be a forradalmi szocialisták magyarországi csoportjának munkájában. Előszavában nézetem szerint helyesen értékeli ennek a csoportnak a párt megalakításában és a proletárdiktatúra időszakában betöltött szerepét. A kötet egyes visszaemlékezései kellő kritikai felülvizsgálás esetén értékes nyersanyagot szolgáltathatnak különösképpen a galileistáknak, a körjük csoportosuló értelmiségnek, a forradalmi diákságnak a tömegek balratolódásában betöltött szerepére.

Minket azonban, akik az illegális röpiratok szövegezését és terjesztését kezdeményeztük, és azokat, akik velünk együtt a békedemonstrációkban, a sztrájkokban és egyéb forradalmi akciókban részt vettek, az a vágy fűtött, hogy Lenin útján járva az orosz forradalom példáját kövessük. De ekkor még nem láttuk világosan, hogy ezt az utat lenini párt nélkül nem lehet járni.

Amikor a magyar hadifogoly elvtársak, Kun Bélával, az első magyar proletárdiktatúra vezérével az élen, az oroszországi forradalom tapasztalataival gazdagodva, Lenin tanításaival felvértezve hazatértek, és a frontokról is visszajöttek a baloldali szocialisták (köztük sok régi galileista), mindannyian gyorsan megértették egymást. A proletárforradalom előkészítéséért, a párt megalapításáért folyó harcban már együtt vettünk részt. Azért a pártért dolgoztunk, amely megalakulásának első pillanatától fogva és azóta is vezetője minden olyan harcnak, amely az országban a népért folyt és folyik.

Ezután a Galilei Kör, amely annyi éven át a marxizmus szószólói mellett fenntartás nélkül pódiumot adott a polgári szabadgondolkodás és pacifizmus, az idealista filozófia, a polgári szociológia különféle irányzatainak,* — nem szorgálhatta többé a haladás ügyét egy olyan korban, amikor már Magyarországon is kiéleződött a megalkuvás nélküli harc a proletariátus és a burzoá világnézet képviselői között.

A század elején a Szocialista Diákok Egyesületében — bizonyos mértékben a Galilei Kör megalakulását követő években is — szenvedélyes eszmei harc folyt a körön belül egyfelől a marxisták, másfelől a revizionisták és különféle polgári áramlatok képviselői között is. Később azonban — erre már utaltunk — a polgári radikalizmussal és a revizionizmussal kapcsolatos eszmei áramlatok egyre jobban előtérbe nyomultak a kör ideológiai életében, és rányomták a maguk bélyegét a társadalomtudományi (filozófiai és szociológiai), sőt a természettudományi előadásokra és vitákra is. Az első világháború alatt s különösképpen az októberi forradalom hatására a régi ellentétek a marxisták és revizionisták körül újra felélénkültek és egyre jobban kiéleződtek.

Ennek nyomán a kör marxista és polgári radikális, illetve revizionista (reformista) irányzatának képviselői között elhidegült a viszony, sőt a proletárdiktatúrát megelőző hetekben a politikai porondon nemegyszer nyíltan is szembe kerültek egymással.**

A múlt század végén és századunk elején az elmaradott Magyarországon még az előbb említett burzoá gondolkodók is haladóknak voltak tekinthetők, felébresztették érdeklődésünket a társadalmi problémák iránt, és bizonyos mértékben segítettek a kleriko-feudálisok elleni eszmei harcban.*** Amikor azonban az őszirózsás forradalom újra megnyitotta a Galilei Kör kapuit, mi már más úton jártunk, más célok felé törtünk. A Galilei Kör ideje lejárt, történelmi hivatását befejezte.

* Pl. Eduard Bernstein, Ernst Mach, Auguste Comte, Stammler, Herbert Spencer, Anton Menger, Henry George stb. és magyar hívek tanításainak.

** Ezzel kapcsolatban megemlítünk egy érdekes esetet. Polányi Károly volt a március 20-án este a jogi egyetem aulájában tartott nagygyűlés ünnepi szónoka. Hosszasan és körülményesen fejtegette, hogy a proletárdiktatúra Oroszországban sem tarthatja magát sokáig, Magyarországon pedig egyszerűen lehetetlen és időszerűtlen. „Lendületes” beszédét azonban félbeszakította az elnöki emelvényre lihegve futó sógora (Szécsi Egon), aki a fülébe súgta: Karli, ne folytasd, éppen most kaptunk hírt arról, hogy a két párt megegyezése alapján holnap kikiáltják a proletárdiktatúrát.

*** Így hirdeti ezt a Kör hivatalos lapjának prospektusa: „A szabad gondolat szembeáll a vallási, faji, erkölcsi és osztály elítéletekkel és harcot folytat minden intézmény ellen, amely ezen alapszik. Megalkuvás nélkül való hirdetője a klerikalizmus és a felekezeti szellem elleni küzdelemnek.” (Id. „A Galilei Kör Könyvtára” c. brosúra-sorozat 9. számából.)

Mi, akik tanúi és résztvevői voltunk ezeknek a nagy időknek, a XIX. század vége, a XX. század eleje és a magyar polgári demokratikus forradalom között eltelt 20 esztendő társadalmi és pártharcainak — úgy véljük, most fél évszázad múltán vissza kellett pillantanunk, hogy közelebb hozzassuk a mai olvasót ahhoz a Magyarországhoz, amelynek légkörében annak idején elindultunk és harcoltunk. Különben alig lehetne bennünket cikcakkos utunkon követni, nem lehetne megérteni, miért vagyunk mi büszkék múltunkra, és miért tekinthetők haladóknak a Galilei Kör hagyományai a gyökeresen megváltozott helyzetben is, népi demokráciánk, a második, győzelmes magyar proletárdiktatúra idején.

Könnyebben érthető így az is, miért lett mindennek, ami haladó volt ezekben az években, fontos centrumává a Galilei Kör, miért fordult meg ott csaknem mindenki, aki haladó számba ment ebben az országban, miért kerültek össze éppen a Galilei Körben az akkori haladó magyar társadalom különböző rétegeinek legkiválóbbjai? Miért jöttek el közénk szívesen Adyval az élen a korabeli magyar irodalmi élet és publicisztika leghaladóbb, legkimagaslóbb egyéniségei, Karinthy Frigyes, Schöpflin Aladár, Bíró Lajos, Kosztolányi és sokan mások. Eljártak hozzánk és tanítottak bennünket, segítették munkánkat a társadalomtudományok és természettudományok akkor haladószámba menő képviselői, az ország legkiválóbb pedagógusai, orvosai, mérnökei, jogásza, egyetemi tanárai, tudósai.

Elődei voltunk sok tekintetben a Tudományos Ismeretterjesztő Társaságnak. (Nem véletlen, hogy ott ünnepeltük röviddel ezelőtt születésünk 50 éves évfordulóját.) Annak idején a Társadalomtudományi Társaság előadó termében, a Galilei Kör klubhelyiségében fordult meg a magyar haladó értelmiség színe-java, adta át tudása legjavát a fiatalságnak, és töltötte meg tartalommal „tanulni és tanítani” jelszavunkat, — hasonlóképpen, mint ma az Ismeretterjesztő Társulat, amely a „tudománnyal a népért” jelszót írta zászlajára.

Szociográfiai, statisztikai felvételeinkkel elődei voltunk a későbbi falukutatóknak is.

Része voltunk az első imperialista háború időszakában hatalmas békemozgalmának, és ebben a vonatkozásban előfutárai mai békemozgalmunknak is.

Meg kell említeni, hogy békemozgalmunkat támogatta az egyház több kiváló képviselője, a háborúban elkínzott néppel együttérző papok is. Horthy Budapestre való bevonulása után, a fehérterror dühöngése közepette, az úgynevezett „keresztény parlament”-ben, fenyegető ökleiket rázva támadták — a „kereszténynek, úrnak, magyarnak egyaránt rongy” — álhazafiak Giesswein Sándort, a híres pacifista kanonokot (a Keresztényszocialista Párt ismert vezetőjét), és szemébe vágták: „maga csak hallgasson, hiszen támogatója volt a galileista felforgatóknak”. Giesswein képviselő felpattanva helyéről csak ennyit mondott: „Több kereszténység és hazafiság volt ezekben a galileista felforgatókban, mint ebben az egész keresztény parlamentben”.

A Galilei Kör volt talán az egyetlen hely, ahová eljöttek és a népek megértésének szellemében együtt harcoltak velünk a budapesti egyetemeken kis számban tanuló szerb, horvát, román diákok is.

Nagy szó volt ez a dualista monarchia sovíniszta légkörében, amikor a bécsi udvar a magyarországi részen élő nemzetiségeket kényre-kedvre kiszolgáltatta a magyar uraknak, akik amellet, hogy szabad vadászterületüknek tekintették a magyar nép életének formálását, hatalmuk biztosítása érdekében egymás ellen kihasználták a népeket, egymásra uszították, s nemegyszer nemzetiségi csapatokkal lövették a tüntető magyar munkástömegekbe. Az egymás elleni gyűlöletkeltés szolgálatába állítottak minden emberi gyengeséget és bűnt, visszaéltek a nemzeti erényekkel. A magyar faj uralkodásra termettsé-

gét, a nemzetiségek alsóbbrendűségét hirdették, a románokat, szlovákokat, szerbeket, ukránokat és németeket csak „oláh”, „tót” stb. gúnynéven emlegették, velük viszont zsidó pogromokat rendeztettek és valamennyiünket az „idegen népek” gyűlöletére neveltek. Mindezt azért, hogy az elbódított tömegek ne vegyék észre, hogy „mi hiányzik nekik és mihez van joguk”. A sovinizmus mákonya megbénította az agyakat, megzavarta a jóhiszeműek tisztánlátását is. Ezért volt fénysugár a sötétségben a magyar és nemzetiségi diákok testvéri együttérzése és baráti együttműködése a Galilei Körben, s egyszersmind színvállás a proletár nemzetköziség mellett.

*

Kevesen élünk már a Galilei Kör gárdájából. Kegyelettel gondolunk itt ebből az alkalomból is régi harcostársainkra, nagy halottainkra, akik annak idején velünk együtt legjobb erőikkel a felszabadulni vágyók oldalán küzdöttek.

Es most megkondítva Schiller harangját: „Vivos voco. Mortuos plango. Fulgura frango”. „Az élőket szólítom! Elsírom a halottakat. Megtöröm a vilámokat”.

Nehéz volna e rövid írás keretében felsorolni a galileisták egykori gárdájából annak a sok tehetséges embernek, kiváló harcosnak neveit és érdemeit, akik a magyar tudomány, a magyar publicisztika, a magyar irodalom és művészet terén, valamint politikai életünkben kimagasló szerepet tölthettek be akkor. Meleg szeretettel gondolunk a volt galileisták közül mindazokra, akik idehaza vagy másutt segítik a szocializmus építésének munkáját, és akik kapitalista országban harcolnak a szocializmus győzelméért.

Szólunk azonban azokhoz is, akiket az élet elsodort tőlünk, mert nem tudtak vagy nem akartak az ár ellen úszni. Mégha a tőkés világban élnek is, gondoljanak fiatal koruk harcos éveire, hisszük, hogy meghallják ők is korunk csatakiáltását: „Békét a világnak!”, s kiveszik részüket ott is, itthon is az emberiség békéjéért, jobb jövőjéért folyó harcban.

Végül egy-két szót a mai ifjúsághoz! Becsüljék meg azokat, akik szeretettel és odaadással tanítják őket, mint ahogy mi megbecsültük a Galilei Körben a mi tanítóinkat — akik a tudás és haladás útján vezettek bennünket.

Ady hozzánk intézett szavait idézem emlékezetükbe: „Szívemnek ifjú testvérei, elhoztam hozzátok a szívemet, amelyet a megöregedéstől félték, s amelynek ma kiváltképpen nem szabad megöregednie, s amelynek az eltaplósodás ellen szinte tartozó orvosai csak ti lehettek!”

„Ifjú szívetek öreg testvére most fiatalon dobog s azt akarja, hogy ne szakadjon el soha tőletek, a fiatalságtól, az igazságtól, a forradalomtól!”*

* Szabad Gondolat, 1913. (Lásd Ifjú szívekben élek, 213—215. old.)

Párt és forradalom

Mint az 1917-es októberi forradalom létrejöttének s győzelmének, úgy 1918 októbere után a magyar forradalom sorsának is a forradalmi párt s annak politikája volt a legdöntőbb kérdése. A magyar forradalom ebben teljes egészében egyezett az orosz proletárforradalommal. Különbözött azonban abban, hogy míg az oroszországi munkásmozgalom vezetőjét: pártját mint a forradalmi mozgalom önálló, tudatos és szervezett erejét már jóval az első világháborút megelőzően létrehozta, feladatainak megoldására elméletileg és gyakorlatilag felkészítette, addig a magyar történelemben a forradalmi párt csak közvetlenül a forradalom szülötteként lépett fel.

A Magyar Kommunista Párt létrejöttének e sajátosságát az ellenforradalom, de a réformizmus képviselői is úgy igyekeztek feltüntetni, hogy a magyar kommunista párt történelmi előzmények s belső szükségyszerűség nélkül, főleg a szociáldemokrata párttal s vezetésével különböző okokból szembe került intellektuellek tevékenységének eredményeképpen jött létre Magyarországon. A valóságban a párt létrejötte, befolyásának viharos növekedése 1918 novembere és 1919 márciusa között, majd győzelme 1919. március 21-én kétségkívül éppen azt bizonyítja, hogy a párt fellépése és célkitűzései a legmesszebbmenően megfeleltek a magyar nép s a forradalom történelmi szükségleteinek. Viszont éppen a párt vezetőszeropének mélyebb ideológiai és történelmi megalapozására törekedve kell fokozott jelentőséget tulajdonítanunk annak, hogy az eddiginél mélyebben és behatóbban világítsuk meg a forradalmi párt döntő szerepét a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szempontjából, valamint a magyar kommunista párt létrejöttének történelmi körülményeit, a magyar fejlődésből következő sajátosságait, a leninizmusnak a magyar forradalommal kapcsolatos elvi tanulságait.

Különösen fontos ez számunkra azért is, mert ismeretes, hogy 1956 októberében milyen jelentős, érdekeinél és szándékainál fogva alapján a szocializmushoz ragaszkodó rétegek kerültek azon revizionista nézet befolyása alá, mely szerint a szocializmust fenn lehet tartani, sőt jobba lehet tenni a párt vezetőszeropének nélkül. Az ilyen és ehhez hasonló nézetek terjedésében nem kis szerepet játszott az, hogy egyfelől a nemzeti összefogás, a népi demokrácia liberális, majd revizionista értelmezése, másfelől a régi vezetés szektás hibái következtében a párt és a szocializmus elválaszthatatlan egysége, valamint a magyar kommunista pártnak a magyar nép jelenével és jövőjével való összeforrottsága nemcsak a magyar nép egészében, de a munkásság többségében sem vált kellőképpen világossá.

A szocializmusba való átmenet ösztönös és a párt vezetőszeropét tagadó revizionista értelmezésével szemben miben rejlik a forradalmi párt különleges szerepének a forrása? A forradalmi munkáspárt különleges, a polgári

forradalmakban részt vevő pártoktól eltérő szerepe és jelentősége a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszán szükségszerűen következik a polgári és a proletárforradalom objektíve eltérő jellegéből és különböző feltételeiből.

A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet szakaszán nemcsak a kapitalizmusra jellemző termelőerők, de a tőkés termelési viszonyok elemei: bér munkást alkalmazó ipari, sőt mezőgazdasági üzemek is már a feudalizmus méhében, még a polgári átalakulást megelőzően létrejönnek. A polgári forradalom feladata ezért az, hogy többé vagy kevésbé szabad utat nyisson a már meglévő kapitalista termelőerők és termelési viszonyok fejlődésének. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszán más a helyzet. A társadalmi jellegűvé vált termelőerők a kapitalizmusban mindvégig megőrzik tőkés tulajdonformájukat, s a szocialista termelési viszonyok a kapitalizmus keretei között nem alakulnak s nem alakulhatnak ki. A szocialista termelési viszonyokat ezért a győztes munkásosztálynak a forradalom győzelme után kell létrehozni és a régivel szemben megszilárdítani. Az új termelési viszonyok kialakításában így fokozottabb szerepet játszanak a történelmi fejlődés szubjektív erői, mindenekelőtt a munkásosztály pártjának tudatos tevékenysége.

Más oldalról: míg a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet csupán a kizsákmányolás egyik formáját váltja fel a kizsákmányolás új és fejlettebb formájával, addig a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet a kizsákmányolás mindennemű formájának megszüntetésére, a kizsákmányolástól mentes társadalom létrehozására irányul. A szocialista forradalomnak ez a polgári forradalomtól eltérő jellege lényegesen különböző feltételeket jelent az osztályharc, s ezáltal a forradalom, a napirendre kerülő társadalmi átalakulás vezetésének követelményei tekintetében is. A kapitalizmusba való átmenet szakaszán az új és fejlettebb polgári viszonyokra való áttérés előbb vagy utóbb, többé vagy kevésbé érdekévé válik a földbirtokos osztály egy részének is. Ennek következtében — mint a XIX. századi Magyarországon, ha korlátozott, ellentmondásos formában is — maga a birtokos osztály is képviselőjévé lehet az átmenet valaminő formájának. Ezzel szemben a szocializmusba való átmenet szakaszán csakis a munkásosztály válhat az új társadalmi átalakulás vezetőjévé. Noha a kispolgárságot is széles körben proletarizáló vagy új háború felidézése révén megsemmisítéssel fenyegető monopol-tőkés csoportok elleni küzdelmében az imperializmus korában ennek az osztálynak is érdekévé lesz a munkásosztállyal való közös harc, közös front és a szocializmusba való átmenet számára kedvező, fokozatos és békés formájában való vállalása, a kispolgárság éppen a magántulajdon rendjéhez fűződő érdekei következtében mégsem lehet soha az új szocialista társadalom létrejöttének vezetője vagy politikai, ideológiai képviselője.

A pártra vonatkozóan mindez azt jelenti — mint azt az 1789—94-es francia forradalom jakobinusainak a szerepe a francia forradalom következetes végigvitelében pozitíve, illetve a forradalmi párt hiánya 1849-ben a magyar forradalomban negatíve bizonyítja —, hogy bár a forradalmi párt szerepe nem becsülhető le a polgári forradalom alakulásában sem, mégis világos, hogy a polgári átalakulás létrejöhet a polgárság forradalmi pártjának vezetőszerpe nélkül, vagy különböző pártok és irányzatok harcának eredményeképpen is. Sőt létrejöhet a tarthatatlanná vált feudális termelési viszonyoknak kapitalista viszonyokkal való felváltását magukévé tevő reakciós erők vezetése mellett is. Ezzel szemben a szocializmusba való átmenet csakis a szocializmus létrehozásában leginkább érdekelt munkásosztály forradalmi pártjának, a kommunista pártnak a vezetésével jöhet létre, szilárdulhat meg, s oldhatja meg továbbfejlődésének új kérdéseit is. A nagyburzsoázia

ugyanis kibékíthetetlenül szemben áll a szocializmussal, s a kispolgári erők a kapitalizmus fő erőivel szemben elkerülhetetlenül ingadoznak, a kommunista párttal vagy a proletárdiktatúrával való szembefordulásuk esetén pedig törvényszerűen behódolnak az imperializmus előtt. A párt elengedhetetlen vezetőszerében tehát a polgári átalakulás részben ösztönös és különböző, sőt reakciós erők vezetésével is lehetséges formájával szemben a munkásosztály vezetőszerének szükségessége jut kifejezésre, ugyanakkor pedig a munkásmozgalomnak az az igénye, hogy az ösztönösséggel szemben szervezett erőre és elméletileg helyesen megalapozott politikára támaszkodjék.

A proletárforradalom ez alapvető követelményeiből következik, hogy — szándéktól és jelszavaktól teljesen függetlenül — törvényszerűen az ellenforradalom szövetségesevé, támaszává, forrásává, vagy nyílt ellenforradalomná lesz a kispolgárságnak és pártjainak, képviselőinek, vagy a kommunista párton belül fellépő minden olyan irányzatnak a tevékenysége, amely a szocializmusba való átmenet során a munkásosztály forradalmi pártjával szemben kispolgári irányzatoknak, vagy azok ilyen vagy olyan koalíciójának követeli a vezetőszeret. Példája ennek számunkra a Károlyi-kormány szerepe és politikája 1918 őszén és 1919 elején, de példája a Nagy Imre-féle koalíciós politika szerepe is az 1956-os ellenforradalom kirobbanásában.

40 évvel ezelőtt, 1918. november 16-án — a demokratikus forradalom győzelme, az új magyar köztársaság kikiáltása alkalmával —, mint ezt a parlament elé felvonult százezrek előtt tartott beszédek bizonyítják, a tömegek forradalmi igényeinek megfelelően *Károlyi Mihály* és a szociáldemokrata párt képviselőiben felszólaló *Kunfi Zsigmond* is a *demokráciával s nemzeti függetlenséggel egyetemben a kormány programjaként* meghirdette a szocializmusba való demokratikus, fokozatos és békés átmenet programját:

„A három fogalmat össze kell egyeztetnünk — szögezte le *Károlyi Mihály* felszólalásában —, mert össze fogja egyeztetni az európai népek összessége, azoknak akarata.” „... a politikai szabadság, köztársaság, a legradikálisabb politikai demokrácia: ezek mind csak eszközök egy szervezett társadalomban arra — hangsúlyozta ugyanezen alkalommal *Kunfi Zsigmond* —, hogy ez a nagy küzdelem, amely az emberek társadalmának igazi élet elvét teszi: a szegénység és a gazdagság harca egymás ellen, hogy ez a nagy küzdelem a politikai demokrácia eszközeinek a segítségével könnyebben és előnyösebb feltételek között induljon el a vagyontalan, a kiuzsorázott, az elnyomott osztályok számára. ... hisszük és reméljük, hogy ennek a demokráciának — *M. A.*) a segítségével éppoly vértelenül tudjuk a nagy szociális átalakulást megcsinálni, mint amily kevés áldozattal, amily kevés vérrel sikerült a politikai forradalommal Magyarországon politikai demokráciáját kivívni” (*Vö. Népszava*, 1918. november 17.).

A célkitűzés: demokrácia, mely egyben a szocializmusba való békés átmenethez nyit utat, megfelelt a magyar nép igényeinek. Nem kell a szándékok őszinteségét, becsületességét sem kétségbevonnunk. Ugyanakkor a békés átmenet, amint azt 1919 márciusa igazolta is, nemcsak érdeke volt a magyar népnek, de reális lehetősége is a magyar forradalomnak. Ennek ellenére 1918 vége és 1919 eleje annak is történelmi bizonyítékát adta, hogy az átmenet e nálunk lehetséges békés formája nem valósulhatott meg a kispolgári vezetés, a kispolgári ideológia, a reakciót szolgáló burzsoá demokrácia, a régi államszervezet és közigazgatás alapján. Ellenkezőleg — mint azt a novem-

ber folyamán kibontakozó politikai küzdelem bizonyította —, a Károlyi-kormány politikája, baloldali képviselőinek szándékától és elhatározásától függetlenül, a burzsoá demokráciát védelmező ideológiának törvényszerű következményeképpen az ellenforradalom és az imperialista támadás támaszává vált. Az imperialistákkal s a kapitalistákkal való megegyezés illúziójához ragaszkodva a Károlyi-kormány 1919 elején nemhogy a szocializmusba való átmenet feltételeit, de a demokrácia s a nemzeti függetlenség elemi érdekeit sem volt képes biztosítani, de érdemleges harcot se volt képes vállalni az ellenforradalmi s az imperialista agresszióval szemben.

1953 után a fokozatosabb, a demokratikusabb átmenet politikájának képviselőjeként lépett fel Nagy Imre is. A népi demokratikus, a fokozatos átmenet új lehetőségeinek s követelményeinek messzemenő figyelembe vétele s a hibák kijavítása kétségkívül: reális szükséglete volt népi demokráciánk megszilárdításának. A történelem azonban, mint 1919-ben, 1956-ban, változott körülmények közt, a kispolgári irányzatnak a kommunista párton belül fellépő képviselőjével kapcsolatban is azt bizonyította, hogy kommunista múlttól függetlenül elkerülhetetlenül az ellenforradalom útjára kerül mindenki, aki a forradalmi vezetést annak feladásával cseréli fel, aki az átmenet kérdéseinek, nehézségeinek a forradalmi párt vezetésével vagy e párttal való együttműködés útján való megoldását a kispolgárságnak a kapitalizmus és a szocializmus összeegyeztetésére, az imperializmussal való kispolgári megegyezésre vonatkozó illúziójával váltja fel.

1919 tavaszán a történelem arra tanított bennünket, hogy a szocializmusba való, nálunk lehetséges békés átmenet csak a forradalmi párt vezetésével valósulhat meg, 1956 pedig arra tanít, hogy a már létrejött munkáshatalom fejlődésének minden kérdése — így a szocialista demokrácia kérdései is — csakis a párt és a nép kapcsolatainak elmélyítése, a párt és a proletárdiktatúra megszilárdítása alapján oldható meg. Arra tanít, hogy a szocializmus ügyére és a pártra nézve semmi sem lehet végzetesebb, mint ha a párton belül olyan csoport kerül befolyáshoz vagy vezetéshez, mely az ellenforradalom uszályába került kispolgári erőkkel való megegyezés, vagy ezeknek a vezetésbe való bevonása útján keresi a szocializmus ellentmondásainak a megoldását. Hozzá kell ehhez tenni, hogy a munkásosztály és a párt vezetőszerépével való szembefordulás nemcsak a munkásosztályra nézve jelent veszélyt, de alapvető ellentétben van a kispolgárság óriási többségének reális, az imperialista agresszióval szemben a békéhez, a munkásosztállyal való szövetséghez s a szocializmusba való fokozatos átmenethez fűződő érdekeivel is. Mindez után azonban azt is ki kell emelni, hogy a kispolgári ideológia befolyásának növekedése, ellenforradalmi elfajulása s behatolása a munkásosztály soraiba, sőt a munkásosztály pártjába, semmiképpen sem csupán szándék, szubjektív elhatározás, nem csupán ellenséges elemek tevékenységének eredménye. Az ellenséges vagy kispolgári hullám növekedése vagy visszahúzódása mindenkor szorosan összefügg a forradalom vezetésére hivatott osztály s forradalmi pártjának helyes, a munkásosztályt s szövetségeseit a szocialista forradalom útján egyesítő politikájával vagy e politika hibáival, új feladatok, új feltételek között jelentkező megoldatlan problémáival is.

„A forradalmak a történelem lokomotívjai — írta a *Vörös Újság* 1919 januárjában az ellenforradalmi hullám növekedéséért a szocialdemokrata párt vezetését felelőssé tevő cikkében —, az igazi forradalmak gőzerővel viszik előre a társadalmi történeteket. A legelmaradottabb osztályok is egyszerre forradalmiakká válnak ilyenkor, olyan osztályok, amelyek megérése évtizedeket, esetleg évszázadokat követelt

volna még. A máskor forradalom ellenes osztályoknak ez a bevonása a forradalomba, ez az odakapcsolása a forradalom mellé, fokmérője is a forradalomnak, mert mihelyt a mindenkori forradalmat vezető osztály ilyen forradalmasításra nem képes, ezek az osztályok az ellenforradalom prédájává válnak. Így az ellenforradalom ebben az értelemben a forradalom csődjét jelenti, a forradalmi osztály vagy a forradalom pártjának a tehetetlenségét méri" (Ellenforradalom és pártegység. *Vörös Újság*, 1919. január 23.).

Hogy a nem proletár s az elmaradottabb osztályok s rétegek odakapcsolódnak-e a forradalom mellé, s a szocializmus erőforrásaivá válnak-e az imperializmus és a tőkés reakció elleni harcban, vagy az ellenforradalom prédájává válnak, s a kispolgári ideológia nyer tért a munkásság soraiban is, az a múltban és ma is döntő módon s elsősorban a forradalmi osztály, illetve a forradalmi párt politikájának helyességétől függ, a politika helyessége pedig elméleti megalapozottságától, az elmélet helyes alkalmazásától.

2

Az elmélet fejlődése vagy helyes alkalmazása egyáltalában nem a véletlen kérdése. Függ minden ország munkásmozgalmában elsősorban a következőktől:

1. Az adott ország általános körülményeitől, a munkásosztály fejlettségétől s a többi osztályokhoz való viszonyától, az ellentmondások kiélezettségétől — s mindezzel összefüggésben a munkásosztály forradalmi elméletre vonatkozó igényétől.

2. A munkásmozgalmon, illetve a munkásosztály pártján belül a politikai és ideológiai kérdések vitájának s tisztázásának a lehetőségétől, a politikai és az elméleti kérdések tisztázását lehetővé tevő pártdemokrácia s pártélet feltételeitől.

3. Az adott ország munkásmozgalmának a nemzetközi forradalom fő kérdéseire, illetve e forradalom központjához és fő erőihez való viszonyától.

A demokratikus s az azt folytató szocialista forradalom szükségessége és általános feltételei Magyarországon is adva voltak — mint ismeretes — már az első világháborút megelőzően is. Kelet-Európának Oroszország után Magyarország volt a forradalomra leginkább megérett országa. A magyar munkásosztályból s az ország népéből — mint azt az 1903, 1905, 1907 és 1912 évek sorozatos tömegmegmozdulásai mutatták — nem is hiányzott a forradalmi készség, tetterő s elszántság, hogy a forradalmi harc útjára lépjen. Egy hiányzott, a forradalom tudatos és szervezett vezető ereje: pártja, mely nélkül a nagy tömegmegmozdulások, a munkásosztály s az elnyomottak ösztönös forradalmisága ellenére sem volt lehetséges az előrejutás a demokratikus átalakulás terén sem.

A reformizmussal szemben a munkásmozgalom forradalmi irányzatának fellépése elválaszthatatlan volt a marxizmus elméletének mélyebb tanulmányozásától, a marxizmus forradalmi módszerének a magyar viszonyokra való korszerű alkalmazásától. A szociáldemokrata párt magát ugyan a marxizmus, a tudományos szocializmus képviselőjének tekintette, a gyakorlatban azonban nemcsak Marx forradalmi tanításának lényegéről és a magyar forradalom kérdéseinek elméleti tisztázásáról, de még Marx tanainak ismertetéséről, műveinek fordításáról és népszerűsítéséről is lemondott. A mozgalom a szakszervezetekre, a politikai harc a választójogi küzdelemre korlátozódott. Ökonomizmus és reformizmus az elméletben, a tömegek ösztönös forradalmisága

a gyakorlatban — ez jellemezte a helyzetet. De ha a forradalmi párt létrejöttének forrásait kutatjuk, arról sem feledkezhetünk meg, hogy a szociáldemokrata vezetés ellenére sem hiányzott a magyar munkásmozgalomból a reformizmussal való szembefordulásra, valamint a forradalmi elmélet, a marxizmus és mozgalom egyesítésére irányuló törekvés sem.

Ennek a törekvésnek az első világháború előtt *Szabó Ervin* volt a legkiemelkedőbb képviselője, aki nemcsak ismertette, fordította és kiadta Marx írásait, hanem — ha tévedésekkel is — képviselője volt a marxizmus magyar kérdésekre való alkalmazásának is.

Szabó Ervin a választójogi s a napi gazdasági követelésekért folyó harc közben a szocializmusról s az alapvető osztályellentétek megoldásáról lemondó reformista vezetéssel szemben helyesen hangsúlyozta: „a demokrácia csak átmeneti cél a munkásosztály harcában: a legtökéletesebb demokratikus intézmények nem oldják meg azt az ellentétet, amely birtoktalanok és birtokosok, a munkásosztály és a munkáltató osztály között fennáll. A munkásosztály végcélja tehát nem lehet más, mint e gazdasági ellentét okainak végleges megszüntetése” (*Szabó Ervin: A szocialista munkások propaganda csoportja alapelvei. Természet és Társadalom, 5. sz. 1919.*). Szabó Ervin ugyanakkor a demokráciát a fejlett kapitalizmus velejárójának, megvalósítását az imperializmus kora ellenére a polgárság feladatának tekintette, s a németországi, valamint a kelet-európai szociáldemokrata pártoknak a demokráciáért való politikai harcát az elmaradott viszonyok következményének tartotta. A szocializmus megvalósításának az útját abban látta, hogy „a munkásság világszerte mint egy osztály szervezkedik, a termelők szövetségei birtokukba veszik a földet és a többi termelőeszközt, és a bérrendszert megszüntetik” (ugyanott).

A szocializmus, a végcél megvalósítását Szabó Ervin a demokráciát biztosító polgári állam keretében közvetlenül a munkásosztály gazdasági harcain keresztül remélte elérni. Nem látta és nem elemezte a burzsoá állam megdöntésének s a proletárhatalom megteremtésének, a politikai harcnak, a párt stratégiájának és taktikájának döntő kérdéseit. Helytelenül értékelte a kapitalizmus általános helyzetét. Az imperializmust a monopóliumok helyett a védvámrendszerre való áttéréstől vezette le, s nem ismerte fel az átmenetnek az imperializmus szakaszán megváltozott feltételeit. Hasonlóan tévedett Szabó Ervin a magyar fejlődés, a magyar helyzet megítélésében is. Nem ismerte fel 1848-nak a nemesi vezetés ellenére is haladó, polgári és nemzeti jellegét. Ennek következtében, a reformizmussal való szembenállása ellenére közvetlenül csak a feudalizmus maradéktalan felszámolását és a polgári demokrácia megvalósítását tekintette a magyar fejlődés napirenden levő kérdéseinek. Mind e vonatkozásban lényegében helyesnek kell tartanunk azt a marxista bírálatot, amelyet a 30-as évek elején Szabó Ervinnel kapcsolatban *Révai József* dolgozott ki. Helytelen volna azonban ma már nem meglátnunk e bírálatnak az 1930-as konkrét helyzettel kapcsolatos egyoldalúságát, s azt, hogy Szabó Ervin tévedésének szükséges kritikája mellett sokkal nagyobb súlyt kell helyeznünk Szabó Ervin pozitív örökségének és szerepének konkrét feltárására és értékelésére is. Arra például, hogy Szabó Ervin — a szocializmusba való átmenet általa megoldatlanul hagyott politikai kérdései mellett is — a parlamentáris, a reformista s revizionista elképzelésekkel szemben az osztályharc eszméjét képviselte. „En a marxista szociáldemokrata pártoknak szinte kizárólagosan politikai harcát, ha nem is kifejezetten, de implicite elítéltem akkor, amikor a gazdaságilag szervezett munkásság közvetlen akcióját helyeztem előtérbe — írja a szocializmusról megjelent tanulmányában —, viszont a bernsteinizmus nem számíthat hívei közé, mert szerintem a munkásosztály gazdasági harca

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

I.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMIÉGI MOZGALMAI

Nemzeti életünknek azt a korát, amely az 1867. évi kiegyezéstől az első világháború kitöréséig tart, hol mint a boldog béke idejét, hol mint a nemzeti függetlenséget megsemmisítő, a széles népretegeknek csak nyomorúságot hozó gyalázatos dicsentriuralom évtizedeit emlegetik, aszerint, hogy milyen oldalról, s milyen szemszögből nézik.

Bizonyos, hogy az utolsó két évtized sokszor tízezer főnyi kivándorlása is megszűnt, elmaradt a századfordulót követő évek legális kivándorlása mögött, s így azok a külföldön élő magyarok, akik régebben szakadva el a hazától, kerültek a világ minden tájára — nem a »boldog béke«, hanem a nyomorúság és éhínség Magyarországból vándoroltak ki.

Mégsem lenne teljesen igazságos, ha azt állítanánk, hogy abban a dualistakori Magyarországon minden csak rossz, minden csak átkoznivaló és ártalmas volt. Amikor Tisza István gróf egyik beszédében, 1904-ben azt jelentette ki, hogy nem lehet egyetlen más nemzet életéből sem olyan »harminc esztendő kiszakítani, amely az erősbödésnek, gyarapodásnak, az anyagi, szellemi és erkölcsi tőke szaporodásának ilyen virágzó korszakát képezné«, mint az 1867. évi kiegyezés és a századforduló közötti elteit időszak Magyarországon, akkor állítása nem nélkülözte teljesen az igazságot.

Mert anyagi javakban az ország — rohamosan haladva a korszerű kapitalista gazdálkodás útján — meggazdagodott. Elég, ha olyan adatokra mutatunk rá, mint például a banktőke, amely 12,2 millió forintról harminc esztendő alatt 102 millió forintra emelkedett, vagy a vasúti teherszállítás, ami évi 3 millió tonnáról ugyanaz idő alatt 49,6 millió tonnára emelkedett. Ezek reális számok, kézzel fogható eredmények, amelyekben nincs »üri huncutság« vagy népámtítás. Természetes, hogy ennek megfelelően sok tekintetben változott az ország egész élete is.

Le nem becsülhető jelentőségű az a tény, hogy míg a kiegyezéskor az ország férfilakosainál minden 100 közül csak 41 tudott írni-olvasni, addig a századfordulón már 64 ismerte a betűket, az asszonyoknál is 20 százalékot tett ki az analfabéták számának csökkenése. De ha azt kezdjük vizsgálni, hogy a gazdagodás hogyan osztott meg az ország lakosságát között, akkor megkapjuk a »nyomorúság országának« képét is.

Ha a fejlődő Budapestet nézzük, az ország személfényét, akkor azt látjuk, hogy (mint Bresztovszky Ernő írja) »nincs a kapitalista országoknak még egy olyan városa, amelyben olyan féktelen volna a lakók... öszszesúfoltsága, annyi volna

Ady Endre 28 esztendőskorában

az egészségtelen lakás, mint Budapesten«. S valóban: míg Párizsban 1000 lakás közül csak 149-ben jutott egy-egy lakásra egy személynél több, Bécsben 280, Szentpétervárot 460 — addig Budapesten minden 1000 lakás közül 740 olyan volt, amelyben egy személynél több lakik egy helyiségben. De az összes lakosság 84,1 százaléka élt úgy, hogy egy szobában kettőnél is több személy volt elhelyezve, s Budapesten minden negyedik lakos lakott legalább hatodmagával egy szobában. Ez a nyomor az elvadult kizsákmányolás féltre nem érhető jele volt.

De nem volt jobb a falusi lakosság dolga sem. A mezőgazdasági munkás (s a kisbirtokosnak alig nevezhető 2—3 holdas gazda) évi keresete a legjobb esetben sem haladta meg az évi 240—250 forintot. Egy nagybirtokos írja, Ifj. Náray Lajos kiszámította, hogy egy 9 tagú parasztcsaládban, ha három kereső van, egy-egy főre napi három krajcár jut élelmezésére! És ez, vagy rosszabb a sorsa az ország lakosságának 67 százalékát kitevő mezőgazdasági foglalkozású személyek 53,6 százalékának! Ugyanakkor per sze az ország termőterületének 48,7 százaléka a gazdálkodók 0,98 százalékának, a sok ezer holdas nagybirtokosok kezében volt.

Nem kell hát csodálkoznia azon, hogy megindult a kivándorlás és 1900 után, rövid 8—10 esztendő alatt sok

nül szövetségesekre szorult. Az egyik lehetséges szövetséges a falusi szegénység, a sokmillió agrárproletariátus és a kisparasztság volt. A szociáldemokrácia ezt az erőt nem tudta a maga oldalára állítani — nem lehet ennek okait itt tárgyalnunk, mert a kérdés sokkal bonyolultabb, semhogy könnyedén megválaszolhatnánk. A valóság az, hogy sikertelen kísérletek után a munkásság és parasztság együttműködése nem valósult meg.

A másik réteg, amelyből az ország átépítéséhez, átalakításához a fejlődő munkásmozgalom segítséget kaphatott, a nagyon kis számú polgárság legjobbjából adódó haladó értelmiség volt.

Ebben a cikksorozatban azt akarjuk bemutatni, hogy ez a haladó szellemű, erősen szociális érzékű, művelt és harcra kész értelmiség milyen küzdelmeket folytatott az új Magyarország megteremtéséért.

Újabbkori történetírásunkban »második reformnemzedék« néven említik azokat, akik az első, a Kossuth Lajos és Petőfi Sándor, Széchenyi István és Eötvös József, Vörösmarty Mihály és Teleki László nevével jelzett nagy reformnemzedék nyomában haladva művészetrel, tudománnyal és az igazság fegyverével akarták kivívni a magyar nép jobb, emberibb életének feltételeit egy konok, önző és idejétmúlt uralmi rendszerrel szemben.

Miként az első reformnemzedék harcai is, csak részben érték el eredményt, de átforgatták a magyar életet, úgy ez a második újtóharcoló és alkotó nemzedék sem ért el teljes sikert. Az első világháború, amelyet a nagyhatalmak, köztük az osztrák—magyar monarchia uralkodó osztályai szabadítottak rá az emberiségre, végzetesen akadályozta munkájuk sikerét, de mint elődeik, ők is mélyen vették be emlékeiket a nemzet történelmébe, s nagy átalakulást kényszerítettek ki.

Ennek a nagy harcnak középponti alakja Ady Endre volt — az ő harcostársai, a szociológusok, a Társadalomtudományi Társaság tudós kutatói, a Galilei Kör fiataljai, a Nyugat gárdája, a fiatal Bartók Béla és társai együtt álmodtak és küzdöttek az új magyar életért.

Most, amikor hűsz esztendeje annak, hogy Magyarország végleg megszabadult a fasiszta uralomtól, kegyelettel és történelmi igazságszolgáltatással emlékezünk meg a magyar demokrácia nagy előharcosairól.

Sok egykori társuk él még külföldön, Európában és a tengeren túl, szerencsére sokan vannak még életben idehaza is, akik aktív tényezői voltak a harcoknak. Megbecsülésünk és szeretetünk feléjük fordul, amikor e visszaemlékezéseket megkezdjük.

Horváth Zoltán

Lesznai Anna egyik alkotása: faliszőnyeg

Lesznai Anna 80 éves

Ha Lesznai Anna 80 esztendejére gondolunk, óhatatlanul jut eszünkbe Mikszáth Kálmán néhány sora Jókai Mórról írt, remekbe-szabott életrajzából: «A szabadságharc előtti két évtizedben támadtak óriások, de mért fogytak el és hová lettek azok az anyák, akik szülték őket?» S valóban: hol vannak azok az anyák, akik két évtizeddel az arcperitő emlékű első világháború előtt óriásokat szültek ennek a népnek (s az egész világnak)? Mert az a kor, amelyben Lesznai Anna elindult pályájára az Ady Endre, Bartók Béla, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit, Kodály Zoltán, Rippl-Rónai József és Berény Róbert kora. Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Ignóus és Kunfi Zsigmond szellemi színvonala, erkölcsi tisztasága adta meg az írástudók mértékét — s ezek között az írástudók között Lesznai Anna, a költő, a festő és az ember egyaránt kimagaslóan előkelő helyet foglalt el. Aki abban a szerencsében részesült valaha is, hogy a közelébe kerülhetett, hogy egy pillanatra élvezhette mindenekfelett uralkodó nagy, humánus tisztaságát, óhatatlanul valamelyik zempléni udvarház színes cserepekből rakott nagy kemencéjére gondolt, mert Lesznai Anna úgy árasztja magából a lelket vidító emberséget, a mindent átölelő szeretetet, mint a kenyérsütő forró kemence.

Terra Mater ő — a mindent magához ölelő, mindent magához hívó, mindent magába fogadó, de egyben a mindent teremtő földanya is — s ha mindenekfelett az emberi melegséget, nagyságot ünnepeljük is benne, ugyanúgy ünnepeljük a nagy, kortársaihoz mindenben méltó alkotót, művészt, költőt és festőt, kritikust és gondolkodót, aki ott állott a magyar megújulás bölcsőjénél, a Nyugat, a Huszadik Század születésénél, aki ott tanított a Szellemi Tudományok Szabadiskolájában.

25 esztendeje múlt, hogy a fasizmus elől az Egyesült Államokba menekült férjével, Gergely Tibor festőművésszel. Ott élt két fia is, de a harmadik, a legidősebbik Európában maradt, és 1945-ben német gyilkosoknak esett áldozatul, akik Körtvélyesen, Lesznai Anna oly nagyon kedvelt, s oly sok üldözöttnek menedéket nyújtó udvarházában agyonlőtték.

A költőné portréja

(Vámos László felvétele)

A 80 esztendő Lesznai Annát, korunk egyik legkiemelkedőbb költőnőjét és képzőművésznőjét tisztelői és barátai, művészársai nem csupán szeretettel veszik körül.

Kiadásra előkészítés alatt áll Lesznai Annának hatalmas korrajzi regénye, a *Béke és pusztulás*, és költészetének hívei most állítják össze verseinek gyűjteményét.

S híre járja, hogy több mint negyedszázad után Lesznai Anna hazakészül látogatóba.

«Látom Leszna falvát
Szellős, fehér házat
Melybe még a nap is
Mindennapos vendég
Égnek szökkent dombon
Szüreteket látok
Látok lakomákat
Virágos udvaron
Gyermekeket látok,
Köztük magam látom...»

Csaknem fél évszázados a vers, mellyel Lesznai Anna újszülött fiát köszöntötte — ma az ország szeretettel köszönti, és várja Lesznai Annát, hogy «köztünk magát láthassa».

h. z.

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

VI.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMSÉGI MOZGALMAI

Mikor a sarajevói merénylet történt — majd amikor egy hónappal utána megtörtént az első hadüzenet — a harcok magyar értelmiség még nem tért magához az elmúlt két esztendő súlyos vereségeiből. Harci sorait megtépázta a brutális csendőr-rendőr erőszak, egyeseknek bizonyára hite is megingott, de egészében sem meggyőződését fel nem adta, sem a reményről nem tett le.

«Ez a kietartás és ragaszkodás az, amit leginkább irigylek a Huszadik Század embereltől — írja Göröcsöni Dénes a Katolikus Szemlében. — Mert akaratlanul is minduntalan felvetődik elmémbe a kérdés, hogy vajon hányan maradnának posztjukon a mi embereink közül, ha úgy fordulna a világ, hogy a hatalom s az előkelő emberek úgy ellenünk támadnának, amint nemegyszer szembeálltak a Huszadik Századékkal? Vajon nálunk tartaná-e együtt az elv, az eszme az intelligens embereknek ekkora hányadát?»

Ez a legnagyobb elismerés, mert a legkorszerűbb ellenfél oldaláról jön, s elismerés az is, hogy nincs a szociáldemokratákon kívül egyetlen ellenzéki párt sem, amelyik ne támadna elkeseredett haraggal a maroknyi értelmiségi párt, az új radikális párt ellen. A katolikus néppárt odáig megy, hogy a munkapárttal egyenlő súlyú ellenségnek tekinti Jásziékat, míg Vázsonyi Vilmos úgy véli, hogy még a kormánypártnál is hamarabb kell a radikálisokkal leszámolni.

Mindebből azonban semmi nem lett. Kitért a háború és maga a tény tökéletesen, maradéktalanul és jóvátehetetlenül megváltoztatta a harci feltételeket, a küzdelem lehetőségét és egyben értelmét is.

A második reformnemzedéknek nevezett magyar értelmiségiek tehetetlenül és benuitan álltak a háború kitérésével szemben, tehetetlenül és benuitan, mint az egész ország, amelyben harsányan visszhangzott a mesterségesen szervezett «lelkesedés». Ez a mi értelmiségi nemzedékünk megdőbben, némán, de nem önmagához hűtlenül, szellemi rangjához nem méltatlanul fogadta a háború kitérésének híreit.

Alig egy-két olyan ember akad, akit elsodort magával a sovíniszta áradat. A Szabadgondolkodók mozgalmanak vezetője, Pényes Samu, átmenetileg Nagy Endre, Szász Zoltán exponálta magát a háború mellett, de Ady Endre szava már nyomban a vihar kitérése után tisztán és harsányan szólt ország-világ felé:

«Nekünk megvolt és meglesz a saját nemzetiségi orvoságunk, de az nem engedi, hogy a magyar nép továbbra is a magyar uraké legyen. Átkozott szép fajta ez az enyém, a miénk, mely élete eldobása után is azt üzeni: az ő sorsa a legrosszabb és segítsünk rajta. Talán elmegyünk katonának orosz golyó elé, de (figyelni tessék!) igazságaink ittmaradnak!»

Tehát a második nemzedék vezére, eszmevilágának zseniális és összehasonlíthatatlanul biztos ítéletű kifejezője, jelképe, Ady Endre ezúttal is féltreérthetetlenül mutatott utat: az emberi jogok, a nemzeti jogok, a humanitás és a demokrácia eszméi nem veszítették el értéküket azért, mert a világ egy különös nyaréjszakán megtébolyodott — igazságaink ittmaradnak!

Ady Endrén kívül Szabó Ervin, Jászi Oszkár és Szende Pál, Bartók Béla és Kernstok Károly, Mórócz Zsigmond és Babits Mihály sem helyezkedtek arra az álláspontra, hogy ha egyszer már szabadjára engedték a háború fúrlát, akkor adjunk is fel minden elvet, minden eszményt, vessük el a humanitást és dobjuk sutba a szabadság kívánását. Egyik sem írt le közülük egyetlen olyan sort sem, amit meg kellett volna utólag tagadnia — de csak nagyon lassan és nagyon nehezen jött meg a hangjuk, (Ady után először Jászi Oszkáré), amely tiltakozott a háború szörnyűsége ellen, s amely a háborúval szemben továbbra is a demokráciában látta az egyedüli célravezető eszközt.

A radikálisok, galileisták tábora sem maradt sértetlen. 1915 áprilisában a keleti harctéren hősi halált halt a fiatal dr. Gyulal István, a Galilei kör elnöke, s röviddel utána Zuboly, Ady barátja, a «Fehér holló» estéinek részese, a tisztaszemű és harcosan demokratikus érzelmű újságíró is.

Az évek múlásával egyre feszültebbé vált a léghő — egyre nyugtalanabbá vált maga az értelmiség is. Ezekre

az évekre esik az egykori legszélsőségesebbnek számító Nyugat mellett az új «avantgarde» megjelenése. Kassák Lajos indította meg TETT című folyóiratát, majd annak betiltása után azt a MA című lapot, amelynek igen jelentős szerepe lett a két háború közötti irónemzedék (Déry Tibor, Ilyés Gyula) alakulásában. Ennek a lapnak barátai között találunk nem csak olyan képzőművészeket, mint Berény Róbert, vagy Uitz Béla, hanem például Bartók Bélát is, aki egyik rövid szerzeményét is első ízben a MA hasábjain tette közzé.

Mint a korábbi években már láttuk, most ismét visszatérő az a jelenség, hogy a haladás tábora egyfelől elég szűk, de másfelől a hozzátartozók minden területen nagyjából ugyanazok a személyek. A zenei forradalom vezérlő szelleme, Bartók tartozik ide, amint idetartozik Lukács György és Mannheim Károly, Révai József és Fülep Lajos, Fogarasi Béla — és az eljövendő magyarországi kommunista mozgalom számos más vezetője is.

Némelyikük a Galilei Körben, mások a Ma körül, ismét mások a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájában teljesítik ugyanazt a missziót: kifejezik a magyar értelmiség, de a nép szélesebb rétegeinek is fokozódó türelmetlenségét, s egyre formálódó vágyát: legyen vége a háborúnak és legyen vége a régi Magyarországnak, az urak — földesurak, nagybankárok, főpapok — Magyarországnak is.

Egymást követik a munkásmozgalomban is a megújuló harc tünetei, tüntetések, sztrájkok. Az 1912–1913-ban brutálisan levert haladó mozgalom fellobban, s tüze forróbb, emésztőbb — az uralkodó osztályok számára fenyegetőbb, mint valaha volt.

A Galilei kör fiataljai, Duczynska Ilona, de több társa is, köztük Sugár Tivadar, részben már illegálisan szervezik a békemozgalmat és a kaszárnyákban terjesztett röpiratokkal lázítják a katonaságot — amelynek sok biztatás ekkor már nem is kell.

Az egykori leghaladóbb magyar értelmiségiek, a radikálisok, a szociáldemokraták néhány értelmiségi vezetője, a szociológusok köre — az ország radikalizálódása közben — jelentős mértékben megtorpan. Az események és szenvedélyek viharaira már nagy részüknek nincs ereje, hite.

De a legjelentékenyebbek közülük helytállnak, lépést is tartanak. A haladó Szabó Ervin megírja utolsó, megrendítő és igazi emberi nagyságát mindenben megmutató tanulmányát: *Imperializmus és tartós béke* — a harcok galileistáknak írja. S benne a végső üzenet, majdhogynem végrendelet:

«Nem győzőm hangsúlyozni e háború tapasztalatai után: a háborúnak nemcsak gazdasági okai vannak és nem a törvények és szabályok a legfontosabbak. Ezek is kellene, másfelől, jobbak, becsületesebbek, kétségtelenül. De — mint az angol mondja: *not measures: men* — elsősorban emberek kellene, más, jobb, tökéletesebb emberek. A szellem a fontos! Nyissák meg lelküket az emberiség régi ideáljainak: a humanizmus, a szabadság, a méltányosság eszméinek, zárják ki egyéni életükből is az erőszak, a kiváltságok, a türelmetlenség szellemét, és meglássák, megtalálják az utat, amely az igazsága, amely elvezet a békés és erős, a szellemünket szabadjára eresztő élethez.»

E nemzedéknek az a keserves feladat jutott, hogy megérve az általuk annyiszor megjósolt összeomlást, kötelességüknek érezték az összeomló falakat vállukkal támasztani — viselni a felelősséget mindazért a gonoszságért, amit ellenségeik elkövettek. Az ellenforradalom évtizedeiben a győztesek korlátoltsága minden képzeletet felülmúlt.

A dualizmuskori, a feudális nagybirtokosok kezére jutott Magyarország elpusztult, összeomlott, s a mi második reformnemzedékünk legjobb akarata, legnagyobb igyekezete sem volt már képes e bukás szégyenletességét csökkenteni.

De a harcban felőrödött maga az egész értelmiségi nemzedék, s utolérte a minden avantgarde-ok tragédiája; csődbe jutott életük után csak a történelem ad nekik elégtételt. Ezt a kötelességet íme tisztelettudóan lehajtott fővel teljesítették.

Horváth Zoltán

A CSALÁD A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

A társadalom fejlődésével a család is változik, átalakul. Sokan hajlamosak arra, hogy ezekben a változásokban a család váltságát lássák, a család megszűnéséről beszéljenek itthon és külföldön is. A változás, az átalakulás azonban még nem válság. Arról van szó, hogy a család sok tekintetben új módon, új tartalommal látja el társadalmi szerepét, tölti be társadalmi funkcióit.

De mi a család társadalmi szerepe és milyen funkciókat teljesít? A család legtipikusabb formájában egy férfi és egy nő szexuális kapcsolaton, valamint leszármazóik vérségi kötelékén alapuló tartós együttélése, amely — mint a társadalmi csoportok egyik fajtája jelentős közvetítő szerepet tölt be az egyén és a társadalom viszonyában. A társadalom fejlődése során felhalmozódott hagyományok, tudás, a magatartás-szabályok sokasága stb. a legkülönbözőbb csoportokon át jut el az egyes emberekhez. E csoportok közül a család különösen azért jelentős, mert jórészt itt megy végbe a megszületett emberi lény társadalmi személyiséggé válása, itt kapja meg a gyermek a későbbi életére is kiható első társadalmi tapasztalatait. S milyen funkciókat lát el? Az eddigi fejlődés során kialakult a család gazdasági, szexuális, gyermekeket létrehozó és nevelő, a család tagjainak magatartását ellenőrző, fizikai és pszichikai létüket, érzelmi egyensúlyukat biztosító, sok tekintetben a családtag társadalmi helyét kijelölő, és sok más, — a felsoroltaknál kevésbé jelentős — funkciója.

Vajon a bekövetkezett társadalmi átalakulások milyen változásokat okoztak a mai magyar család helyzetében és viszonyaiban?

Legfontosabb a szocialista tulajdonviszonyok megteremtése előbb a városban, majd a falvakban is. Ez az idők folyamán kiküszöbölte a házastárs megválasztásában is jelentkező gazdasági mellékszempontokat, illetőleg egyre inkább gyengíti ezek hatását. Az ilyen gazdasági szempontok régebben — különösen falun a föld — sokszor áthághatatlan akadályt jelentettek a szerelmen alapuló házasság előtt.

Jelentős tényező — az erős ütemű iparosítással természetesen együttjár — a női munka nagymérvű elterjedése. A nők egyre tömegesebb részvétele a termelőmunkában ugyanis lehetővé teszi a nők nagyobb gazdasági függetlenségét, és ez sok tekintetben megváltoztatja a nők helyzetét a társadalomban és — perspektivikusan — a családban is.

A harmadik jelenség szükségszerű következménye a női munka elterjedésének: és ez a háztartási tevékenység — társadalmi iparrá válása. Részben azt jelenti ez, hogy a legkülönbözőbb iparágak és társadalmi szolgáltatások kifejlesztésével (mint pl. háztartási gépek tömeges gyártása, mosástisztítási ipari jellegű szervezése, közétkeztetés kifejlesztése a munkahelyen, a bölcsődei, óvodai hálózat kiépítése stb.) a társadalom átvállalja a háztartási tevékenység egy részét az egyéni háztartásoktól.

A társadalombiztosítás általános tétele a legkülönbözőbb iskolai, kulturális és művelődési intézmények tevékenysége a család funkcióit sok más tekintetben is befolyásolja.

Mindaz azonban ma még elsősorban — bár egyre inkább valósággá válik — tendenciaként érvényesül. Mindhárom említett jelenséggel kapcsolatosan kisebb-nagyobb visszaható erők is érvényesülnek még. A vagyon, a pénz — mellékszempont — lett, de él még a jobb lakás, a jobban fizetett, nagyobb társadalmi tekintéllyel rendelkező foglalkozás stb. vonzóereje, amely tehát még befolyásolhatja a szerelmen alapuló párválasztást. A női munka nem csupán növeli a nők önállóságát, társadalmi egyenjogúságát, de új problémákat is jelent számukra, hiszen a dolgozó nő már nem, vagy csak igen nagy nehézségekkel tudja ellátni a régi módon a családdal és a háztartással kapcsolatos munkáját, már pedig még sokhelyütt ezt várják el tőle. Ami sokat segíthetne — a háztartás társadalmi iparrá válása —, még nem a szükségletnek megfelelően halad előre. Így azután a dolgozó nő sokszor nehéz helyzetben van, hiszen természetes feladata a kisgyermek gondozása és emellett a legtöbb ember a háztartási munkát, gyermeknevelést is specifikus női munkának tartja, amelybe a férfi legfeljebb „besegít”, túlnyomó terhe azonban mégis a nők vállát nyomja. Ez az a probléma tehát, amely szervezett társadalmi és állami intézkedésekre vár (s ilyen volt például az öthónapos fizetett szülési szabadság), de az általános társadalmi felfogás megváltoztatása is szükséges.

A fentiekben röviden vázolt jelenségek a családra nézve három vonatkozásban is jelentős következménnyel járnak: kihatnak a család nagyságára, stabilitására és funkciói átalakulására.

A család nagysága elsősorban az utódok számától függ. A népszaporodásban nálunk jelentős csökkenés következett be. Ez annak a következménye, hogy a legkülönbözőbb jelenségek folytán a családok jó részében kialakult az úgynevezett családtervezés gyakorlata, vagyis az utódoknak a körülményektől, a legkülönbözőbb tényezőktől (anyagi helyzet, lakáskörülmények, elfoglaltság, társadalmi ambíciók stb.) tudatos értékelésén alapuló létrehozása. Ez a jelenség általánosságban mind a házastársak, mind pedig a gyermekek szempontjából egyszerű és humánus, hiszen részben lehetőséget ad a házastársak személyiségének teljesebb kifejtésére, részben pedig arra, hogy a születendő gyermekeket kedvező körülmények között nevelhessék. Ez a szemlélet azonban eltorzulhat és ennek folytán felborulhatnak az értékek, előtérbe kerülhet például az egyéni önzés, amely a luxust, a gondtalanságot többre értékeli a gyermeknél. A családok

anyagi szükségleteinek minél teljesebb biztosítása mellett az ilyen szemlélet ellen társadalmilag is kell fellépni megfelelő közvélemény-kialakítással, meggyőzéssel.

A válások is elszaporodtak. A válás lehetősége önmagában véve nem rossz, hiszen lehetővé teszi az elviselhetetlen köteleket jelentő rossz házasságból való szabadulást (s ez például a nő gazdasági önállósága idején alig volt számára lehetséges). Az ilyen házasság még a gyermek szempontjából sem pozitív, az ilyen család legtöbbször csak torzítan teljesíti funkcióit a gyermek nevelése, érzelmi és társadalmi formálása szempontjából is. Nagyobb számú válást eredményez azonban a felelőtlen házasságkötés, a futó és legtöbbször átmeneti jellegű érzelemváltozás, felelőtlen kaland.

A társadalmi változások hatása a családokra nálunk leginkább mégis a család funkcióinak átalakulásában mutatkozik meg. Elmosódnak és egyre inkább eltűnnek azon funkciók, amelyek nem tartoznak a család lényegéhez.

A családnak mint gazdasági egységnek például igen jelentős szerepe volt és — ha más formában, — van ma is társadalmunkban. A magántulajdonon alapuló gazdasági-társadalmi rendben azonban a család mint gazdasági egység jó részt termelési egységként is funkcionált. Érvényesült ez a szerepe a városokban is — a kisipari termelőknél — de igazán jelentős a falusi társadalomban volt. A falusi társadalomban a mezőgazdasági termelés ugyanis a családok köré összpontosult. Nagyon sokszor már eleve ez szabta meg a család kialakulását, a párválasztást, tehát háttérbe szorította a szerelemnek a család keletkezésének szempontjából fontos, humánus funkcióját. A munka is családi keretek között folyt, a családtagok így nem kerültek ki a családi közösségből a munka folyamatában sem. Ez volt a leglényegesebb oka annak, hogy a falusi társadalom alapsejtjét a család alkotta, mert hiszen ez játszotta a legfontosabb közvetítő szerepet az egyén és a társadalom között, és erősítette folyamatosan a hagyományos falusi életmódot, szokásokat. Amíg a család termelési egységként szerepelt, addig a termelés szempontjából — tehát éppen nem a család lényegével összefüggő szempontok — uralkodtak a család életén, és a család más funkciói csak a termelés érdekeinek megfelelően jöhettek tekintetbe. Ez szabta meg a család fogyasztását, a jövedelem felhasználását; a családi munkaerő-szükségletnek lényeges szerepe volt az utódok létrehozásában, nevelésében, befolyásolta a család érzelmi életét, megszabta a család társadalmi helyzetét. A mezőgazdaság kollektivizálásával általánosságban megszűnt a társadalmi alapja a családnak, mint termelési egységnek. Bizonyos, adott esetben nem is jelentéktelen maradványok természetesen vannak még, például a háztáji gazdaságokból kifolyóan stb., de a család termelési funkciója fokozatosan gyengül, eltűnik és csupán mint gazdálkodási, tehát jövedelemelosztási, felhasználási, fogyasztási stb. funkcióként él tovább.

A család gazdasági funkciójának tartalmi átalakulása tehát más funkcióinak torzulásmentesebb érvényesülését segíti elő. A szexuális kapcsolatok rendezésének, a gyermek létrehozásának és nevelésének folyamatából kikapcsolódott néhány zavaró tényező. A társadalmi átalakulás abban az irányban hat, hogy a család érzelmi közösség jellege erősödik. A gyermeknevelés terén régen a család szerepe sokkal inkább az ismeretközlés volt, mint ma. A családban tanulta meg a gyermek nemcsak az alapvető társadalmi normákat, a közösségi élet szabályait, hanem sokszor ott sajátította el az ipari vagy mezőgazdasági ismereteket, gyakorlatot is, éppen úgy, mint a világra vonatkozó alapvető tudásanyagot. Az iskolarendszer fejlődésével a legkülönbözőbb irányú szakképzés kialakításával a család jóllehet abszolút értelemben több, relatív mégis egyre kevesebb ismeretet ad a gyermek számára, viszont nagyon sokat jelent — akár pozitív, akár negatív irányban a családnak, mint érzelmi közösségnek, egyéniség- és jellemformáló ereje. Ez a vonás rendkívül fontos, hiszen a társadalom sok más intézményétől kapott hatást is átformálhatja, sőt torzíthatja a családi ráhatás. Ha azonban a család — intím csoportjellegéből következő — érzelmi-közösségi viszonyai rendezettek, akkor ez pozitívan hat más funkciók ellátására is: hatásosan irányíthatja például a családtagok magatartását a családon kívüli viszonyokban is. Éppen ezért nem közömbös — különösen olyan átmeneti jellegű társadalomban, mint a mai Magyarországon —, hogy milyen társadalmi értékeket fogad el a család, milyen magatartási típusok hordozója. A család biztosíthatja a családtagok pihenésének, felüdülésének szabadidő eltöltésének feltételeit, kialakíthatja ezek módját a társadalom-adta keretekben és lehetőségekben belül. Végül — a széleskörű társadalombiztosítás ellenére — még mindig a család gondoskodik elsősorban az egyénről betegség és sok tekintetben öregség esetén, amidőn az anyagi ellátottság mellett az érzelmi közösség pszichikai tényezőinek különösen nagy szerepe van.

Az a tény, hogy az emberek nagy többsége egész életében családi kötelékeken keresztül is kapcsolódik a társadalomhoz, és ezek a kötelékek sok esetben pótolhatatlanok, ma is egyik legjelentősebb intézményünké teszi a családot, amelyre a társadalmi változások — a természetesen jelentkező negatív jelenségek mellett is — elsősorban humánus tartalmának mind teljesebb kibontakozása irányában hatottak és hatnak.

Dr. Kulesár Kálmán

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

IV.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMIÉGI MOZGALMAI

A kor, smelyről szólunk, a magyar államélet, a társadalmi fejlődés és a kulturális formálódás szempontjából egyaránt rendkívül jelentős.

A magyar államéletben 1905–1910 volt az a korszak, amelyben az addigi ellenzék, a Függetlenségi Pártból kormánypárt lett — és ezzel le is lepleződött, mint hamis, azklátóköri és még a Tisza-féle szabadelvűség: a reakciósabb-sevinsztább irányzat. A koalíció néven ismert öszszefogás nemcsak a reményeket nem váltotta be, nemcsak a nemzeti függetlenség a gazdasági önállósodás területén

Kör, a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete előadásain játszódott le.

Ennek a valóban rangos, valóban humánus és valóban szabad szemléletnek lett az eredménye: hogy a szociáldemokrata, polgári radikális értelmiség, a szociológusok, a nyugatosok táborá, bár az ország lakosságának arányában csak kis csoportot jelentett, valódi: szellemi központtá nőtt fel, s szavának, hangjának súlya túlnőtt a csoport-kereteken.

A legharcosabb (és legjelentősebb) katolikus újságról

túnt. Egyház és kormányzat, tehát lelki és anyagi hatalom teljes mozgósítást rendelt el a haladó értelmiség, a második reformnemzedék hatásának eléréséig, a amikor ez a mozgósítás eredménytelennek, hatástalannak bizonyult, a református Tisza István összefogva a Csernoch János vezette katolikus főpápsággal — a nagybirtokos arisztokrácia és a nagybirtokos főpápság, a nagybankok és iparmágnárok támogatásával — harci szövetséget létesítették és rányalódtak a leggyerebb erőszak alkalmazására.

A haladó értelmiség egyetértett a munkássággal abban, hogy a legsürgősebb feladat Magyarországon a feudális maradványok lebontása és a polgári demokrácia kivívása.

Nem a tanulmány feladata dönteni arról, hogy milyen mértékben volt indokolt és helyes minden erőfeszítés, utas választójog kivívására fordítani (bár kétségtelen, hogy a szociáldemokrata vezetés ezen a téren a maga természeténél fogva rajgára lett), de bizonyos, hogy a küzdelemben erre a pontra koncentrálták az erőket.

Amikor kiderült, hogy a koalíció becsapta az ország népét, s nem alkotta meg az új választójogi törvényt, megindultak a tüntetések, a sztrájkok — a tömegek növekvő nyomása fenyegette a reakciós kormányt és társadalmi rendszert.

A parlament ellenzék (tudjuk, hogy nem volt köztük sem polgári radikális, sem szociáldemokrata képviselő) inkább virtusból, semmint igazi meggyőződésből szűdött, mert hiszen világos volt, hogy a választójogi blokkban szereplő Apponyi Albert, Andrássy Gyula vagy Váscsonyi Vilmos nem fogja a valódi általános választójogot megvalósítani.

De a munkásság komolyan vette a maga harcát, s 1912. május 23-án (a „vérvörös estőtörték”-en) olyan állapotokat teremtett a fővárosban, amelyekre talán 1848 napjai óta nem volt példa.

A szövetséget reakció, az egész monarchia haderejének bevetésével leverte a megmozdulást, s amikor a munkásság újabb felkelésre készült, 1913 tavaszán, súlyosan megfenyegette a szociáldemokratákat: ha újabb harcra kerül a sor, letartáztatják a párt vezetőségét. Ekkor állt elő teljes súlyával a magyar értelmiség zsinatja, az igazi „második reformnemzedék”, amikor a Népszavának a következő nyilatkozatot küldték be:

„Alulírott: szellemi munkából élő polgárok, kik nem vagyunk a szociáldemokrata párt tagjai, följajánjuk az ezzel járó felelősség tudatában szolgáltatásunkat a szociáldemokrata pártvezetésnek abban az irányban, hogy ha a kormány a pártvezetéssel és egyéb intellektuális munkások meg-megújuló elfogásával akarná a választójogért folyó küzdelemt lehetlenné tenni: mi a legnagyobb gonddal és lelkiismeretességgel fogunk bármilyen szellemi munkát elvégezni, melyet számunkra a párt kijelöl, és ezt a működést mindaddig folytatjuk, amíg a pártvezetés szükségének fogja tartani. Ezen tervünk minél eredményesebb keresztávitelére bizottságot alakítottunk. További jelentkezéseket elfogad a Választójogi Liga titkársága. Aláírva: Ady Endre, Balázs Béla, Blauner Mór, Bolóni György, Dániel Arnold, Fenyvessy Adolf, dr. Fülöp Zsigmond, Gerő Odón, Hollós József, dr. Herczeg Ede, dr. Jász Oszkár, Kernatök Károly, dr. Kósa Miklós, dr. Kulasi Elemér, dr. Lengyel Géza, Lovász Márton, dr. Madzsa József, Méry-Horváth Károly, dr. Maléter István, Márffy Odón, Miklós Jenő, Nagy Endre, Purjesz Lajos, dr. Rácz Gyula, dr. Redei József, dr. Ságody Gyula, Szász Zoltán, dr. Szende Pál, Vágó Dersó, dr. Vámos Henrik, dr. Vermes Károly, Zsigány Zoltán.”

Igy hát nem az értelmiség s nem is a munkásságtól bátorisan méltott, hogy a küzdelem nem járt sikerrel és — a háború kitörése miatt — végleg elakadt.

Horváth Zoltán

Csendesek állják sz a tüntető munkások útját. 1912. május 23-án

nem tudott eredményt produkálni, hanem még olyan formálisan és nyilvánosan vállalt kötelezettségének sem tudott eleget tenni, mint az általános, titkos választójog törvénybeiktatása. Nem csoda hát, ha rövid kormányzása után, 1910-ben a tömegek kőbevérdültan elfordultak tőle. Ismét visszakért a kormánya a reakciós Tisza István.

Társadalmi téren jelentős volt az átalakulás, mert porondra lépett a szervezeti nagypárti proletariátus, s magához vonzotta a városok haladó elemei mellett a legkiemelkedőbb értelmiségi rétegeket, köztük a legkiválóbb művészeket is.

A kulturális fejlődés pedig hi képet adta az ország egész életének, mert nagyon világos határvonalat vont a haladó és maradt, félhataloms-reakciós-kerikális és humanista-demokratikus-antiaovinista alkotók, művészek között.

Hűbá kívánták visszahúzódni némelyek a csendes és hűvös „elefántostornyokba”, a mindennapi élet kihár-coltá, kikényszerítette mindenki állásfoglalását — s azt első-sorban Ady Endre fellépése indította meg. Senki, aki magát a magyar kultúra hívesnek, részesének vélte, nem maradt és nem is maradhatott közömböse az Ady-kérdéssel szemben. S azért, hogy mellette vagy ellene foglalják állást, kerültek a haladás, a szociális átalakulás, illetve ellenkezőség, a maradás, a reakció oldalára.

S valóban elkerülhetetlen kényszerként adódott, hogy a Nyugat, amely magát csak irodalmi folyóiratnak hirdette és tekintette, a maga melléjára Bartók Bélét hívta meg előadón (s nem Husay Jenőt), s hasábjait Rippi-Rónai Józsefnek, a kiváló haladó (és sok oldalról támadott) festőnek bocsátotta rendelkezésére, de eszébe sem jutott, hogy Ben-zur Gyula emlékezéseit közölje.

Igy természetes volt az is, hogy a Társadalomtudományi Társaság Szabadiskoláján adott elő például a halárraiban konzervatív Babits Mihály, vagy Kodály Zoltán — a egyiküknek sem jutott eszébe, hogy a kerikálisok rendeste ellen-szabadiskola keretében adják elő mondánivalójukat.

Ugyanilyen természetes volt az is, hogy a Gallie Kör egyre nagyobb tömegeket vonzó előadásain ezek a haladó (ha úgy tesszük: baloldali) írástudók léptek haligatők elé, amint hogy természetes volt az is, hogy a két tábor himnuszó személyeknek vitái nem a kerikális szervezetekben, hanem a Társadalomtudományi Társaság, a Huszadik Széked, a Gallie

Göresöni Dénes emlékezik meg a Társadalomtudományi Társaság tíz éves munkájáról úgy, hogy lemozgva világ-nézeti ellentéteket, elismeri, „hogy ez a hatás csakugyan bámulatos. Soha nem tudománnyal foglalkozó egyesület ilyen rövid idő alatt annyi új gondolatot szárnyra nem bocsátott, annyi új mozgalmat meg nem indított, s annyi írói bátor és következetes munkára össze nem gyűjtött... Nincs ma Magyarországon akadémiái pártfogással művelt tudományág, melynek folyóiratai annyira kontakthusban áll-nának az illető tudomány külföldi korfeusainak működésével s oly gyorsan közzétesse tennék: itthon a külföldi tudománycs eredményeket, mint a szabadgondolkodók és szociáldemokraták orgánumai.”

Aláírta képzeltető az ellenfél részéről ennél nagyobb és meggyőzőbb elismerés.

Természetes, hogy az ilyenódon megtisztelt tábor egyben s hatalom szemében a legveszedelmesebb mozgalomnak is

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

III.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMSÉGI MOZGALMAI

A Galilei Kör megalakítása idején, 1908 első napján indult meg a magyar irodalmi-művészeti megújulás legfontosabb és valóban történelmi jelentőségű folyóirata, a NYUGAT. Ady Endre legjelentősebb szócsové volt ez a magyar közvélemény felé.

De miként a Nyugat megindulását sok kísérletezés előzte meg, úgy a Galilei Kör alapításának is megvoltak a maga minden területen megmutatózó előzményei.

A századforduló körüli esztendőkhöz egyre fokozódóan mutatkozott meg, hogy a magyarországi helyzet kiéleződik, egyre tarthatatlanabbá válik. S itt már nem csupán a fokozódó osztályellentétek feszítették végsőkéig a belső nyugtalanságot, nem csupán százezerholdas nagybirtok és agrárszegénység állt szemben egymással (ami elől a nyomorgó parasztság jelentős része a kivándorlásban keresett menedéket) — hanem ellentétessé vált a viszony a fejlődő tőváros és a feudális maradványokkal terhelt vidék között.

Megindult a vidéki birtokos, vagy elszegényedett és közhivatalnokká, esetleg katonatisztté lett dzsentri részéről a támadás, a kritika, a valóságos ellenségeskedés a „nemzetietlen” Budapest ellen, a lenéző és gyűlölködő kritika az új szellemi légkört teremtő írók, költők, persze elsősorban Ady Endre szabad és humanus nézeteivel szemben.

Természetes, hogy ezek a feszültségek elsősorban ott jutottak kifejezésre, ahol a mozgékony, akcióképes fiatalság gyülekezett, azaz az egyetemeken és főiskolákon. Érdekes, hogy a városi polgárság és vidéki dzsentrivilág gyermekei mindjárt megosztottak olyan vonatkozásban is, hogy az utóbbiak túlnyomó részben a jogi kar látogatói (vagy nem-látogató hallgatói) voltak, mert az itt viszonylag könnyen megszerzhető „államtudományi diploma” képesítette őket a közhivatalok fogalmazói karába való belépésre. A többi fakultáson komolyabban kellett venni a tanulást, s így oda természetesen igényesebb, kulturáltabb hallgatók kerültek. (Ez nem jelenti azt, hogy a jogi karon csak ez az „örökjogász”-fajta volt található.)

Az egyetemi mozgalmak viharosakká váltak 1901-ben, amikor is a kongreganista-kerikális diákság egyfelől harcot indított azért, hogy a budapesti egyetem valamennyi tanterme akasszák ki a keresztet, annak jeléül, hogy ez a Pázmány Péter alapította katolikus egyetem; másfelől még élesebb — és ezúttal már sokban antiszemita jelleggel — valóságos hajszát indítottak a jogi kar egyik professzora, a haladó szellemű Pikler Gyula ellen.

A „kereszt”-mozgalom akkor meggyűsült (követelését csak 1919 után, az ellenforradalom valóította meg), mert a tanári kar túlnyomó többsége szembehelyezkedett vele. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Wlassics Gyula, s Choncha Győző, az egyébként katolikus irányú politikus, is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az egyetem az állam egyeteme, s az állam alapelvét, a teljes vallás-egyenlőséget és vallásszabadságot sértendő, ha a sokfélekezett hallgatósságú egyetemet kizárólagossággal katolikus jellegű főiskolává nyilvánítják.

A Társadalomtudományi Társaságban vezető szerepet betöltő Pikler Gyula professzor ellen azon a címen indult a hajszája a kerikális sajtóban, hogy az egyetemi tanszékről jogbölcsészeti előadásában „hazafiatal” és „destruktív” szemléletet hirdet, súlyosan sértve ezzel a nemzeti érzelmeket. A probléma annál nagyobb súlyt kapott, minthogy a jogbölcsészeti kötelező tantárgy volt és szigorlatozni is kellett belőle. Pikler Gyula, aki nemzetközi tekintélyű tudós volt, úgynevezett „belátásos jogelméletét” tanította, amely persze nem volt nemzetietlen, de nem egyezett a sovinszta-kerikális gondolatvilág igényeivel.

A fellázított kongreganista diákság napokon át tüntetett a budapesti egyetemen Pikler ellen, megakadályozta Piklert nemcsak előadása megtartásában, hanem abban is, hogy be-

lépjen az egyetem épületébe (s körülbelül ugyanakkor zajlottak le az ugyancsak kerikális oldalról szervezett tüntetések Nagyváradon Somló Bódog ellen is).

Végül az egyetemi kar és a kultuskormány vetett véget a zavargásoknak, amennyiben formailag ugyan teljesen védelmébe vette Piklert, sőt Wlassics miniszter még a képviselőházban is kijelentette, hogy nem hajlandó a miniszteri székből beavatkozni egy tudós professzor tudományos álláspontjának bírálatába; viszont ugyanakkor rendeleteket adott ki, hogy a „jogbölcsészeti ezentúl nem szigorlati tárgy” — tehát nem kötelező a hallgatása.

A Pikler és Somló ügy elcsendesedése nem jelentette azt, hogy az egyetemi hallgatósság körében helyreállt a béke. Akkor Mérő Gyula (nemrég halt meg az Egyesült Államokban), Poór Ödön (ma is él Olaszországban), Polányi Adolf (Dél-Amerikában él) vezették az erősen szocialista hajlamú ifjúságot, amely több ízben még lapciadással is kísérletezett.

Végül 1908 novemberében alakult meg a Galilei kör, akkor, amikor már napilap volt a Népszava, amikor már megindult a Szocializmus, mint a tudományos szocialista tanok tudományos lapja, s egy esztendő volt a Nyugat is.

A Galilei kör első elnöke Polányi Károly volt, aki két esztendővel ezelőtt, röviddel halála előtt még Budapesten együtt lehetett az itthon élő egykori galileistákkal.

Természetesen nem véletlen, hogy a Galilei kör első nagy nyilvános jelentkezése 1908 márciusának szűlt és Ady Endre költészete jegyében zajlott le. A Pesti Lloyd Társulat termében megtartott ünnepségen Polányi Károly megnyitóját Jászai Oszkár mondott ünnepi beszédet *Hazafiság és nemzeti-ség* címmel, majd Góth Sándor, T. Halmi Margit, Góthné Kertész Ella szavaltak Petőfi és Ady verseket. Itt hangzott először a nyilvánosság előtt a „Szent Margit legendája” és az „Almodik a nyomor”, amint erre Ady Endre későbbi éveiben ismételtlen visszaemlékezett.

Különbben is figyelemre méltó az a közeli kapcsolat, amely Ady és a magyar demokráciáért nemcsak szóval, hanem tettekkel is küzdő galileisták között hamarosan és — mindvégig minden zavartól mentesen — kialakult. Ady újra és újra visszatért a Galilei körhöz, több versét és prózai írását ajánlotta a körnek, s megírta, hogy igazán jól az ifjú és lelkes harcosok körében érzi magát — itt érezte művének hatását, közvetlenül lemérhette költészete mozgósító erejét. „Ifjú szívetek öreg testvére most fiatalon dobog, s azt akarja, hogy ne szakadjon el soha tőletek, a fiatalságtól, az igazságtól, a forradalomtól!” — mondta Ady ünnepi beszédében, a Galilei kör fennállásának öt éves évfordulóján.

Természetes is ez, ha emlékezünk rá, hogy a Galilei kör eredetileg két szabadkőműves páholy, a Comenius és főleg az 1908 tavaszán megalakult, s a magyar haladó értelmiség legjobbjait (köztük Adyt, Jászt, Szende Pált, Kunfi Zsigmondot stb.) magában foglaló Martinovics páholy vezetése mellett alakult meg, s mindvégig élvezte e két páholy erkölcsi és nem csekély anyagi támogatását. Ugyanakkor azonban a Galilei kör szorosan együttműködött a Társadalomtudományi Társaság által fenntartott Szabadiskolával. Vállalta a szakszervezetekkel egyetértve a munkások alsófokú oktatását, s ezzel felbecsülhetetlen értékű missziót teljesített.

A Galilei kör társadalmi jelentősége is egyre növekedett s fennállásának néhány esztendeje már elegendő arra, hogy gyűléseit az utolsó békeévekben a kezdeti néhány tucatnyi hallgató után már százak, sőt olykor ezrek is látogassák.

Ennek megfelelő az ellenhatás. A Szent Imre kör az egyetemen, a Magyar Figyelő, Tisza Istvánék lapja, a sajtóban ostromozza a galileisták munkáját, rágalmazza vezetőit, de nem sok eredménnyel. A 250 főnyi tagság, amellyel a Galilei kört alapították, 5 esztendő alatt túlnőtt a másfél ezren — harcos, elszánt csapata lett a magyar haladás ügyének.

Horváth Zoltán

Az azóta elhunyt Polányi Károlyról készült utolsó budapesti felvétele 1963-ból. Mellette Haas Árpád professzor és Polányiné Duczynska Iloná (Novotva Ferenc felvétele)

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

II.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMIÉGI MOZGALMAI

Az ország népének többsége majdnem természetesen ellenzéki volt az évtizedek óta kormányon lévő, szabadelvűnek nevezett, de lényegében a földesúr-dzsentrinagyitőke szövetséget képviselő és a monarchián belül kialakult helyzet fenntartásához ragaszkodó rendszerrel szemben.

Am ennek az ellenzékiességnek sokféle oka, sok szerkezetágzó gyökere volt, s valódi értékét nem szabad túlbecsülni.

Magától értetődik, hogy a szegényparasztság és a nagyvárosi proletár ellenzéki volt az anyagi és társadalmi elnyomást, kizsákmányolást jelentő kormányzattal szemben. Ellenzéki lett volna minden polgári renddel szemben is, bár ha ennek az ellenzékiességnek igazi tartalma nem is volt világos. Keveredett benne a nyilvánvaló osztályérdek, de volt benne számos eleme a nemzeti függetlenségi eszméknek is. Kossuth nevének és a nemritkán túlhajtott nacionalista jelszavaknak erős vonzása érvényesült, de érvényesült az is, hogy a dualista rendszert védelmező kormány, a közhivatalnok kar lényegében a nemesi birtokosság köréből került ki, s ez a széles tömeget szorította ellenzékiessébe.

A városi polgárság ugyancsak ellenzéki volt, mert a kapitalizálódás szabad fejlődése elé a feudális maradványok, a hitbizományok, a tíz- és százezerhaldas birtokok, s az ő érdekeiket képviselő kormány súlyos akadályokat gördített. A polgárság ellenzékiessége azonban szűk keretek között mozgott, meri már egyre ijeszítőbben jelentkezett (a választójogi küzdelmek során) a társadalmi rend megváltoztatására törekvő proletariátus — s ezzel szemben állva természetesen inkább türtök a kormány kisebb méltánytalanságait, semminthogy a proletariátussal, az „alsóbb néposztályokkal” szövetkezzenek. „Meggzólalt a polgári ruha, a vékony aranylánc — tehát a polgári jólét és kényelem védelme — írta a radikális publicista, Bíró Lajos, egy nagy munkástüntetés után panaszkolva, hogy a polgárság magárahagyta a harcoló munkásságot.

Azonban volt egy vékony, számban csekély, de műveltségben, felkészültségben és erkölcsi erőben magas színvonalú réteg, írók, költők, művészek, tudósok, akikben — mint a „szabadonlengő értelmiségben” oly gyakran — az ország jövőjéért való aggodalom mellett a szociális lelkiismeret szava is felhangzott, s akik külön csoportot képeztek az ekkortájt jelent-

Dr. Lengyel Géza, dr. György Ernő és dr. Gőnczi Jenő
(Vámos László felvétele)

kező néhány vezető szellem köré.

Igy bontott zászlót 1900-ban a *Huszádik Század* című társadalomtudományi folyóirat megindításával, majd egy évvel később a *Társadalomtudományi Társaság* megalapításával *Pulszky Agoston*, neves és kiváló jogtudós, *Pikler Gyula* jogfilozófus, *Jászi Oszkár* szociológus és *Szabó Ervin* a korszak legkiválóbb magyar marxista gondolkodója.

A szociológusoknak ez az első jelentkezése mely barázdát vágott a magyar szellemi életbe, s nem véletlen, hogy néhány év múlva az ő körük alkotta az üstökösként feltűnő *Ady Endre* legielkesőbb és legelsőként oldalára álló közönségét.

A *Huszádik Század* olyan magas színvonalú tudományos lap volt, amilyent az első világháború előtt sem, de utána is sokáig nem tudott többé a magyar tudományos világ kitermelni. Ennek a folyóiratnak hasábjain beszéltek és vitatták meg az ország sürgős megoldást követelő problémáit: a demokrácia követelményeit, a szociális reformokat, a földbirtok-megosztás kérdését a nemzetiségi bajokat, az oktatás államosításának szükségességét, stb.

A *Társadalomtudományi Társaság* nyilvános ankéteket szervezett, amelyeken mindenféle világnézet és tudományos álláspont képviselői szóhoz jutottak.

A szociológusok munkásságában talán mégis a legjelentősebb az a szervezet volt, amelyet a szélesebb munkástömegek oktatására létesítettek, a *Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolája*.

Ez az iskola, nagyrészt szoros együttműködésben a szakszervezetekkel magas színvonalon nyújtott ingyenes

oktatást a munkásságnak, kiváló tudósok, szakemberek, pedagógusok bevonásával.

A Szabadiskola sikere óriási volt. Ezekre ment a tömege a beiratkozott hallgatóknak, s hiába igyekeztek megfelelő ellenakció indítását elérni — nem tudtak a szociológusokat akárcsak megközelítő szellemi felkészültségű oktatókat kiállítani, s a Katolikus Szemle nevezetes publicistája, *Gőrcsöni Dénes* ismételt panaszolta el, hogy a *Társadalomtudományi Társaság* és a *Huszádik Század* önzetlen, magas erkölcsiségű és szükség esetén még a hatalommal is szembeálló tábort alkot, amire a katolicizmus nem képes.

Az állam is beavatkozott a szabadoktatás kérdésébe és *Pécsét külön kongresszust rendezett*, aminek az volt a célja, hogy a szabadoktatást állami ellenőrzés alá helyezze, de a kísérlet a reakció (és az államhatalom) teljes kudarcával végződött. A kongresszuson a haladó elemeknek még azt is sikerült megakadályozniuk, hogy a klerikális (koalíciós) kultuszminisztert, *Apponyi Albert* gróftól üdvözlőjek.

A pécsi győzelem nyomán azután Budapesten kívül még az ország számos városában, így nevezetesen Nagyváradon, Kolozsvárt, Pécsen, Mármaroszigeten rendszeres, s más községekben alkalmi továbbképző szabadiskolai tanfolyamok indultak meg. A nagyváradai szabadoktatásra még gyakran budapesti előadók is leutaztak. Nagyváradon egyébként hamarosan megalakult a *Társadalomtudományi Társaság* fiókja is, amely igen hatóságos, jelentős munkásságot fejtett ki. Ebben a városban akkoriban újságíróskodott *Ady Endre*, *Bíró Lajos* és *Nagy Endre* is, s a városban

olyan haladó szellemű értelmiségi élet alakult ki, amely azután az egyetemes magyar élet számára termelt ki kiemelkedő alakokat.

Ady Endre maga ismételtén vissza-visszatért nagyváradi korszakának hatására, s ismeretes, hogy Nagyváradról, éppen a kiváló jogakadémiai tanár a radikális *Somló Bódog* ellen, indított egyházi hajtsza miatt írott tiltakozás fordította először a közvélemény figyelmét *Ady Endre* re, Nagyváradról és az ottani *Társadalomtudományi* körből indult tudományos pályájára *Agoston Péter* is, aki a magyar világi nagybírók történetének megírásával tette először ismertté a nevét, s akit 1920-ban az ellenforradalom a tanácskörtársaság idején betöltött szerepe miatt halálra ítélt, s csak a Szovjetunió csereakciója révén szabadult.

A *Társadalomtudományi Társaság* körül alakult társadalmi mozgalomból fejlődött ki a *Szabadgondolkodók* mozgalma, amely elsősorban népszerű vallásellenes propagandát folytatott. A vallás és főleg az egyházak elleni akcióban jelentős részt vállaltak magukra a *szabadkőműves páholyok* is.

A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy keretében működő páholyok egy része erősen rokonszenvezett a szociológusok körével. A *Martinovics-páholy* alapításában legtevékenyebben *Gőnczi Jenő* dr. vett részt, aki ma is él és 86 esztendőes kora ellenére teljes szellemi frissességben tart kapcsolatot az országgal, sőt az egész világ szellemi életével.

A *Társadalomtudományi Társaság*, a *Szabadgondolkodók* és főleg a *szabadkőművesek* közös akciója nyomán alakult meg a megfelelő ifjúsági szervezet, az egyetemi és főiskolai hallgatók által vezetett és irányított *Galilei Kör*. A *Galilei Kör* nagy szerepet töltött be a magyarországi haladó mozgalmakban és már röviddel megalakulása után annyira kihívta maga ellen a klerikális-reakciós körök haragját, hogy a főiskolákon végsőkéig feszültté vált a helyzet. Viszont a budapesti *Galilei Kör*nek megfelelően alakult meg Nagyváradon a főiskolások *Kazinczy Köre*, amelynek főtitkára, *dr. György Ernő*, a jogtudományok kandidátusa, s ma is aktív részese jogtudományi életünknek.

A *Galilei Kör* azonnal alakulása után bekapcsolódott a *Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolájának* munkájába és ingyenes alapfokú oktatást vállalt a munkásság, elsősorban az analabéta vidéki segédmunkások körében.

Horváth Zoltán

ÉLŐ MŰLT

A Galilei Kör aelnöke

1.

A műegyetemi épületor H-épületében vagyok, a Korach Mór tudományos főtanácsadóval, a nyolcvanötödik Kossuth-díjas akadémikussal, nyugalmazott egyetemi tanárral, a Műszaki Egyetem tiszteletbeli doktorával, a Műszaki Képzési Kutató Intézet egyik szobájában beszélgetek. Rám néz, azután eszközeimre: a tollra, a jegyzőfüzetre és azt mondja:

- Én is voltam valaha újságíró.
- Hol s mikor?

— Fiumében, tizenhárom esztendő koromban. Olyan munkatársat kerestek, aki olcsó, de magyarul és olaszul egyformán jól beszél. A választás rám esett. Újságíró csak rövid ideig voltam — de tíz újságíró megélhetne az emlékeimből, amelyek nyegvenesetendős, meglepő véletlenekkel tarkított emigrációs életemhez fűződnek. 1912-ben vándoroltam ki Magyarországról, a negyven évvel nyugator, főként Olaszországban töltöttem, s 1932-ben tértem végleg haza. Voltam a Faenzai Kémiai Kutató Laboratórium igazgatója, voltam egyetemi tanár Bolognában, voltam üzölt, rejtkező ember, s voltam börtönlakó.

- Én csak egyetlen történetet kérek a sokból.
- A Tanácskötársaság leverése után — s ez is egy ilyen véletlen története — öcsém életveszélybe került, mert az irói direktorium tagja volt. Akkor már olasz állampolgár voltam. Fiuméba utaztam ajánlólevelet kérni a polgármestertől, akit ismertem, Romanelli ezredeshez, a pesti olasz misszó veselőjéhez, hogy az országból kimentsem öcsémet. Romanelli még csak nem is fogadott. Erre az öcsémet hamis papírokkal akartam kiváratni, s ahogy megyek az utcán egy ügyvédhez, aki ilyen-mivel foglalkozott, egy olasz katonára tőm köztöm:

- Professore, mit keres Ön itt?
- Meglepődtem, az uniformisban nem ismerem rá mindjárt: régi tanítványom volt, aki bizalmat keltni mosolygott rám. Egy éretem, megbizhatom benne, ezért mindent elmondtam neki. Azt ajánlotta, hozzam el öcsémet az olasz misszióhoz, ahol a többi katonai útlevelet látták el a háború után Olaszországba csatolt volt osztrák-magyar területek ittrekelt polgárait s az olasz honosokat. Mivel sorduló éveket Fiumében töltöttem, mert apám ott dolgozott, öcsém is hirtűn beszél olaszul. Ez volt az akkori bázisa. Mikor sőtűcs, nehogy felismerjék őt az utcán, betűrűnk a misszióra, ott tanítványom közbenjárására hamar kiállították a Fiumei illetőségű olasz állampolgárnak az útlevelet. Ezzel aztán másnap át is léptük az osztrák határt.

Korach professzor öccse, a kalandosan megmenekült költő: Komját Aladár.

2.

En minden embertől, akit megrajzolni próbálok, megszerdesem, miről álmodik, s azt is, milyen volt a gyermekkor. Akomképeiken visszatér életünk, s gyermekkorunk élményvilága gyakran felölti ki s dönti el helyünket a földön, Korach Mór, aki — mint mondta — gyermekkorra idejében szülei és testvéreivel Fiumében élt, a Fiumei gimnáziumtól, ahol egyszer lázadást szervezett, a jellegzetesen olasz óvatosról, ahol húztól házig lögot: kötélen a szárlani kített fehérnemű, s a Fiumei domról messé nekem, ami előtt naponként elhaladt.

A gyermekkor, az ifjúság mély világ: szakadékal, szurdokai, feneketlen kútjai vannak, s elgázosító fényessége, amely megvilágítja az elkövetelző emberutat, s vannak élményei, amelyek ma-lornokként morzsolják az embert.

Korach professzornál is a forradalmi gondolkodás forrásvidékét keresem: azt, ami tasáította és vonzotta gyermekkorában.

Közel két óránt át mesélt a professzor, de én itt csak egyes csomópontokat szakítottam ki az elbeszélésből:

— Szüleimmet sokat vándoroltunk az akkor soknyelvű Magyarországon, s ez rányomta bélyegét az életemre. Anyanyelvem magyar volt, de a gölnobányai óvodában és elemiben németül beszéltek. Nagyanyám faluja és népe szlovák ajkú volt. Leteryén újra magyar, Fiumében pedig olasz és horvát környezetbe kerültem. Így már gyermekkoromban megtanultam németül és olaszul is, és se a német, se a szlovák pajtasaim, so a fiumei «döggyerekke» nem voltak persze idegenek számomra.

— De hamar betekínthettem az élet mélységébe is. Nagyanyám falujában — akkor Zakárfalunak hívták —, Albrecht főherceg bányáiban szlovák gyermekeket láttam dolgozni. Mikor Leteryén elűnk, szellőlakásban laktunk mi is: két szoba közt egy konyha, s minden szobában egy vagy két család, Andrássy gróf családja. Úgy éltek ott, ahogy később Ilyés Gyula megírta a «Puszták népe»-ben. Egy püpos fűpajtasomnak a kastély kulcsárnője volt az édesanyja, természetesen apja pedig a gróf.

— Fiume kikötőjében tanács voltam a tömeges kivándorlással, s a szegényeket szőlőző kiveándorlással ügynekül mesterszokásainak. De a hajók jöttek az egész világból, s láttam rajtuk a fekete és a sarga bőrű mustrózt kizsoltgáltatóságát, hallgattam a kikötő csapszakéiben részeg dalokat. Eretem már feszült, de a lélek még nem robbant.

— A pesti Műegyetem elvégzése után, 1911 őszén bevonultam a krakkói tartalékos tiszti iskolába, ahol — 1911-ben! — a Clausewitz-féle totális háborúra tanítottak. «Ha egy őrzárát élen át lépik a szerb határt» — oktatóti ki Lutz kapitány — «első kötelességük összefogdani egy pár száz civilt, és fölkapasztani őket az országot mentén a fákra. Mőreire kell tanítani azokat a barbárokat!» Az év végén rapportra jelentkeztem s közöltem, hogy

Kőrach Mór (Vámos László felvétele)

nem tessék le a tiszti vizsgát. Mondani sem kell, mekkora botrány lett belőle, s mivel erre nem volt precedens, megúsztam: altizáni ranggal kirűgtek. Hazamentem Fiuméba s 1912 őszén kivándoroltam, mert nem voltam hajlandó gyilkosokat kizsoltgálni.

3.

A ma Kossuth-díjas akadémikus, magyar tudományok életünk kiemelkedő alakja 1904-50. 1911-ig a Galilei Kör egyik aelnöke volt.

— Milyen emlékei vannak a Galilei Köréről?

— A Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületét dr. Fényes Samu alapította, s a Kör, amelynek első gondolatát egy akkori orvosianhallgató, Kende Zsigmond vetette föl, ennek az egyesületnek az egyetlen flókja volt. Én a Műegyetemet képviseltem.

— A szocialisták s Körben s annak vezetőségében kisebbségben voltak. Mi szocialisták egyszer meg is kísérelték megbuktatni az elnökséget, de a tagság leszavazott. A kör első aelnöke Polányi Károly volt. Bár később felesége, Duczynska Ilona, az 1918-as galileista pör hűnője is aktív baloldal lett, Polányi végig kitartott a politikai el nem kötelezettség mellett. Haláláig jó barátságban voltam vele, mert a legújastább, legbeüteltebb emberek egyike volt. A Galilei Kör később tudvalevőleg mindinkább balra toloított, s forradalmi tevékenysége a magyar történelem része lett.

4.

Közel két óra hosszat beszélgettünk, de nem tudtam meg semmit a magánemberről. Végül még-is felteszem a kérdést:

— Mondjon valamit a családjáról!

— Mit mondjak? Két fiam van, mindkettő mérnök. Az egyik Milánóban él, a másik Budapesten, s mindkettő várossa tanácsának tagja. De inkább azokról emlékezem meg, akiknek a legtöbbet köszönhetem: szüleimről, akik a felvilágosodást, tanáramról, akik a tudományos gondolkodást olották belém. Harmadik anyanyelvem városában, Fiumében születtek például az a Wartha Vince, aki a budapesti műegyetem technológiai tanácskét alapította, s nekem a legkedvesebb tanárom volt, Wartha technikai köreműködésével vezettek be a pécsi Zsolnay-gyárban az ezüst-aljást, ami a gyári világhírűvé tette Wartha iskoláját vitttem el az olaszországi Faenzába, a fajansz hazájába. Így szűrt be újra a kör, amely a Manfredikkel, Faenza uralkodócsaladjának és Mátyás királyunknak a kapcsolatával kezdődött. Erre kell gondolnom, valahányszor fölmegek a budai Vár-múzeumba, s látom Mátyás remekművét faenzai majolika-csompéit.

R. P.

Március 4., a Nemzetközi Népmunkások Világi Szövetsége elnöke, az Előki Tünde elnöke, a Galilei Kör aelnöke

AZ ALKOTÓ HAZAFISÁG

A Hazafias Népfrent Országos Tanácsa április 17-re összehívta a népfrent IV. kongresszusát. Az előkészítés során február végéig az egész országban megvázolták az új községi és városi, Budapestben pedig a kerületi népfrentbizottságokat. Márciusban tartják meg a megyei küldötttervezeteket és ezeken választják meg a megyei bizottságokat és a kongresszust küldöttöket.

Ezekre a gyűléseken és értekezleteken igen gyakran kerültek szóba a szocialista hazafiság kérdései, amelyekről egy külön munkacsoport elemelő anyagot is készített a kongresszus számára.

A szocialista hazafiság kérdésének objektív vizsgálata megköveteli, hogy az adott társadalmi valóságból induljunk ki. Ma már közismert, hogy Magyarország társadalmi szerkezete a népi demokrácia győzele óta alapvetően megváltozott. Hazánk többségében munkások és — az iparban — szövegvezetési parasztok s szőlőző lett. Az összes munkásokon s alkalmazottakon belül a fizikai dolgozók száma 1949 és 1963 között kerekén 1,5 millióról 2,6 millióra, a szellemi dolgozók pedig enélő gyorsanb utemben, 390 ezerrel 875 ezerre emelkedett. Rendkívül megnőtt a nők szerepe is a társadalmi munkamegosztásban. 1966-ban 700 ezerrel több nő dolgozott, mint 1949-ben, kerekén 1.900.000. A fejlődés másik jellegzetesége, hogy egyfelől eltűntek a tőkésék, másfelől a tizentelen szegényparasztok; a parasztság jelentős része ipari munkássá, az ipari munkások és a parasztság egy része értelmiséggé és alkalmazottá vált. Társadalmunkban rendkívül nagy a jelenlegi helyükre újonnan jutottak selye és hasonló módon nagy selye van a most is «átolodóknek», az olyanoknak, akik átmenetben vannak egyik osztályból a másikba, illetve rétegből a másikba.

A változásokkal együtt jelentősen esékentek, illetve átalakultak a jövedelemkülönbségek, ezek sisdőorban már nem attól függnek, hogy milyen helyen lől be a társadalmi munkamegosztásban. A jövedelmi különbségek tehát szorosban összefüggnek a foglalkozással, ezt pedig nagymértékben meghatározza az iskolai végzettség. A múltkor képest a helyzet e téren is nagyot változott. A népi demokráciának nem utolsósorban előfeltétele a műveltség, a kultúra.

A szocialista állam osztályai és rétegei között természetesen ma is vannak különbségek és ezek nem egyszer alkotják problémák és ellentmondások forrásait. Megoldásuk csak a szocialista

gazdaság magasabb szintű fejlesztése útján érhető el. Ez pedig elásorban a termelőmunka eredményességének növeléséről, megfelelő gazdasági mechanizmus és gazdaságpolitika kialakításáról és az ezt biztosító szocialista hazafiságtól függ.

A szocialista nemzeti egység megvalósítása ilyenformán nem választható el a szocialista hazafiság érzésének állandó erősödésétől. Ennek fő tényezői: a haza földjének, nyelvének, a nép egész haladó történelmi és kulturális örökségének szeretete, megbecsülése; az ország szocialista eszméiségének fejlesztése, valamint a szocialista nemzetköziség ápolása; küzdelem a népek bévéjeiri, szabadságsérti, emberi felemelkedéséért, a szocialista humanizmussért. E közben sohasem lehet megelégedni arról, hogy a nacionalizmus ocsélye nem múlt el, az 1867-től az 1945-ig terjedő egész időszakban — a Tanácskötársaság rövid hónapjaitól tekintve — a szovizista necelés rendkívül erőteljes hatást gyakorolt az egész népre. Másrészt tapasztalható egyes rétegekben — hol kiübrándultság — hol pedig a selyélyes életörömök túlzott kergetése keretkötésben a közgyekek tráni érdektelenség. E két tényező nehezíti az új szocialista nemzet fejlődését.

A szocialista hazafiságnak, mint az igazi hazafiságnak mindenkor formájának, leglényegesebb része a küzdelem a jelen kérdéseinek korszerű megoldásáért, a nép felemelkedéséért. A korszerű szocialista hazafiság lényeges követelménye a hazafiság és a nemzet-szemlélet realizmus. Ez a hazafiság nem a múlt ébbrándjaiból, hanem a jövő építésének reális feltételeiből indul ki. E hazafiság lényeges jellemzője a tudatosnak, a tudományosan megalapozott politikának és eszméiségnek az elsődleges szerepe. Ugyanakkor a szocialista hazafiság integráns része az érzelmi teljesség, az hogy a tudatosnak egyesülnie kell a nép többségének igazi érzelmeivel. A szocialista patriotizmus ápolása tehát nem arkhitható le sem csupán az érzelmi, sem pedig kizárólag az eszmei-értelmi nevelés feladataira. Eppen a Hazafias Népfrent egyik legmagasabb rendű feladata, hogy ezt a nevelést eszmet, erkölcsi és érzelmi egységben domtkoztassa ki. Mindenki, aki munkáját a legjobb tudása és képessége szerint végzi, a rendszer alapéljait elfogadja és támogatja, tehát tetteivel bizonyítja, hogy legbensőbb úgy az új társadalmi rend keretében a szülőföld, az ország, anyagi és szellemi kultúrájának garantálásán, jó hazafi. A fő törekvés az, hogy népünk tudatában a szocialista társadalmi rend és a haza szeretete teljesen ászozozódjon.

Pethő Tibor

NÉPSZABADSÁG

1958. november 29, szombat A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI LAPJA XVI. évfolyam, 283. szám

Magyar kormány- és pártküldöttség utazott Damjanov elvtárs temetésére

Kormány- és pártküldöttség utazott Szófiába, Georgi Damjanov, a bolgár nemzetgyűlés elnökségének elnöke, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja temetésére. A delegáció vezetője: Kics Károly, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság

titkára, az Elnöki Tanácsa elnökhelyettese; tagjai: Tausz János belkereskedelmi miniszter és Káló Iván, a Magyar Népköztársaság szöveti rendkívüli és meghatalmazott nagykövete, aki a bolgár fővárosban csatlakozik a delegációhoz.

Párt- és állami vezetők részvétlátogatása a bolgár nagykövetségen Georgi Damjanov elhunyt alkalmából

Georgi Damjanovnak, a bolgár nemzetgyűlés elnöksége elnökének, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottsága tagjának elhunyt alkalmából magyar párt- és állami vezetők keresték fel Krasztyu Sztójcsenét, a Bolgár Népköztársaság budapesti rendkívüli és meghatalmazott nagykövetét a őszinte együttérzésüket fejezték ki abban a gyászbán, amely a Bolgár Népköztársaság és népet érin nagyfiának, a nemzetközi munkámozgalmak kiváló harcosának halálával.

MSZMP Központi Bizottságának első titkára és dr. Münnich Ferenc, a forradalmi munkás-paraszti kormány elnöke. Részvétlátogatást tett a nagykövetségen Rónai Sándor, az országgyűlés elnöke, Nagy Imre, az Elnöki Tanács elnökhelyettese, Kristóf István, az Elnöki Tanács titkára, dr. Sik Endre külügyminiszter, továbbá az MSZMP Központi Bizottságának, az Elnöki Tanácsnak és az országgyűlésnek több tagja, a minisztériumok számos vezető munkatársa.

Az Elnöki Tanács, a Magyar Szocialista Munkáspárt és a forradalmi munkás-paraszti kormány nevében elnököltek a részvétlátogatást Dob István, az Elnöki Tanács elnöke, Kádár János, az

Részvétlét nyilvántartották a budapesti diplomáciai testület képviselői is, Háo De-cin, a Kínai Népköztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete vezetésével. (MTI)

Magyar államférfiak részvétlátogatása Georgi Damjanov elvtárs elhunyt alkalmából

A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG NEMZETGYŰLÉSE
ELNÖKSÉGÉNEK,

A BOLGÁR KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK,
A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG MINISZTER-TANÁCSÁNAK
Szófia

Kedves Elvtársak! Drága Barátságok!

Mély megrendüléssel értesültünk arról a hatalmas veszteségről, amely Georgi Damjanov elvtársnak, a Bolgár Népköztársaság nemzetgyűlés elnöksége elnökének, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottsága tagjának elhunytával a Bolgár Kommunista Pártot, az egész bolgár népet érte.

Georgi Damjanov elvtárs az magyar nép szeretete és tisztelte, mint a nép ügyéért már korai ifjúsága óta önfeláldozóan és következetesen harcoló igaz kommunista és kiemelkedő államférfit. Damjanov elvtársban, aki egyik kimagasló vezetője volt a bolgár nép felszabadulásáért és a szocializmus felépítéséért vívott harcban, a magyar nép igaz barátját veszítette el és gyászolja.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a forradalmi munkás-paraszti kormány és az egész magyar nép őszintén együtt érez a Georgi Damjanov elvtárs halálát gyászoló bolgár néppel, és osztja meg a fájdalmát.

DOB ISTVÁN
a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke
KÁDÁR JÁNOS
az MSZMP Központi Bizottságának első titkára
DR. MÜNNICH FERENC
a forradalmi munkás-paraszti kormány elnöke

Dr. Sik Endre külügyminiszter Karlo Lukanov elvtársnak, a Bolgár Népköztársaság külügyminiszterének küldött táviratában fejezte ki részvétlét.

A Hazaifias Népfőrsz Országos Elnöksége a Bolgár Hazaifias Arcvonal elnökségéhez intézett részvétlátogatást.

A budapesti bolgár nagykövetség közleménye

A Bolgár Népköztársaság budapesti nagykövetsége közli, hogy Georgi Damjanov, a Bolgár Népköztársaság nemzetgyűlése elnökségének elnöke elhunyt alkalmából a részvétlátogatásból novem-

ber 29-án, délelőtt 9-13, délután 15-19.30 és november 30-án délelőtt 9-10 óra között fogadja a Budapest, VI. kerület, Népköztársaság útja 113. számú házban. (MTI)

Befejeződött az őszi betakarítás Az őszi búza 97 százalékát elvetették

A megyei tanácsok főigazgatóinak jelentése szerint az őszi betakarítási munkák lényegében befejeződtek. Az ország minden részében betakarították a burgonyát, a napraforgót és néhány száz hold kivételével a cukorrépat is kiásták.

A cukorgyárak eddig több mint 192 ezer vagon cukorrépat vettek át a termelőktől.

A kukoricatermő vidékeken kevés kivétellel leterítették a kukoricát, s már a szárnak is mintegy 90 százalékát levágták. Hajdú megye kivételével már a rizs csapását is befejezték.

Az őszi betakarítási munkához hasonló biztató képet mutat

az őszi vetés is. Kevés kivétellel mindent bevetettek az őszi búza vetését.

Eddig az előirányozott terület 97 százalékán, 2 millió 700 ezer kat. holdon került földbe a mag.

Orvendetes, hogy őszi árpából több mint 450 ezer kat. holdat vettek el, mintegy 30 ezer holddal többet, mint tavaly.

Az őszi mélyszántással azonban el vagyunk maradvva a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok területén tervbe vett több mint 3,5 millió kat. hold mélyszántás helyett eddig csak egymillió 600 ezer kat. holdon pőgerték el ezt a munkát. A múlt

heti esőzések több helyen akadályozták a vetést és a mélyszántást. Az utóbbi napokban azonban újra meggyorsult az űtem és

egy hét alatt a tisz-ekben és az egyéni gazdaságokban országosan 300 ezer holddal nőtt a mélyszántott terület.

A talajmunkákkal egy időben halad az állótrégyázás is. Eddig ezt több mint egymillió holdon végezték el. Az őszi mélyszántás meggyorsításért most a legtöbbet a géppálmunkások tehetnek.

Az őszi burgonyavetőmag-akció keretében november végéig csaknem 800 vagon vetőmagot szállítottak a megyékbe, az igényelt mennyiség 88 százalékát.

A Berlin szabad városra vonatkozó szovjet javaslatok első nyugati visszhangja

A szovjet kormány Berlinre vonatkozó javaslata nagy visszhangot keltett a nemzetközi politikai életben.

Otto Grotewohl, a Német Demokratikus Köztársaság miniszterelnöke pénteken nyilvánosságra hozta a Szovjetunióval kötött kapcsolatos javaslatait.

„A szovjet kormány javaslata olyan konstruktív kezdeményezés, amely megfelel a mi saját konstruktív politikánknak a német kérdésben. Nyugat-Berlinnek mint szabad városnak megteremtése hozzájárulhat a németországi feszültség enyhüléséhez, a két német állam kölcsönös megértéséhez és első szakasza lehet Németország újraegyesítésének, amelynek megvalósulása egyre inkább előtérbe kerül.

A szovjet kormány jegyzéke felbecsülhetetlen jelentőségű. Szeretném, ha minden német ebből a szemszögből nézne és vizsgálódna meg a szovjet kormány Berlinrel kapcsolatos javaslatait. Meggyőződésem, hogy ebben az esetben minden német velünk együtt igent, igent és megint csak igent mond a szovjet kormány jegyzékére. Ezért is kívánom, hogy a nyugati hatalmak kormányai többre értékeljék a béke biztosítását és a német nép újraegyesítésének járható útját, mint a megszálló hatalmak kicseré- lését.”

WASHINGTON

Az Egyesült Államok külügyminisztériuma pénteken hivatalos nyilatkozatot tett közszé a szovjet kormányának a berlini kérdésre vonatkozó jegyzékéről. A nyilatkozat kijelenti: a jegyzéket „természetesen gondosan tanulmányozni fogjuk”.

A külügyminisztérium nyilatkozata hangosítja: „A szovjet kormány kifejezésre juttatja: ha a három nyugati szövetséges hat hónapon belül nem fogadja el a szovjet javaslatot, akkor a Szovjetunió felmentve éri magát azok alól a kötelezettségek alól, amelyekkel Berlinrel kapcsolatban vállalt velük szemben. Világos, hogy ezzel kapcsolatban sok súlyos probléma vetődik fel, amelyeket figyelembe kell venniük, amikor a szovjet jegyzéket tanulmányoznak.”

A nyilatkozat azt állítja, hogy „az Egyesült Államok Angliával

és Franciaországgal együtt a legkomolyabb felelősséget viseli Berlin nyugati szektorjának biztonságáért.”

A külügyminisztérium nem törődik azzal a ténnyel, hogy a nyugati hatalmak durván megszegtek a potadami egyezmény előírásait, s ezek elvesztették azt a jogukat, hogy továbbra is megállják Nyugat-Berlint, a kijelenti: „Az Egyesült Államok nem adja hallgatolagos beleegyezését ahhoz,

hogy a Szovjetunió lemondjon berlini kötelezettségeiről, amelyekkel Angliával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal együtt-lezza vállalt.”

A nyilatkozatból kitűnik, hogy az Egyesült Államok „nem lép a Szovjetunióval szemben olyan egyezményre”, amely a berlini megadálási rendszer megszüntetésére irányul.

(Folytatás a 6. oldalon.)

Átutazott Budapesten a Csehszlovák Köztársaság párt- és kormányküldöttsége

Pénteken a délutáni órákban átutazott Budapesten a Csehszlovák Köztársaság párt- és kormányküldöttsége, hazatérően a Bolgár Népköztársaságból. A delegáció tagja volt: Antonin Novotny, Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, a Csehszlovák Köztársaság elnöke, Vilám Siroky, a Minisztertanács elnöke, Zdenek Pírlinger, a nemzetgyűlés elnöke, Václav David külügyminiszter és Otakar Šimunek, a Terzhivatal elnöke.

A vendégek irányítására a Nyugati pályaudvaron megjelent Dob István, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, Kádár János, az MSZMP Központi Bizottságának első titkára, dr. Münnich Ferenc, a forradalmi munkás-paraszti kormány elnöke, Ró-

nai Sándor, az országgyűlés elnöke, dr. Sik Endre külügyminiszter, Kics Árpád, az Országos Tervhivatal elnöke, Szilágyi Dezső, az MSZMP Központi Bizottsága külügyi osztályának vezetője, valamint a politikai élet több más vezető képviselője.

Jelen volt a fogadtatásnál Juhász Viktor, a Csehszlovák Köztársaság budapesti nagykövete és a nagykövetség munkatársa, Krasztyu Sztójcsen, a Bolgár Népköztársaság budapesti nagykövete, továbbá Vasile Gliga, a Román Népköztársaság budapesti nagykövetségének ideiglenes ügyvivője.

A csehszlovák és a magyar állami és pártvezetők sorvélyes, baráti beszélgetést folytattak, majd a delegáció különvonta tovább indult Prága felé. (MTI)

Segítettük a szocialista eszmék terjedését

Ünnepég a Galilei Kör megalakulásának 50. évfordulóján

A Galilei Kör megalakulásának 50. évfordulóján ünnepi este rendezett pénteken a Kossuth Klubban a Tudományes Ismeretterjesztő Társulat. Az este Vadász Elemér akadémikus nyitotta meg. Elmondta, hogy elérkezett az idő amikor jobb ismeretértékelési adhatlan a felkészülés előtt alakult kör tevékenységének. Mint kortárs arról beszélt, hogy a Galilei-kör korabeli szemléli halála túlnőtt önmagán, hatott az egész haladó ifjúságra. Emellett Hadaz Árpád egyetemi tanár tartott megemlékezést.

Bevezetőben a Galilei Kör megalakulásának körülményéről beszélt Hadaz Árpád. — A kör 1908-ban alakult — mondotta — az akkori haladó értelmiség és forradalmi diákság legjobbjai. Az alapítók — akiket mi „real galileistáknak” nevezünk — éppen úgy, mint bennünket, az újonckor, a kor Petőfikének, Ady Endrének a géniusza inspirált. Ady vett bennünket szárnya alá első rétegekben, együtt álmodtunk vele a szebb és jobb magyar jövőről. De mi is, a „Láznak új serege”, ott éltünk az 5 szívében. A szöveg elején egymást követik a gyári munkásság bécherei, az agrárproletariátus aratóstrájkjai, a város és a falu pinceteleneinek forradalmi metamorfózisai, amelyeket az ország utcai kegyetlenül levettek és vérből foltoltak. A magyar társadalom melyben nincsen forradalomnak lit-ott felzárva tőr hullámaj magukkal ragadtak a magyar haladó értelmiség legjobbjait, köztük az egyetemi diákság kis részét. Ők megérették az új szabadságharc elmozdítására, megérették, hogy egy új világ keserves vajadásának korát éljék. Ennek a forradalmi léghőmérséklet volt a szülője a Galilei Kör.

A szocialdemokrata pártnak lett volna történelmi hivatala, hogy a forradalmi munkásság, a lényegesen nemzeti és a velük együtt küszködő magyar nép hársát a demokratikus forradal-

mas irányítás terelje. A szocialdemokrata párt azonban, amely Európában egyik legforradalmibb országban a legreakcionáriusabb politikát folytatta, erre alkalmazhatatlannak bizonyult társadalmi és politikai harcok vezetésére.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen párt nem gyakorolható különös vonzódást sem a haladó értelmiségre sem a forradalmi diákságra, sőt oppositívába kergette a munkásság forradalmi elemét is. Ennek ellenére, a polgári radikálisok, a Társadalomtudományi Társaság és a Szabadgondolkodók pártjának alatt álló egyetemi diákság az első világháború előtt és alatt nem szakított a szocialdemokrata párttal és a szervezett munkások mozgalmával. A Galilei Kör tagjai sorában és tanítóinak gárdájában is sokan voltak olyanok, akik egészen a kommunista párt megalakulásáig tagjai voltak a szocialdemokrata pártnak, és nem egy-kétük vezetője, előharcosa volt a párton belüli elleneknek.

„Tanulni és tanítani” — ennek a jelölésnek jegyében indultunk el 1908-ban. Ennek a szellemét hozta magával a kör alapító gárdája a Szocialista Diákok Egyesületéből. Először munkánkhoz így írt tanítómestereink, Szabó Ervin: „Segítettük a szocialista eszmék terjedését újságikkal és röpiratokkal irándóval és terjesztéssel.”

Az első világháború változást hozott a magyar nép életébe és ezzel együtt a harcok, haladó értelmiség és forradalmi diákság egyesületének, a Galilei Körnek történetébe is. A hír első gárdáját bevonnatták. A vad haditerroret és sovinizmus kezdetben minden élő tőr hullámában először nehezen jutottunk szóhoz. De nem sokáig tudta elnémitani hangunkat. 1915 végén, 1916 elején újra megindult az élet a Galilei Körben is. Ha messziről is és halálra is, de már hallani lehetett a Habsburg-erőszak és a velük sorsközösségben élő magyar úri

osztályok halálharangjának hangját.

A Galilei Kör ebben az időben fontos fórumává vált a háborúellenes propagandának, a békemozgalomnak. Forradalmi akciókra szólította fel a gyárak, munkásszervezetek, a káosznyalé és a frontok katonáinak lövegeit, a nemegyszer az illegális mozgalom színi is a kör helyiségeibe jutottak össze. Néhány nappal az illegális csoport antimilitarista ropplajjának és plakátjának megjelenése után azonban 1918 januárjában a Galilei Kör feloszlott. A rendőri lepecsételése aktusával lényegében be is fejeződött a kör történelmi missziója. Minket azonban, akik az illegális röpplapok szervezését, terjesztését kezdeményeztük az a vágy fűtött, hogy Lenin útján járva, az orosz forradalom példáját kövessük. Amikor a magyar hadifogoly elvtársunk Kov Bélával az élen, az oroszországi nagy forradalom tapasztalataival gazdagodva, Lenin tanácsával felvetve a hazatértek a baloldali szocialisták — köztük sok régi galileista — mindannyian gyorsan megértették egymást és már együtt vettünk részt a proletárforradalom előkészítésében, a párt megalakításáért folyó harcban.

Ezek után a Galilei Kör — amely annyi éven át a marxizmus szisztemájával, gyakorlati fenntartás nélkül pódiumot adott a polgári szabadgondolkodás és pacifizmus eszméinek, az idealista filozófia hűlőfonté irányzatainak, a polgári szociológusoknak és revisionisták követőinek — nem szelhetett többé a haladás útját egy olyan korban, amikor már Magyarországon is kifeleződött a megállíthatatlan harc a proletariátus és a burzsoáz világnézet képviselői között.

Kevesen élünk már a Galilei Kör gárdájából. Kezvelettel gondolunk régi harcostársainkra, nagy halottakra, akik annak idején velünk együtt legjobb erőikkel a felszabadulási vágyaik oldalán küzdtek.

Az ünnepéget bezáró magasszínvonalú kultúrmozgásban fellépett Medgyesszói Vilma, Arató Pál, Horváth Ferenc, Palotai Erzsébet, Kelen Dóra, Ascher Oszkár és a Magyar Néphadsereg Művészegyesületének kamarakórusa Pódor Béla vezetésével.

A Minisztertanács ülése

A kormány Tájékoztatói Hivatala közli:

A kormány elnöke a Minisztertanács pénteki ülésén napirend előtt megemlékezett Georghi Damjanovnak, a bolgár nemzetgyűlés elnökege elnökének, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bi-

zottság tagjának haláláról. A Minisztertanács jegyzőkönyvébe foglalta a közleményét, amellyel osztrák a bolgár párt és nép gyászában.

A kormány pénteki ülésén a napirenden levő folyó ügyeket tárgyalta. (MTI)

A KGST gazdasági, tudományos együttműködési, városrendezési és regionális munkabizottságának ülése

November 25-én Berlinben megkezdődött a Kétszázötven Gerdasági Segítési Tanácsa gazdasági és tudományos együttműködési kérdésekkel foglalkozó állandó bizottságának ülése. Az ülést a vezetés továbbfejtésével kapcsolatos kérdések tanulmányozására hívták össze.

Az állandó bizottság megtárgyalja azokat a szakosított és együttműködési kérdéseket, amelyek összefüggésben vannak a

KGST-hoz tartozó országok 1908-ig terjedő vegyeszeti távlati terveinek kidolgozásával.

A KGST építészeti állandó bizottságának három munkaszépeletjében a napokban Moszkvában, Prágában és Varóban tanácskozik.

Pénteken Budapesten összehívta a városrendezési és regionális munkabizottság; a tanácskozás december 2-ig tart. (MTI)

Elutazott a szovjet újságíróküldöttség

A szovjet újságíróküldöttség, amely D. P. Gorjunovnak, a Pravda helyettes főszerkesztőjének vezetésével két hetet töltött hazánkban, pénteken visszatartott Moszkvába.

A delegáció búcsútátására a Ferihegyi repülőtérre megjelent Szilágyi Dezsi, az MSZMP Központi Bizottság külügyi osztálya-

nak vezetője, Gyurus László, a kormány Tájékoztatói Hivatalának elnöke, Darvasi István, a Központi Bizottság agít-propagandaszakosztályának helyettes vezetője, Székessy Árpád, a MÚOSZ elnöke. Jelen volt J. Ny. Csernyakov, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa és V. A. Krjuckov, a nagykövetség sajtóosztályá-

Az üzemek is sokoldalúan segítik az iskolai tanulók politechnikai oktatását

Az idei oktatási évben a fővárosban 95 általános és 11 középiskolában vezették be a politechnikai oktatást. Több iskola már a tanév első hónapjaiban szoros kapcsolatot teremtett az üzemekkel, amelyek sokoldalú támogatást nyújtanak a gyakorlati foglalkozásokhoz.

A X. kerületi I. László Gimnázium például sok segítséget kap a Munkügyi Minisztérium VII. számú ipari tanulmányterveiből. A gimnázium tanulói rendszeresen járnak üzemlátogatásra a Bőrcipri Fakétféltérmetelő Vállalatba, s a helyszínen ismerkednek a leggyorsabb munkadarabokkal, az alapvető munkafogásokkal.

A Kerámia Tüzelőanyaggyártó az egyik művezető szakott el látogatni a gimnáziumba és a tanműhelyekben segít a gyakorlati foglalkozásoknál. A gimnázium a politechnikai oktatás bevezetése óta különféle anyagokban és szerzőmunkában 13 000 forint értékű segítséget kapott eddig a X. kerületi üzemektől.

A II. kerületben a Békési Ferenc Gimnáziumban hat különféle fogazatra terjed ki a politechnikai oktatás: szálalás, elektromos műszerés, mezőgazdasági technika és lakatos fogazatra. A gimnázium a Klement Gottwald Villamosági Gyártól, de más kerületi üzemektől is — így a Belvárosi Híradástechnikai Gyártól, a Magyar Optikai Művektől és még több helyről — kapott eddig kézi

A hetedik szélesvásznú filmszínház Budapestén

Az angyaliföldi Dózsa Filmszínház alakították, úgy hogy az most már szélesvásznú filmeket is vetít a fővárosi szélesvásznú filmszínházak között ezzel hátra emelkedett.

A Dózsa Mozit bemutatja a Hét-köznyai bronzdíjas című szélesvásznú olasz neorealista filmet.

szerszámokat, fémforgácsolásra alkalmas anyagokat, több mint 10 000 forint értékben. (MTI)

FIATALOK ÉS ÖREGEK

Háború az 534-es műhelyben

Két nemzedék: Öregek és fiatalok! Vajon hogyan élnek, hogyan dolgoznak együtt a gyárakban? Ezértértenek-e, vitáznak-e?

Ezt kutattuk a Ganz Vagongyárban.

A háború minden hadiszemélytől távol tartja. Nem robbanásveszélyben, hanem lassan, óvatosan; úgy hatolt a két nemzedék közé, mint a csempészár.

A nyár végén nyolc fiatalember állított be az 534-es műhelybe. Epp egy brigádra való gyerek, 18—20 évesek, erősek, szemtelensek, ölélmeseek, tele teltséggyárral, büszkeséggel, rátartással.

Néhány nappal előbb tettek le a szakmunkás-vizsgát, s úgy hívták: a vizsga már az életre is képesít. Am igen hamar csalódtak.

A második héten olyan munkát kaptak, amibe beletört a bicskájuk.

Hogyhogy, hát ilyen is lehet? És a fiatalok, amennyire lehetnek voltak még tíz nappal ezelőtti, annyira letörték most.

Kreka bácsi, az idős párttitkár beszervezte a fiatalok állapotát és szóló Kotránéz művezetőnek:

— Nem kellene-e a gyerekeket nekik való munkára beosztani?

S a művezető így felelt:

— Majd én megmutatom, hogy az új munkások is elboldogulnak ezzel a munkával!...

De volt az első hiba, amit az idősebbek elkövettek az újjakkal szemben. A makacsodás, a „majd én megmutatom” helyett sokkal jobb lett volna megfogadni az idős kommunista tanácsát. És mert nem ez történt, a fiatalok egyre csak azt látták, hogy ők rossz munkát kapnak, az „öregek perze jobbat”. Ők keveset kerestek, az „öregek perze sokkal”. Tehát: „dírekt kijóltanak az új munkásokkal”.

Er perze nem igaz! De a szocialista hátralmények miatt joggal kibéteik.

A fiatalok így emlékeznek vissza erre az időre:

A művezetőnek és a csoportvezetőnek sok pondjuk volt egy akkor indul új munkával és relikünk nemigen törődtek. Mi pedig tapasztalatlanságunk miatt egyre több hibát követtünk el. Ekkor kezdünk napirendre kerülni, de megértés helyett ideges, ingerült hangnemből beszéltek velünk. A „forrófejű fiatalok, átvették ezt a hanghordozást, ami egyre jobban elmeresülte a helyzetet.”

De ez még mindig csak olyan előcsatározás. Még csak megismerjük egymás erejét és türelmét.

A fiatalok ugyanis, bár nem teljesítik normájukat, megkapják a 100 százalékos járó bért. Ez volt a második hiba. Mert ugyan mire volt jó ez a nemes gesztus?

Csak arra, hogy a fiúk, akik úgysem tudták még, mi a kötelesség, még könnyelműbbekké váljanak.

— Dolgozunk, ahogy az akkorszak a lényeg az, hogy megvan a lényeg — valahogy ezt a következtetést vonták le mindből a fiatalok.

Azán egy napon felrobbant a puskaporos harc: a hűségessételet leállították. A lövészeket dekádában a fiúk 300 forintot kerestek, az utána következőben 93-at.

Szőcs Ernő, az egyik fiatal mellé:

— Megkezdődött a kopkodás. De kellett csavarni egy csavart. De nem tudtam. Fogtam a kalapácsot, azaz vertem be. Mit tehettünk mást? Barmoltunk.

A műhelyvezető Apáthi József, idősebb szakmunkást osztotta be a fiatalok mellé brigádvezetőnek. Am a fiúk ekkor már nagyvagy elvadultak:

— Ha ezt a fogot hozzánk rakják, akkor leállunk.

És a vezetőség meghátrált...

Ez a visszavonás volt azán a harmadik és legsúlyosabb hiba, ami végleg elmeresítette a helyzetet. A műhelyvezető a fiatalok szemében biztanyította, hogy nem ura a helyzetnek. S a fiatalok ettől kezdve dolgoztak, ha akartak, leálltak, ha éppen úgy sajtóamj kedvük. Almacsukával

dobálták egymást és maribórtak munkaidő alatt.

Az idősebbek végképp lemondtak róluk. „Átkozott kilykök”... — mondták.

Csak Kreka bácsi, a párttitkár áll a gyerekek mellé:

— A fiatalok a maguk szemzőségéből, az érellel járó szűklátókörrel és temperamentiannal relik megoldani a problémákat, de nem várhatnak — hangsúlyozta többször is.

Szóval, hogy közkeletű hasonlaltal álljunk: a fiatalok tüstét gyűjtötták, s az öregek — tüstet a kivételnek — ahelyett, hogy elöltötték volna, még élesítgették, futatták is. S azán szomorú arccal mutattak bűbe: az lám, nézők ezek, hát ki látott már ilyen?

A háború szóta már véget ért. Az idősebbek, s elsősorban a kommunistaok vést is megtalálták a helyes módszereket. A fiatalok lecsendesedtek. Megtanulták, hogy a munkahely munkahely, ahol becsülettel, szorgalommal kell dolgozni, megtanulták, hogy az élet kapuján úgy kell átlépni, hogy az ember ne verje be a fejét a szemöldökfűbe. Megkeresték a szűs szűkösök, és nagyon sokat tanultak az esetből.

Perze, az öregek is tanultak: még több türelmet és még több erőt. Mert ez a két dolgot nem zárja ki egymást. Csak az a lényeg, hogy mind a kettőt áthassa a szív meleze és az éz érdelme.

Mert nem szabad elfelejteni: egyszer mindenki volt fiatal.

Buzisi János — Kalocsi Tibor

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

I.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMIÉGI MOZGALMAI

Nemzeti életünknek azt a korát, amely az 1867. évi kiegyezéstől az első világháború kitöréséig tart, hol mint a boldog béke idejét, hol mint a nemzeti függetlenséget megsemmisítő, a széles népretegeknek csak nyomorúságot hozó gyalázatos dicsentriuralom évtizedeit emlegetik, aszerint, hogy milyen oldalról, s milyen szemszögből nézik.

Bizonyos, hogy az utolsó két évtized sokszor tízezer főnyi kivándorlása is megszűnt, elmaradt a századfordulót követő évek legális kivándorlása mögött, s így azok a külföldön élő magyarok, akik régebben szakadva el a hazától, kerültek a világ minden tájára — nem a »boldog béke«, hanem a nyomorúság és éhínség Magyarországból vándoroltak ki.

Mégsem lenne teljesen igazságos, ha azt állítanánk, hogy abban a dualistakori Magyarországon minden csak rossz, minden csak átkoznivaló és ártalmas volt. Amikor Tisza István gróf egyik beszédében, 1904-ben azt jelentette ki, hogy nem lehet egyetlen más nemzet életéből sem olyan »harminc esztendő kiszakítani, amely az erősbödésnek, gyarapodásnak, az anyagi, szellemi és erkölcsi tőke szaporodásának ilyen virágzó korszakát képezné«, mint az 1867. évi kiegyezés és a századforduló közötti elteit időszak Magyarországon, akkor állítása nem nélkülözte teljesen az igazságot.

Mert anyagi javakban az ország — rohamosan haladva a korszerű kapitalista gazdálkodás útján — meggazdagodott. Elég, ha olyan adatokra mutatunk rá, mint például a banktőke, amely 12,2 millió forintról harminc esztendő alatt 102 millió forintra emelkedett, vagy a vasúti teherszállítás, ami évi 3 millió tonnáról ugyanaz idő alatt 49,6 millió tonnára emelkedett. Ezek reális számok, kézzel fogható eredmények, amelyekben nincs »üri huncutság« vagy népámtítás. Természetes, hogy ennek megfelelően sok tekintetben változott az ország egész élete is.

Le nem becsülhető jelentőségű az a tény, hogy míg a kiegyezéskor az ország férfilakosainál minden 100 közül csak 41 tudott írni-olvasni, addig a századfordulón már 64 ismerte a betűket, az asszonyoknál is 20 százalékot tett ki az analfabéták számának csökkenése. De ha azt kezdjük vizsgálni, hogy a gazdagodás hogyan oszlott meg az ország lakossága között, akkor megkapjuk a »nyomorúság országának« képét is.

Ha a fejlődő Budapestet nézzük, az ország személfényét, akkor azt látjuk, hogy (mint Bresztovszky Ernő írja) »nincs a kapitalista országoknak még egy olyan városa, amelyben olyan féktelen volna a lakók... öszszesúfoltsága, annyi volna

Ady Endre 28 esztendőskorában

az egészségtelen lakás, mint Budapesten«. S valóban: míg Párizsban 1000 lakás közül csak 149-ben jutott egy-egy lakásra egy személynél több, Bécsben 280, Szentpétervárot 460 — addig Budapesten minden 1000 lakás közül 740 olyan volt, amelyben egy személynél több lakik egy helyiségben. De az összes lakosság 84,1 százaléka élt úgy, hogy egy szobában kettőnél is több személy volt elhelyezve, s Budapesten minden negyedik lakos lakott legalább hatodmagával egy szobában. Ez a nyomor az elvadult kizsákmányolás féltre nem érhető jele volt.

De nem volt jobb a falusi lakosság dolga sem. A mezőgazdasági munkás (s a kisbirtokosnak alig nevezhető 2—3 holdas gazda) évi keresete a legjobb esetben sem haladta meg az évi 240—250 forintot. Egy nagybirtokos írja, Ifj. Návay Lajos kiszámította, hogy egy 9 tagú parasztcsaládban, ha három kereső van, egy-egy főre napi három krajcár jut élelmezésére! És ez, vagy rosszabb a sorsa az ország lakosságának 67 százalékát kitevő mezőgazdasági foglalkozású személyek 53,6 százalékának! Ugyanakkor per sze az ország termőterületének 48,7 százaléka a gazdálkodók 0,98 százalékának, a sok ezer holdas nagybirtokosok kezében volt.

Nem kell hát csodálkoznia azon, hogy megindult a kivándorlás és 1900 után, rövid 8—10 esztendő alatt sok

nül szövetségesekre szorult. Az egyik lehetséges szövetséges a falusi szegénység, a sokmillió agrárproletariátus és a kisparasztság volt. A szociáldemokrácia ezt az erőt nem tudta a maga oldalára állítani — nem lehet ennek okait itt tárgyalnunk, mert a kérdés sokkal bonyolultabb, semhogy könnyedén megválaszolhatnánk. A valóság az, hogy sikertelen kísérletek után a munkásság és parasztság együttműködése nem valósult meg.

A másik réteg, amelyből az ország átépítéséhez, átalakításához a fejlődő munkásmozgalom segítséget kaphatott, a nagyon kis számú polgárság legjobbjából adódó haladó értelmiség volt.

Ebben a cikksorozatban azt akarjuk bemutatni, hogy ez a haladó szellemű, erősen szociális érzékű, művelt és harcra kész értelmiség milyen küzdelmeket folytatott az új Magyarország megteremtéséért.

Újabbkori történetírásunkban »második reformnemzedék« néven említik azokat, akik az első, a Kossuth Lajos és Petőfi Sándor, Széchenyi István és Eötvös József, Vörösmarty Mihály és Teleki László nevével jelzett nagy reformnemzedék nyomában haladva művészetrel, tudománnyal és az igazság fegyverével akarták kivívni a magyar nép jobb, emberibb életének feltételeit egy konok, önző és idejétmúlt uralmi rendszerrel szemben.

Miként az első reformnemzedék harcai is, csak részben érték el eredményt, de átforgatták a magyar életet, úgy ez a második újtóharcoló és alkotó nemzedék sem ért el teljes sikert. Az első világháború, amelyet a nagyhatalmak, köztük az osztrák—magyar monarchia uralkodó osztályai szabadítottak rá az emberiségre, végzetesen akadályozta munkájuk sikerét, de mint elődeik, ők is mélyen vették be emlékeiket a nemzet történelmébe, s nagy átalakulást kényszerítettek ki.

Ennek a nagy harcnak középponti alakja Ady Endre volt — az ő harcostársai, a szociológusok, a Társadalomtudományi Társaság tudós kutatói, a Galilei Kör fiataljai, a Nyugat gárdája, a fiatal Bartók Béla és társai együtt álmodtak és küzdöttek az új magyar életért.

Most, amikor hűsz esztendeje annak, hogy Magyarország végleg megszabadult a fasiszta uralomtól, kegyelettel és történelmi igazságszolgáltatással emlékezünk meg a magyar demokrácia nagy előharcosairól.

Sok egykori társuk él még külföldön, Európában és a tengeren túl, szerencsére sokan vannak még életben idehaza is, akik aktív tényezői voltak a harcoknak. Megbecsülésünk és szeretetünk feléjük fordul, amikor e visszaemlékezéseket megkezdjük.

Horváth Zoltán

Lesznai Anna egyik alkotása: faliszőnyeg

Lesznai Anna 80 éves

Ha Lesznai Anna 80 esztendejére gondolunk, óhatatlanul jut eszünkbe Mikszáth Kálmán néhány sora Jókai Mórról írt, remekbe-szabott életrajzából: «A szabadságharc előtti két évtizedben támadtak óriások, de mért fogytak el és hová lettek azok az anyák, akik szülték őket?» S valóban: hol vannak azok az anyák, akik két évtizeddel az arcperitő emlékű első világháború előtt óriásokat szültek ennek a népnek (s az egész világnak)? Mert az a kor, amelyben Lesznai Anna elindult pályájára az Ady Endre, Bartók Béla, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit, Kodály Zoltán, Rippl-Rónai József és Berény Róbert kora. Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Ignóus és Kunfi Zsigmond szellemi színvonala, erkölcsi tisztasága adta meg az írástudók mértékét — s ezek között az írástudók között Lesznai Anna, a költő, a festő és az ember egyaránt kimagaslóan előkelő helyet foglalt el. Aki abban a szerencsében részesült valaha is, hogy a közelébe kerülhetett, hogy egy pillanatra élvezhette mindenekfelett uralkodó nagy, humánus tisztaságát, óhatatlanul valamelyik zempléni udvarház színes cserepekből rakott nagy kemencéjére gondolt, mert Lesznai Anna úgy árasztja magából a lelket vidító emberséget, a mindent átölelő szeretetet, mint a kenyérsütő forró kemence.

Terra Mater ő — a mindent magához ölelő, mindent magához hívó, mindent magába fogadó, de egyben a mindent teremtő földanya is — s ha mindenekfelett az emberi melegséget, nagyságot ünnepeljük is benne, ugyanúgy ünnepeljük a nagy, kortársaihoz mindenben méltó alkotót, művészt, költőt és festőt, kritikust és gondolkodót, aki ott állott a magyar megújulás bölcsőjénél, a Nyugat, a Huszadik Század születésénél, aki ott tanított a Szellemi Tudományok Szabadiskolájában.

25 esztendeje múlt, hogy a fasizmus elől az Egyesült Államokba menekült férjével, Gergely Tibor festőművésszel. Ott élt két fia is, de a harmadik, a legidősebbik Európában maradt, és 1945-ben német gyilkosoknak esett áldozatul, akik Körtvélyesen, Lesznai Anna oly nagyon kedvelt, s oly sok üldözöttnek menedéket nyújtó udvarházában agyonlőtték.

A költőné portréja

(Vámos László felvétele)

A 80 esztendő Lesznai Annát, korunk egyik legkiemelkedőbb költőnőjét és képzőművésznőjét tisztelői és barátai, művészársai nem csupán szeretettel veszik körül.

Kiadásra előkészítés alatt áll Lesznai Annának hatalmas korrajzi regénye, a *Béke és pusztulás*, és költészetének hívei most állítják össze verseinek gyűjteményét.

S híre járja, hogy több mint negyedszázad után Lesznai Anna hazakészül látogatóba.

«Látom Leszna falvát
Szellős, fehér házat
Melybe még a nap is
Mindennapos vendég
Égnek szökkent dombon
Szüreteket látok
Látok lakomákat
Virágos udvaron
Gyermekeket látok,
Köztük magam látom...»

Csaknem fél évszázados a vers, mellyel Lesznai Anna újszülött fiát köszöntötte — ma az ország szeretettel köszönti, és várja Lesznai Annát, hogy «köztünk magát láthassa».

h. z.

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

VI.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMSÉGI MOZGALMAI

Mikor a sarajevói merénylet történt — majd amikor egy hónappal utána megtörtént az első hadüzenet — a harcok magyar értelmiség még nem tért magához az elmúlt két esztendő súlyos vereségeiből. Harci sorait megtépázta a brutális csendőr-rendőr erőszak, egyeseknek bizonyára hite is megingott, de egészében sem meggyőződését fel nem adta, sem a reményről nem tett le.

«Ez a kitartás és ragaszkodás az, amit leginkább irigylik a Huszadik Század embereltől — írja Göröcsöni Dénes a Katolikus Szemlében. — Mert akaratlanul is minduntalan felvetődik elmében a kérdés, hogy vajon hányan maradnának posztjukon a mi embereink közül, ha úgy fordulna a világ, hogy a hatalom s az előkelő emberek úgy ellenünk támadnának, amint nemegyszer szembeálltak a Huszadik Századékkal? Vajon nálunk tartaná-e együtt az elv, az eszme az intelligens embereknek ekkora hányadát?»

Ez a legnagyobb elismerés, mert a legkorszerűbb ellenfél oldaláról jön, s elismerés az is, hogy nincs a szociáldemokratákon kívül egyetlen ellenzéki párt sem, amelyik ne támadna elkeseredett haraggal a maroknyi értelmiségi párt, az új radikális párt ellen. A katolikus néppárt odáig megy, hogy a munkapárttal egyenlő súlyú ellenségnek tekinti Jásziékat, míg Vázsonyi Vilmos úgy véli, hogy még a kormánypártnál is hamarabb kell a radikálisokkal leszámolni.

Mindebből azonban semmi nem lett. Kitért a háború és maga a tény tökéletesen, maradéktalanul és jóvátehetetlenül megváltoztatta a harci feltételeket, a küzdelem lehetőségét és egyben értelmét is.

A második reformnemzedéknek nevezett magyar értelmiségiek tehetetlenül és benuitan álltak a háború kitérésével szemben, tehetetlenül és benuitan, mint az egész ország, amelyben harsányan visszhangzott a mesterségesen szervezett «lelkesedés». Ez a mi értelmiségi nemzedékünk megdöbben, némán, de nem önmagához hűtlenül, szellemi rangjához nem méltatlanul fogadta a háború kitérésének híreit.

Alig egy-két olyan ember akad, akit elsodort magával a sovíniszta áradat. A Szabadgondolkodók mozgalmanak vezetője, Pényes Samu, átmenetileg Nagy Endre, Szász Zoltán exponálta magát a háború mellett, de Ady Endre szava már nyomban a vihar kitérése után tisztán és harsányan szólt ország-világ felé:

«Nekünk megvolt és meglesz a saját nemzetiségi orvoságunk, de az nem engedi, hogy a magyar nép továbbra is a magyar uraké legyen. Átkozott szép fajta ez az enyém, a miénk, mely élete eldobása után is azt üzeni: az ő sorsa a legrosszabb és segítsünk rajta. Talán elmegyünk katonának orosz golyó elé, de (figyelni tessék!) igazságaink ittmaradnak!»

Tehát a második nemzedék vezére, eszmevilágának zseniális és összehasonlíthatatlanul biztos ítéletű kifejezője, jelképe, Ady Endre ezúttal is féltreérthetetlenül mutatott utat: az emberi jogok, a nemzeti jogok, a humanitás és a demokrácia eszméi nem veszítették el értéküket azért, mert a világ egy különös nyaréjszakán megtévelyodött — igazságaink ittmaradnak!

Ady Endrén kívül Szabó Ervin, Jászi Oszkár és Szende Pál, Bartók Béla és Kernstok Károly, Móricz Zsigmond és Babits Mihály sem helyezkedtek arra az álláspontra, hogy ha egyszer már szabadjára engedték a háború fúrlját, akkor adjunk is fel minden elvet, minden eszményt, vessük el a humanitást és dobjuk sutba a szabadság kívánását. Egyik sem írt le közülük egyetlen olyan sort sem, amit meg kellett volna utólag tagadnia — de csak nagyon lassan és nagyon nehezen jött meg a hangjuk, (Ady után először Jászi Oszkáré), amely tiltakozott a háború szörnyűsége ellen, s amely a háborúval szemben továbbra is a demokráciában látta az egyedüli célravezető eszközt.

A radikálisok, galileisták tábora sem maradt sértetlen. 1915 áprilisában a keleti harctéren hősi halált halt a fiatal dr. Gyulal István, a Galilei kör elnöke, s röviddel utána Zuboly, Ady barátja, a «Fehér holló» estéinek részese, a tisztaszemű és harcosan demokratikus érzelmű újságíró is.

Az évek múlásával egyre feszültebbé vált a léghő — egyre nyugtalanabbá vált maga az értelmiség is. Ezekre

az évekre esik az egykori legszélsőségesebbnek számító Nyugat mellett az új «avantgarde» megjelenése. Kassák Lajos indította meg TETT című folyóiratát, majd annak betiltása után azt a MA című lapot, amelynek igen jelentős szerepe lett a két háború közötti irónemzedék (Déry Tibor, Ilyés Gyula) alakulásában. Ennek a lapnak barátai között találunk nem csak olyan képzőművészeket, mint Berény Róbert, vagy Uitz Béla, hanem például Bartók Bélát is, aki egyik rövid szerzeményét is első ízben a MA hasábjain tette közzé.

Mint a korábbi években már láttuk, most ismét visszatérő az a jelenség, hogy a haladás tábora egyfelől elég szűk, de másfelől a hozzátartozók minden területen nagyjából ugyanazok a személyek. A zenei forradalom vezérlő szelleme, Bartók tartozik ide, amint idetartozik Lukács György és Mannheim Károly, Révai József és Fülep Lajos, Fogarasi Béla — és az eljövendő magyarországi kommunista mozgalom számos más vezetője is.

Némelyikük a Galilei Körben, mások a Ma körül, ismét mások a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájában teljesítik ugyanazt a missziót: kifejezik a magyar értelmiség, de a nép szélesebb rétegeinek is fokozódó türelmetlenségét, s egyre formálódó vágyát: legyen vége a háborúnak és legyen vége a régi Magyarországnak, az urak — földesurak, nagybankárok, főpapok — Magyarországnak is.

Egymást követik a munkásmozgalomban is a megújuló harc tünetei, tüntetések, sztrájkok. Az 1912–1913-ban brutálisan levert haladó mozgalom fellobban, s tüze forróbb, emésztőbb — az uralkodó osztályok számára fenyegetőbb, mint valaha volt.

A Galilei kör fiataljai, Duczynska Ilona, de több társa is, köztük Sugár Tivadar, részben már illegálisan szervezik a békemozgalmat és a kaszárnyákban terjesztett röpiratokkal lázítják a katonaságot — amelynek sok biztatás ekkor már nem is kell.

Az egykori leghaladóbb magyar értelmiségiek, a radikálisok, a szociáldemokraták néhány értelmiségi vezetője, a szociológusok köre — az ország radikalizálódása közben — jelentős mértékben megtorpan. Az események és szenvedélyek viharaira már nagy részüknek nincs ereje, hite.

De a legjelentékenyebbek közülük helytállnak, lépést is tartanak. A haladó Szabó Ervin megírja utolsó, megrendítő és igazi emberi nagyságát mindenben megmutató tanulmányát: *Imperializmus és tartós béke* — a harcok galileistáknak írja. S benne a végső üzenet, majdhogynem végrendelet:

«Nem győzöm hangsúlyozni e háború tapasztalatai után: a háborúnak nemcsak gazdasági okai vannak és nem a törvények és szabályok a legfontosabbak. Ezek is kellene, másfelől, jobbak, becsületesebbek, kétségtelenül. De — mint az angol mondja: *not measures: men* — elsősorban emberek kellene, más, jobb, tökéletesebb emberek. A szellem a fontos! Nyissák meg lelküket az emberiség régi ideáljainak: a humanizmus, a szabadság, a méltányosság eszméinek, zárják ki egyéni életükből is az erőszak, a kiváltságok, a türelmetlenség szellemét, és meglássák, megtalálják az utat, amely az igazsága, amely elvezet a békés és erős, a szellemünket szabadjára eresztő élethez.»

E nemzedéknek az a keserves feladat jutott, hogy megérve az általuk annyiszor megjósolt összeomlást, kötelességüknek érezték az összeomló falakat vállukkal támasztani — viselni a felelősséget mindazért a gonoszságért, amit ellenégeik elkövettek. Az ellenforradalom évtizedeiben a győztesek korlátoltsága minden képzeletet felülmúlt.

A dualizmuskori, a feudális nagybirtokosok kezére jutott Magyarország elpusztult, összeomlott, s a mi második reformnemzedékünk legjobb akarata, legnagyobb igyekezete sem volt már képes e bukás szégyenletességét csökkenteni.

De a harcban felőrödött maga az egész értelmiségi nemzedék, s utolérte a minden avantgarde-ok tragédiája; csődbe jutott életük után csak a történelem ad nekik elégtételt. Ezt a kötelességet íme tisztelettudóan lehajtott fővel teljesítették.

Horváth Zoltán

A CSALÁD A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

A társadalom fejlődésével a család is változik, átalakul. Sokan hajlamosak arra, hogy ezekben a változásokban a család válságát lássák, a család megszűnéséről beszéljenek itthon és külföldön is. A változás, az átalakulás azonban még nem válság. Arról van szó, hogy a család sok tekintetben új módon, új tartalommal látja el társadalmi szerepét, tölti be társadalmi funkcióit.

De mi a család társadalmi szerepe és milyen funkciókat teljesít? A család legtipikusabb formájában egy férfi és egy nő szexuális kapcsolaton, valamint leszármazóik vérségi kötelékén alapuló tartós együttélése, amely — mint a társadalmi csoportok egyik fajtája jelentős közvetítő szerepet tölt be az egyén és a társadalom viszonyában. A társadalom fejlődése során felhalmozódott hagyományok, tudás, a magatartás-szabályok sokasága stb. a legkülönfélébb csoportokon át jut el az egyes emberekhez. E csoportok közül a család különösen azért jelentős, mert jórészt itt megy végbe a megszületett emberi lény társadalmi személyiséggé válása, itt kapja meg a gyermek a későbbi életére is kiható első társadalmi tapasztalatait. S milyen funkciókat lát el? Az eddigi fejlődés során kialakult a család gazdasági, szexuális, gyermekeket létrehozó és nevelő, a család tagjainak magatartását ellenőrző, fizikai és pszichikai létüket, érzelmi egyensúlyukat biztosító, sok tekintetben a családtag társadalmi helyét kijelölő, és sok más, — a felsoroltaknál kevésbé jelentős — funkciója.

Vajon a bekövetkezett társadalmi átalakulások milyen változásokat okoztak a mai magyar család helyzetében és viszonyaiban?

Legfontosabb a szocialista tulajdonviszonyok megteremtése előbb a városban, majd a falvakban is. Ez az idők folyamán kiküszöbölte a házastárs megválasztásában is jelentkező gazdasági mellékszempontokat, illetőleg egyre inkább gyengíti ezek hatását. Az ilyen gazdasági szempontok régebben — különösen falun a föld — sokszor áthághatatlan akadályt jelentettek a szerelmen alapuló házasság előtt.

Jelentős tényező — az erős ütemű iparosítással természetesen együttjár — a női munka nagymérvű elterjedése. A nők egyre tömegesebb részvétele a termelőmunkában ugyanis lehetővé teszi a nők nagyobb gazdasági függetlenségét, és ez sok tekintetben megváltoztatja a nők helyzetét a társadalomban és — perspektivikusan — a családban is.

A harmadik jelenség szükségszerű következménye a női munka elterjedésének: és ez a háztartási tevékenység «társadalmi iparrá válása». Részben azt jelenti ez, hogy a legkülönbözőbb iparágak és társadalmi szolgáltatások kifejlesztésével (mint pl. háztartási gépek tömeges gyártása, mosástisztítás ipari jellegű szervezése, közétkeztetés kifejlesztése a munkahelyen, a bölcsődei, óvodai hálózat kiépítése stb.) a társadalom átvállalja a háztartási tevékenység egy részét az egyéni háztartásoktól.

A társadalombiztosítás általános tétele a legkülönbözőbb iskolai, kulturális és művelődési intézmények tevékenysége a család funkcióit sok más tekintetben is befolyásolja.

Mindaz azonban ma még elsősorban — bár egyre inkább valóságos válik — tendenciaként érvényesül. Mindhárom említett jelenséggel kapcsolatosan kisebb-nagyobb visszaható erők is érvényesülnek még. A vagyon, a pénz «mellékszempont» lett, de él még a jobb lakás, a jobban fizetett, nagyobb társadalmi tekintéllyel rendelkező foglalkozás stb. vonzóereje, amely tehát még befolyásolhatja a szerelmen alapuló párválasztást. A női munka nem csupán növeli a nők önállóságát, társadalmi egyenjogúságát, de új problémákat is jelent számukra, hiszen a dolgozó nő már nem, vagy csak igen nagy nehézségekkel tudja ellátni a régi módon a családdal és a háztartással kapcsolatos munkáját, már pedig még sokhelyütt ezí várják el tőle. Ami sokat segíthetne — a háztartás társadalmi iparrá válása —, még nem a szükségletnek megfelelően halad előre. Így azután a dolgozó nő sokszor nehéz helyzetben van, hiszen természetes feladata a kisgyermek gondozása és emellett a legtöbb ember a háztartási munkát, gyermeknevelést is specifikus női munkának tartja, amelybe a férfi legfeljebb «besegít», túlnyomó terhe azonban mégis a nők vállát nyomja. Ez az a probléma tehát, amely szervezett társadalmi és állami intézkedésekre vár (s ilyen volt például az öthonapos fizetett szülési szabadság), de az általános társadalmi felfogás megváltoztatása is szükséges.

A fentiekben röviden vázolt jelenségek a családra nézve három vonatkozásban is jelentős következménnyel járnak: kihatnak a család nagyságára, stabilitására és funkciói alakulására.

A család nagysága elsősorban az utódok számától függ. A népszaporodásban nálunk jelentős csökkenés következett be. Ez annak a következménye, hogy a legkülönbözőbb jelenségek folytán a családok jó részében kialakult az úgynevezett családtervezés gyakorlata, vagyis az utódoknak a körülményektől, a legkülönbözőbb tényezők (anyagi helyzet, lakáskörülmények, elfoglaltság, társadalmi ambíciók stb.) tudatos értékelésén alapuló létrehozása. Ez a jelenség általánosságban mind a házastársak, mind pedig a gyermekek szempontjából egyszerű és humánus, hiszen részben lehetőséget ad a házastársak személyiségének teljesebb kifejtésére, részben pedig arra, hogy a születendő gyermekeket kedvező körülmények között nevelhessék. Ez a szemlélet azonban eltorzulhat és ennek folytán felborulhatnak az értékek, előtérbe kerülhet például az egyéni önzés, amely a luxust, a gondtalanságot többre értékeli a gyermeknél. A családok

anyagi szükségleteinek minél teljesebb biztosítása mellett az ilyen szemlélet ellen társadalmilag is kell fellépni megfelelő közvélemény-kialakítással, meggyőzéssel.

A válások is elszaporodtak. A válás lehetősége önmagában véve nem rossz, hiszen lehetővé teszi az elviselhetetlen köteleket jelentő rossz házasságból való szabadulást (s ez például a nő gazdasági önállósága idején alig volt számára lehetséges). Az ilyen házasság még a gyermek szempontjából sem pozitív, az ilyen család legtöbbször csak torzítan teljesíti funkcióit a gyermek nevelése, érzelmi és társadalmi formálása szempontjából is. Nagyobb számú válást eredményez azonban a felelőtlen házasságkötés, a futó és legtöbbször átmeneti jellegű érzelmvátozás, felelőtlen kaland.

A társadalmi változások hatása a családokra nálunk leginkább mégis a család funkcióinak átalakulásában mutatkozik meg. Elmosódnak és egyre inkább eltűnnek azon funkciók, amelyek nem tartoznak a család lényegéhez.

A családnak mint gazdasági egységnek például igen jelentős szerepe volt és — ha más formában, — van ma is társadalmunkban. A magántulajdonon alapuló gazdasági-társadalmi rendben azonban a család mint gazdasági egység jó részt termelési egységként is funkcionált. Érvényesült ez a szerepe a városokban is — a kisipari termelőknél — de igazán jelentős a falusi társadalomban volt. A falusi társadalomban a mezőgazdasági termelés ugyanis a családok köré összpontosult. Nagyon sokszor már eleve ez szabta meg a család kialakulását, a párválasztást, tehát háttérbe szorította a szerelemnek a család keletkezésének szempontjából fontos, humánus funkcióját. A munka is családi keretek között folyt, a családtagok így nem kerültek ki a családi közösségből a munka folyamatában sem. Ez volt a leglényegesebb oka annak, hogy a falusi társadalom alapsejtjét a család alkotta, mert hiszen ez játszotta a legfontosabb közvetítő szerepet az egyén és a társadalom között, és erősítette flymódon a hagyományos falusi életmódot, szokásokat. Amíg a család termelési egységként szerepelt, addig a termelés szempontjából — tehát éppen nem a család lényegével összefüggő szempontok, — uralkodtak a család életén, és a család más funkciói csak a termelés érdekeinek megfelelően jöhettek tekintetbe. Ez szabta meg a család fogyasztását, a jövedelem felhasználását; a családi munkaerő-szükségletnek lényeges szerepe volt az utódok létrehozásában, nevelésében, befolyásolta a család érzelmi életét, megszabta a család társadalmi helyét. A mezőgazdaság kollektívizálásával általánosságban megszűnt a társadalmi alapja a családnak, mint termelési egységnek. Bizonyos, adott esetben nem is jelentéktelen maradványok természetesen vannak még, például a háztáji gazdaságokból kifolyóan stb., de a család termelési funkciója fokozatosan gyengül, eltűnik és csupán mint gazdálkodási, tehát jövedelemelosztási, felhasználási, fogyasztási stb. funkcióként él tovább.

A család gazdasági funkciójának tartalmi átalakulása tehát más funkcióinak torzulásmentesebb érvényesülését segíti elő. A szexuális kapcsolatok rendezésének, a gyermek létrehozásának és nevelésének folyamatából kikapcsolódott néhány zavaró tényező. A társadalmi átalakulás abban az irányban hat, hogy a család érzelmi közösség jellege erősöd-jék. A gyermeknevelés terén régen a család szerepe sokkal inkább az ismeretközlés volt, mint ma. A családban tanulta meg a gyermek nemcsak az alapvető társadalmi normákat, a közösségi élet szabályait, hanem sokszor ott sajátította el az ipari vagy mezőgazdasági ismereteket, gyakorlatot is, éppen úgy, mint a világra vonatkozó alapvető tudásanyagot. Az iskolarendszer fejlődésével a legkülönbözőbb irányú szak-képzés kialakításával a család jóllehet abszolút értelemben több, relatív mégis egyre kevesebb ismeretet ad a gyermek számára, viszont nagyon sokat jelent — akár pozitív, akár negatív irányban a családnak, mint érzelmi közösségnek, egyéniség- és jellemformáló ereje. Ez a vonás rendkívül fontos, hiszen a társadalom sok más intézményétől kapott hatást is áttormálhatja, sőt torzíthatja a családi ráhatás. Ha azonban a család — intim csoportjellegéből következő — érzelmi-közösségi viszonyai rendezettek, akkor ez pozitívan hat más funkciók ellátására is: hatásosan irányíthatja például a családtagok magatartását a családon kívüli viszonyokban is. Éppen ezért nem közömbös — különösen olyan átmeneti jellegű társadalomban, mint a mai Magyarország —, hogy milyen társadalmi értékeket fogad el a család, milyen magatartási típusok hordozója. A család biztosíthatja a családtagok pihenésének, felüdülésének szabadidő eltöltésének feltételeit, kialakíthatja ezek módját a társadalom-adta kereteken és lehetőségeken belül. Végül — a széleskörű társadalombiztosítás ellenére — még mindig a család gondoskodik elsősorban az egyénről betegség és sok tekintetben öregség esetén, amidőn az anyagi ellátottság mellett az érzelmi közösség pszichikai tényezőinek különösen nagy szerepe van.

Az a tény, hogy az emberek nagy többsége egész életében családi kötelékeken keresztül is kapcsolódik a társadalomhoz, és ezek a kötelékek sok esetben pótolhatatlanok, ma is egyik legjelentősebb intézményünké teszi a családot, amelyre a társadalmi változások — a természetesen jelentkező negatív jelenségek mellett is — elsősorban humánus tartalmának mind teljesebb kibontakozása irányában hatot-tak és hatnak.

Dr. Kulesár Kálmán

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

IV.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMIÉGI MOZGALMAI

A kor, amelyről szólunk, a magyar államélet, a társadalmi fejlődés és a kulturális formálódás szempontjából egyaránt rendkívül jelentős.

A magyar államéletben 1905—1910 volt az a korszak, amelyben az addigi ellenzékéből, a Függetlenségi Pártból kormánypárt lett — és ezzel le is teleződött, mint hamis, azklátókörü és még a Tisza-féle szabadelvűségnek is reakciósabb-szovinisztabb irányzat. A koalíció néven ismert összejövés nemcsak a reményeket nem váltotta be, nemcsak a nemzeti függetlenség a gazdasági önállósodás területén

Kör, a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete előadásain játszódott le.

Ezek a valóban rangos, valóban humánus és valóban szabad szemléletűek lett az eredménye: hogy a szociáldemokrata, polgári radikális értelmiség, a szociológusok, a nyugatosok láborra, bár az ország lakosságának arányában csak kis csoportot jelentett, valódi, szellemi központta lett fele, a szavának, hangjának súlya túlnőtt a csoport-kereteken.

A legbarosabb (és legjelentősebb) katolikus újságról

túnt. Egyház és kormányzat, tehát lelki és anyagi hatalom teljes mozgósítást rendelt el a haladó értelmiség, a második reformnemzedék hatásának elősegítésére, a amikor ez a mozgósítás eredménytelennek, hatástalannak bizonyult, a református Tisza István összefogva a Csernoch János vezette katolikus főpappal — a nagybirtokos arisztokrácia és a nagybirtokos főpapság, a nagybirtokos és iparmágnátok támogatásával — harci szövetséget létesítették és rányalódottak a leggyerebb erőszak alkalmazására.

A haladó értelmiség egyetértett a munkássággal abban, hogy a legsürgősebb feladat Magyarországon a feudális maradványok lebontása és a polgári demokrácia kivívása.

Nem a tanulmány feladata dönteni arról, hogy milyen mértékben volt indokolt és helyes minden erőfeszítés, utas választójog kivívására fordítani (bár kétségtelen, hogy a szociáldemokrata vezetők ezen a téren a maga természeténél fogva rajbíva lett), de bizonyos, hogy a küzdelemben erre a pontra koncentrálták az erőket.

Amikor kiderült, hogy a koalíció becsapta az ország népét, s nem alkotta meg az új választójogi törvényt, megindultak a tüntetések, a sztrájkok — a tömegek növekvő nyomása fenyegette a reakciós kormányt és társadalmi rendszert.

A parlament ellenzék (tudjuk, hogy nem volt köztük sem polgári radikális, sem szociáldemokrata képviselő) inkább virtusból, semmint igazi meggyőződésből szűdött, mert hiszen világos volt, hogy a választójogi blokkban szereplő Apponyi Albert, Andrássy Gyula vagy Vázsonyi Vilmos nem fogja a valódi általános választójogot megvalósítani.

De a munkásság komolyan vette a maga harcát, s 1912. május 23-án (a „vérvörös csütörtökön”) olyan állapotokat teremtett a fővárosban, amilyenekre talán 1848 napjai óta nem volt példa.

A szövetséget reakció, az egész monarchia haderejének bevetésével leverte a megmozdulást, s amikor a munkásság újabb felkelésre készült, 1913 tavaszán, súlyosan megfenyegette a szociáldemokratákat: ha újabb harcra kerül a sor, letartáztatják a párt vezetőségét. Ekkor állt elő teljes súlyával a magyar értelmiség zsinatja, az igazi „második reformnemzedék”, amikor a Népszavának a következő nyilatkozatot küldték be:

„Alulírott: szellemi munkából élő polgárok, kik nem vagyunk a szociáldemokrata párt tagjai, följajánjuk az ezzel járó felelősség tudatában szolgáltatásunkat a szociáldemokrata pártvezetésnek abban az irányban, hogy ha a kormány a pártvezetéssel és egyéb intellektuális munkások meg-megújuló elfogadásával akarná a választójogért folyó küzdelemt lehetetlenné tenni: mi a legnagyobb gonddal és lelkiismeretességgel fogunk bármily szellemi munkát elvégezni, melyet számunkra a párt kijelöl, és ezt a működést mindaddig folytatjuk, amíg a pártvezetés szűkösségnek fogja tartani. Ezen tervünk minél eredményesebb keresztávitelére bizottságot alakítottunk. További jelentkezéseket elfogad a Választójogi Liga titkársága. Aláírva: Ady Endre, Balázs Béla, Blauner Mór, Bollobás György, Dániel Arnold, Fenyvessy Adolf, dr. Fülöp Zsigmond, Gerő Odón, Hollós József, dr. Herceg Ede, dr. Jász Oszkár, Kernatök Károly, dr. Kósa Miklós, dr. Kulasi Elemér, dr. Lengyel Géza, Lovász Márton, dr. Madzsa József, Méray-Horváth Károly, dr. Maléter István, Márffy Odón, Miklós Jenő, Nagy Endre, Purjesz Lajos, dr. Rácz Gyula, dr. Redei József, dr. Ságody Gyula, Szász Zoltán, dr. Szende Pál, Vágó Dersó, dr. Vámos Henrik, dr. Veres Károly, Zsigány Zoltán.”

Igy hát nem az értelmiségen s nem is a munkásságtól bátorságon múlott, hogy a küzdelem nem járt sikerrel és — a háború kitörése miatt — végleg elakadt.

Horváth Zoltán

Csendesek állják át a tüntető munkások útját. 1912. május 23-án

nem tudott eredményt produkálni, hanem még olyan formálisan és nyilvánosan vállalt kötelezettségének sem tudott eleget tenni, mint az általános, titkos választójog törvénybeiktatása. Nem csoda hát, ha rövid kormányzása után, 1910-ben a tömegek kibérszántalan elfordultak tőle. Ismét visszatért a kormányra a reakció Tisza István.

Társadalmi téren jelentős volt az átalakulás, mert porondra lépett a szervezeti nagyipari proletariátus, s magához vonzotta a városok haladó elemei mellett a legkiemelkedőbb értelmiségi rétegeket, köztük a legkiválóbb művészeket is.

A kulturális fejlődés pedig hiú képét adta az ország egész életének, mert nagyon világos határvonalat vont a haladó és maradi, felhatalmas-reakciós-kerikális és humanista-demokratikus-antiaoviniszta alkotók, művészek között.

Hűbá kívánták visszahúzódni némelyek a csendes és hűvös „elefántosontornyokba”, a mindennapi élet kiharcolta, kikényszerítette mindenki állásfoglalását — s azt elsősorban Ady Endre fellépése indította meg. Senki, aki magát a magyar kultúra hívesnek, részesének vallotta, nem maradt és nem is maradhatott közömbös az Ady-kérdéssel szemben. S azért, hogy melléte vagy ellene foglalják állást, kerültek a haladás, a szociális átalakulás, illetve ellenzékiség, a maradás, a reakció oldalára.

S valóban elkerülhetetlen kényszerként adódott, hogy a Nyugat, amely magát csak irodalmi folyóiratnak hirdette és tekintette, a maga melléjára Bartók Bélét hívta meg előadóul (s nem Husay Jenőt), s hasábjait Rippi-Rónai Józsefnek, a kiváló haladó (és sok oldalról támadott) festőnek bocsátotta rendelkezésére, de eszébe sem jutott, hogy Benzer Gyula emlékeztetéseit közölje.

Igy természetes volt az is, hogy a Társadalomtudományi Társaság Szabadiskoláján adott elő például a haladásban konzervatív Babits Mihály, vagy Kodály Zoltán — a egyiküknek sem jutott eszébe, hogy a klerikálisok rendszere ellen-szabadiskola keretében adják elő mondánivalójukat.

Ugyanígy természetes volt az is, hogy a Gallie Kör egyre nagyobb tömegeket vonzó előadásain ezek a haladó (ha úgy tesszük: baloldali) írástudók léptek haligatók elé, amint hogy természetes volt az is, hogy a két tábor kimagasló személyeinek vitái nem a klerikális szervezetekben, hanem a Társadalomtudományi Társaság, a Huszadik Széked, a Gallie

Gőresöni Dénes emlékezik meg a Társadalomtudományi Társaság tíz éves munkájáról úgy, hogy lemozogva világnézet ellenfételeket, elismeri, „hogy ez a hatás csakugyan bámulatos. Soha nem tudományal foglalkozó egyesület ilyen rövid idő alatt annyi új gondolatot szárnyra nem bocsátott, annyi új mozgalmat meg nem indított, s annyi írói bálor és következőket munkára össze nem gyűjtött... Nemcsak ma Magyarországon akademiái pártfogással művelt tudományág, melynek folyóiratai annyira kontaktusban állnak az illető tudomány külföldi korfeuszainak működésével s oly gyorsan közönsécsé tennék: itthon a külföldi tudományos eredményeket, mint a szabadgondolkodók és szociáldemokraták orgánumai.”

Alábbá képzelhető az ellenfél részéről ennél nagyobb és meggyőzőbb elismerés.

Természetes, hogy az ilyenódon megtisztelt tábor egyben a hatalom szemében a legveszedelmesebb mozgalomnak is

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

III.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMSÉGI MOZGALMAI

A Galilei Kör megalakítása idején, 1908 első napján indult meg a magyar irodalmi-művészeti megújulás legfontosabb és valóban történelmi jelentőségű folyóirata, a NYUGAT. Ady Endre legjelentősebb szócsöve volt ez a magyar közvélemény felé.

De miként a Nyugat megindulását sok kísérletezés előzte meg, úgy a Galilei Kör alapításának is megvoltak a maga minden területen megmutatózó előzményei.

A századforduló körüli esztendőkhöz egyre fokozódóan mutatkozott meg, hogy a magyarországi helyzet kiéleződik, egyre tarthatatlanabbá válik. S itt már nem csupán a fokozódó osztályellentétek feszítették végsőkéig a belső nyugtalanságot, nem csupán százezerholdas nagybirtok és agrárszegénység állt szemben egymással (ami elől a nyomorgó parasztság jelentős része a kivándorlásban keresett menedéket) — hanem ellentétessé vált a viszony a fejlődő tőváros és a feudális maradványokkal terhelt vidék között.

Megindult a vidéki birtokos, vagy elszegényedett és közhivatalnokká, esetleg katonatisztté lett dzsentri részéről a támadás, a kritika, a valóságos ellenségeskedés a „nemzetietlen” Budapest ellen, a lenéző és gyűlölködő kritika az új szellemi légkört teremtő írók, költők, persze elsősorban Ady Endre szabad és humanus nézeteivel szemben.

Természetes, hogy ezek a feszültségek elsősorban ott jutottak kifejezésre, ahol a mozgékony, akcióképes fiatalság gyülekezett, azaz az egyetemeken és főiskolákon. Érdekes, hogy a városi polgárság és vidéki dzsentrivilág gyermekei mindjárt megosztottak olyan vonatkozásban is, hogy az utóbbiak túlnyomó részben a jogi kar látogatói (vagy nem-látogató hallgatói) voltak, mert az itt viszonylag könnyen megszerzhető „államtudományi diploma” képesítette őket a közhivatalok fogalmazói karába való belépésre. A többi fakultáson komolyabban kellett venni a tanulást, s így oda természetesen igényesebb, kulturáltabb hallgatók kerültek. (Ez nem jelenti azt, hogy a jogi karon csak ez az „örökjogász”-fajta volt található.)

Az egyetemi mozgalmak viharosakká váltak 1901-ben, amikor is a kongreganista-kerikális diákság egyfelől harcot indított azért, hogy a budapesti egyetem valamennyi tantermébe akasszák ki a keresztet, annak jeléül, hogy ez a Pázmány Péter alapította katolikus egyetem; másfelől még élesebb — és ezúttal már sokban antiszemita jelleggel — valóságos hajszát indítottak a jogi kar egyik professzora, a haladó szellemű Pikler Gyula ellen.

A „kereszt”-mozgalom akkor megghiúsult (követelését csak 1919 után, az ellenforradalom valóította meg), mert a tanári kar túlnyomó többsége szembehelyezkedett vele. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Wlassics Gyula, s Choncha Győző, az egyébként katolikus irányú politikus, is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az egyetem az állam egyeteme, s az állam alapelvét, a teljes vallás-egyenlőséget és vallásszabadságot sértendő, ha a sokfélekezett hallgatóságú egyetemet kizárólagossággal katolikus jellegű főiskolává nyilvánítják.

A Társadalomtudományi Társaságban vezető szerepet betöltő Pikler Gyula professzor ellen azon a címen indult a hajszája a kerikális sajtóban, hogy az egyetemi tanszékről jogbölcsészeti előadásában „hazafiatlan” és „destruktív” szemléletet hirdet, súlyosan sértve ezzel a nemzeti érzelmeket. A probléma annál nagyobb súlyt kapott, minthogy a jogbölcsészeti kötelező tantárgy volt és szigorlatozni is kellett belőle. Pikler Gyula, aki nemzetközi tekintélyű tudós volt, úgynevezett „belátásos jogelméletét” tanította, amely persze nem volt nemzetietlen, de nem egyezett a sovinszta-kerikális gondolatvilág igényeivel.

A fellázított kongreganista diákság napokon át tüntetett a budapesti egyetemen Pikler ellen, megakadályozta Piklert nemcsak előadása megtartásában, hanem abban is, hogy be-

lépjen az egyetem épületébe (s körülbelül ugyanakkor zajlottak le az ugyancsak kerikális oldalról szervezett tüntetések Nagyváradon Somló Bódog ellen is).

Végül az egyetemi kar és a kultuskormány vetett véget a zavargásoknak, amennyiben formailag ugyan teljesen védelmébe vette Piklert, sőt Wlassics miniszter még a képviselőházban is kijelentette, hogy nem hajlandó a miniszteri székből beavatkozni egy tudós professzor tudományos álláspontjának bírálatába; viszont ugyanakkor rendeleteket adott ki, hogy a „jogbölcsészeti ezentúl nem szigorlati tárgy” — tehát nem kötelező a hallgatása.

A Pikler és Somló ügy elcsendesedése nem jelentette azt, hogy az egyetemi hallgatóság körében helyreállt a béke. Akkor Mérő Gyula (nemrég halt meg az Egyesült Államokban), Poór Ödön (ma is él Olaszországban), Polányi Adolf (Dél-Amerikában él) vezették az erősen szocialista hajlamú ifjúságot, amely több ízben még lapciadással is kísérletezett.

Végül 1908 novemberében alakult meg a Galilei kör, akkor, amikor már napilap volt a Népszava, amikor már megindult a Szocializmus, mint a tudományos szocialista tanok tudományos lapja, s egy esztendő volt a Nyugat is.

A Galilei kör első elnöke Polányi Károly volt, aki két esztendővel ezelőtt, röviddel halála előtt még Budapesten együtt lehetett az itthon élő egykori galileistákkal.

Természetesen nem véletlen, hogy a Galilei kör első nagy nyilvános jelentkezése 1848 márciusának szűlt és Ady Endre költészete jegyében zajlott le. A Pesti Lloyd Társulat termében megtartott ünnepségen Polányi Károly megnyitója után Jászai Oszkár mondott ünnepi beszédet *Hazafiság és nemzeti-ség* címmel, majd Góth Sándor, T. Halmi Margit, Góthné Kertész Ella szavaltak Petőfi és Ady verseket. Itt hangzott először a nyilvánosság előtt a „Szent Margit legendája” és az „Almodik a nyomor”, amint erre Ady Endre későbbi éveiben ismételtlen visszaemlékezett.

Különben is figyelemre méltó az a közeli kapcsolat, amely Ady és a magyar demokráciáért nemcsak szóval, hanem tettekkel is küzdő galileisták között hamarosan és — mindvégig minden zavartól mentesen — kialakult. Ady újra és újra visszatért a Galilei körhöz, több versét és prózai írását ajánlotta a körnek, s megírta, hogy igazán jól az ifjú és lelkes harcosok körében érzi magát — itt érezte művének hatását, közvetlenül lemérhette költészete mozgósító erejét. „Ifjú szívetek öreg testvére most fiatalon dobog, s azt akarja, hogy ne szakadjon el soha tőletek, a fiatalságtól, az igazságtól, a forradalomtól!” — mondta Ady ünnepi beszédében, a Galilei kör fennállásának öt éves évfordulóján.

Természetes is ez, ha emlékezünk rá, hogy a Galilei kör eredetileg két szabadkőműves páholy, a Comenius és főleg az 1908 tavaszán megalakult, s a magyar haladó értelmiség legjobbjait (köztük Adyt, Jászt, Szende Pált, Kunfi Zsigmondot stb.) magában foglaló Martinovics páholy vezetése mellett alakult meg, s mindvégig élvezte a két páholy erkölcsi és nem csekély anyagi támogatását. Ugyanakkor azonban a Galilei kör szorosan együttműködött a Társadalomtudományi Társaság által fenntartott Szabadiskolával. Vállalta a szakszervezetekkel egyetértve a munkások alsófokú oktatását, s ezzel felbecsülhetetlen értékű missziót teljesített.

A Galilei kör társadalmi jelentősége is egyre növekedett s fennállásának néhány esztendeje már elegendő arra, hogy gyűléseit az utolsó békeévekben a kezdeti néhány tucatnyi hallgató után már százak, sőt olykor ezrek is látogassák.

Ennek megfelelő az ellenhatás. A Szent Imre kör az egyetemen, a Magyar Figyelő, Tisza Istvánék lapja, a sajtóban ostromozza a galileisták munkáját, rágalmozza vezetőit, de nem sok eredménnyel. A 250 főnyi tagság, amellyel a Galilei kört alapították, 5 esztendő alatt túlnőtt a másfél ezren — harcos, elszánt csapata lett a magyar haladás ügyének.

Horváth Zoltán

Az azóta elhunyt Polányi Károlyról készült utolsó budapesti felvétele 1963-ból. Mellette Haas Árpád professzor és Polányiné Duczynska Iloná (Novotva Ferenc felvétele)

A MÁSODIK REFORMNEMZEDÉK

II.

A SZÁZADFORDULÓ BALOLDALI ÉRTELMIÉGI MOZGALMAI

Az ország népének többsége majdnem természetesen ellenzéki volt az évtizedek óta kormányon lévő, szabadelvűnek nevezett, de lényegében a földesúr-dzsentrinagyitöke szövetséget képviselő és a monarchián belül kialakult helyzet fenntartásához ragaszkodó rendszerrel szemben.

Am ennek az ellenzékiességnek sokféle oka, sok szerzetágzó gyökere volt, s valódi értékét nem szabad túlbecsülni.

Magától értetődik, hogy a szegényparasztság és a nagyvárosi proletár ellenzéki volt az anyagi és társadalmi elnyomást, kizsákmányolást jelentő kormányzattal szemben. Ellenzéki lett volna minden polgári renddel szemben is, bár ha ennek az ellenzékiességnek igazi tartalma nem is volt világos. Keveredett benne a nyilvánvaló osztályérdek, de volt benne számos eleme a nemzeti függetlenségi eszméknek is. Kossuth nevének és a nemritkán túlhatott nacionalista jelszavaknak erős vonzása érvényesült, de érvényesült az is, hogy a dualista rendszert védelmező kormány, a közhivatalnok kar lényegében a nemesi birtokosság köréből került ki, s ez a széles tömeget szorította ellenzékiességre.

A városi polgárság ugyan csak ellenzéki volt, mert a kapitalizálódás szabad fejlődése elé a feudális maradványok, a hitbizományok, a tíz- és százezerholdas birtokok, s az ő érdekeiket képviselő kormány súlyos akadályokat gördített. A polgárság ellenzékiessége azonban szűk keretek között mozgott, meri már egyre ijeszítőbben jelentkezett (a választójogi küzdelmek során) a társadalmi rend megváltoztatására törekvő proletariátus — s ezzel szemben állva természetesen inkább türtök a kormány kisebb méltánytalanságait, semminthogy a proletariátussal, az „alsóbb néposztályokkal” szövetkezzenek. „Meggzóált a polgári ruha, a vékony aranylánc — tehát a polgári jólét és kényelem védelme — írta a radikális publicista, Bíró Lajos, egy nagy munkástüntetés után panaszkodva, hogy a polgárság magárahagyta a harcoló munkásságot.

Azonban volt egy vékony, számban csekély, de műveltségben, felkészültségben és erkölcsi erőben magas színvonalú réteg, írók, költők, művészek, tudósok, akikben — mint a „szabadonlengő értelmiségben” oly gyakran — az ország jövőjéért való aggodalom mellett a szociális lelkiismeret szava is felhangzott, s akik külön csoportot képeztek az ekkortájt jelent-

Dr. Lengyel Géza, dr. György Ernő és dr. Gőnczi Jenő
(Vámos László felvétele)

kező néhány vezető szellem köré.

Igy bontott zászlót 1900-ban a *Huszádik Század* című társadalomtudományi folyóirat megindításával, majd egy évvel később a *Társadalomtudományi Társaság* megalapításával *Pulszky Agoston*, neves és kiváló jogtudós, *Pikler Gyula* jogfilozófus, *Jászi Oszkár* szociológus és *Szabó Ervin* a korszak legkiválóbb magyar marxista gondolkodója.

A szociológusoknak ez az első jelentkezése mely barázdát vágott a magyar szellemi életbe, s nem véletlen, hogy néhány év múlva az ő körük alkotta az üstökösként feltűnő *Ady Endre* legielkesőbb és legelsőként oldalára álló közönségét.

A *Huszádik Század* olyan magas színvonalú tudományos lap volt, amilyent az első világháború előtt sem, de utána is sokáig nem tudott többé a magyar tudományos világ kitermelni. Ennek a folyóiratnak hasábjain beszéltek és vitatták meg az ország sürgős megoldást követelő problémáit: a demokrácia követelményeit, a szociális reformokat, a földbirtok-megosztás kérdését a nemzetiségi bajokat, az oktatás államosításának szükségességét, stb.

A *Társadalomtudományi Társaság* nyilvános ankéteket szervezett, amelyeken mindenféle világnézet és tudományos álláspont képviselői szóhoz jutottak.

A szociológusok munkásságában talán mégis a legjelentősebb az a szervezet volt, amelyet a szélesebb munkástömegek oktatására létesítettek, a *Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolája*.

Ez az iskola, nagyrészt szoros együttműködésben a szakszervezetekkel magas színvonalon nyújtott ingyenes

oktatást a munkásságnak, kiváló tudósok, szakemberek, pedagógusok bevonásával.

A Szabadiskola sikere óriási volt. Ezekre ment a tömege a beiratkozott hallgatóknak, s hiába igyekeztek megfelelő ellenakció indítását elérni — nem tudtak a szociológusokat akárcsak megközelítő szellemi felkészültségű oktatókat kiállítani, s a Katolikus Szemle nevezetes publicistája, *Gőrcsöni Dénes* ismételt panaszolta el, hogy a *Társadalomtudományi Társaság* és a *Huszádik Század* önzetlen, magas erkölcsiségű és szükség esetén még a hatalommal is szembeálló táborot alkot, amire a katolicizmus nem képes.

Az állam is beavatkozott a szabadoktatás kérdésébe és *Pécsett külön kongresszust rendezett*, aminek az volt a célja, hogy a szabadoktatást állami ellenőrzés alá helyezze, de a kísérlet a reakció (és az államhatalom) teljes kudarcával végződött. A kongresszuson a haladó elemeknek még azt is sikerült megakadályozniuk, hogy a klerikális (koalíciós) kultuszminisztert, *Apponyi Albert* gróftól üdvözlőjek.

A pécsi győzelem nyomán azután Budapesten kívül még az ország számos városában, így nevezetesen Nagyváradon, Kolozsvárt, Pécsen, Mármaroszigeten rendszeres, s más községekben alkalmi továbbképző szabadiskola tanfolyamok indultak meg. A nagyváradai szabadoktatásra még gyakran budapesti előadók is leutaztak. Nagyváradon egyébként hamarosan megalakult a *Társadalomtudományi Társaság* fiókja is, amely igen hatásos, jelentős munkásságot fejtett ki. Ebben a városban akkoriban újságíróskodott *Ady Endre*, *Bíró Lajos* és *Nagy Endre* is, s a városban

olyan haladó szellemű értelmiségi élet alakult ki, amely azután az egyetemes magyar élet számára termelt ki kiemelkedő alakokat.

Ady Endre maga ismételtén vissza-visszatért nagyváradi korszakának hatására, s ismeretes, hogy Nagyváradról, éppen a kiváló jogakadémiai tanár a radikális *Somló Bódog* ellen, indított egyházi hajtsza miatt írott tiltakozás fordította először a közvélemény figyelmét *Ady Endre* re, Nagyváradról és az ottani *Társadalomtudományi* körből indult tudományos pályájára *Agoston Péter* is, aki a magyar világi nagybírók történetének megírásával tette először ismertté a nevét, s akit 1920-ban az ellenforradalom a tanácskörtársaság idején betöltött szerepe miatt halálra ítélt, s csak a Szovjetunió csereakciója révén szabadult.

A *Társadalomtudományi Társaság* körül alakult társadalmi mozgalomból fejlődött ki a *Szabadgondolkodók* mozgalma, amely elsősorban népszerű vallásellenes propagandát folytatott. A vallás és főleg az egyházak elleni akcióban jelentős részt vállaltak magukra a *szabadkőműves páholyok* is.

A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy keretében működő páholyok egy része erősen rokonszenvezett a szociológusok körével. A *Martinovic-páholy* alapításában legtevékenyebben *Gőnczi Jenő* dr. vett részt, aki ma is él és 86 esztendőes kora ellenére teljes szellemi frissességben tart kapcsolatot az országgal, sőt az egész világ szellemi életével.

A *Társadalomtudományi Társaság*, a *Szabadgondolkodók* és főleg a *szabadkőművesek* közös akciója nyomán alakult meg a megfelelő ifjúsági szervezet, az egyetemi és főiskolai hallgatók által vezetett és irányított *Galilei Kör*. A *Galilei Kör* nagy szerepet töltött be a magyarországi haladó mozgalmakban és már röviddel megalakulása után annyira kihívta maga ellen a klerikális-reakciós körök haragját, hogy a főiskolákon végsőkéig feszültté vált a helyzet. Viszont a budapesti *Galilei Körnek* megfelelően alakult meg Nagyváradon a főiskolások *Kazinczy Köre*, amelynek főtitkára, *dr. György Ernő*, a jogtudományok kandidátusa, s ma is aktív részese jogtudományi életünknek.

A *Galilei Kör* azonnal alakulása után bekapcsolódott a *Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolájának* munkájába és ingyenes alapfokú oktatást vállalt a munkásság, elsősorban az analabéta vidéki segédmunkások körében.

Horváth Zoltán

ÉLŐ MÚLT

A Galilei Kör alelnöke

1.

A műegyetemi épületek H-épületében vagyok, a Korach Mór tudományos főtanácsadóval, a nyolcvanötödik Kossuth-díjas akadémikussal, nyugalmazott egyetemi tanárral, a Műszaki Egyetem tiszteletbeli doktorával, a Műszaki Kémiai Kutató Intézet egyik szobájában beszélgetek. Rám néz, azután eszközeimre: a tollra, a jegyzőfüzetre és azt mondja:

- Én is voltam valaha újságíró.
- Hol a mikor?

— Fiumében, tizenhárom esztendő koromban. Olyan munkatársat kerestek, aki olcsó, de magyarul és olaszul egyformán jól beszél. A választás rám esett. Újságíró csak rövid ideig voltam — de tíz újságíró megélhetne az emlékeimből, amelyek nyegvenesztendő, meglepő véletlenekkel tarkított emigrációs életemhez fűződnek. 1912-ben vándoroltam ki Magyarországról, a negyven évvel nyugator, főként Olaszországban töltöttem, s 1932-ben tértem végleg haza. Voltam a Faenzai Kémiai Kutató Laboratórium igazgatója, voltam egyetemi tanár Bolagnában, voltam üzölt, rejtkező ember, s voltam börtönlakó.

— Én csak egyetlen történetet kérek a sokból.

— A Tanácskötársaság leverése után — s ez is egy ilyen véletlen története — öcsém életveszélybe került, mert az irói direktórium tagja volt. Akkor már olasz állampolgár voltam. Fiuméba utaztam ajánlólevelet kérni a polgármestertől, akit ismertem, Romanelli ezredeshez, a pesti olasz misszó vezetőjéhez, hogy az országból kimentsem öcsémet. Romanelli még csak nem is fogadott. Erre az öcsémet hamis papírokkal akartam kiváratni, s ahogy megyek az utcán egy ügyvédhez, aki ilyen-mivel foglalkozott, egy olasz karona tőm között:

- Professore, mit keres Ön itt?
- Meglepődtem, az uniformisban nem ismerem rá mindjárt: régi tanítványom volt, aki bizalmat kelten mosolygott rám. Egy éretem, megbízhatom benne, ezért mindent elmondtam neki. Azt ajánlotta, hozzam el öcsémet az olasz misszióhoz, ahol a többi kiolt katonai útlevelel látnak el a határ után Olaszországba csatolt volt osztrák-magyar területek ittrekelt polgárúit s az olasz honosokat. Mivel sarduló éveket Fiumében töltöttem, mert apám ott dolgozott, öcsém is hirtőnben beszélt olaszul. Ez volt az akkori bázisa. Mikor sőtűcs, nehogy felismerjék őt az utcán, betűrűnk a misszióra, ott tanítványom közbenjárására hamar kiállították a Fiumei illetőségű olasz állampolgárnak az útlevelet. Ezzel aztán másnap át is léptük az osztrák határt.

Korach professzor öccse, a kalandosan megmenekült költő: Komját Aladár.

2.

En minden embertől, akit megrajzolni próbálok, megsérdekem, miről álmodik, s azt is, milyen volt a gyermekkor. Átomképeikben visszatér életünk, s gyermekkorunk élményvilága gyakran feljeli ki s dönti el helyűnkét a földön. Korach Mór, akit — mint mondta — gyermekkorra idejében szűlleivel és testvéreivel Fiumében élt, a Fiumei gimnáziumról, ahol egyszer lázadást szervezett, a jellegzetesen olasz óvatorról, ahol hűztől házig lőgot: kötelmen a szárlani kített fehérnemű, s a Fiumei dómról mesél nekem, ami előtt napokent elhaladt.

A gyermekkor, az ifjúság mély világ: szakadékal, szurdokai, feneketlen kútjai vannak, s eligazító fényessége, amely megvilágítja az elkövetelő emberutat, s vannak élményei, amelyek ma-lonkövekként morzsolják az embert.

Korach professzornál is a forradalmi gondolkodás forrásvidékét keresem: azt, ami taszította és vonzotta gyermekkorában.

Közél két óráig mesélt a professzor, de én itt csak egyes csomópontokat szakítottam ki az elbeszélésből:

— Szüleimmet sokat vándoroltunk az akkor soknyelvű Magyarországon, s ez rányomta bélyegét az életemre. Anyanyelvem magyar volt, de a főnlőbányai óvodában és elemiben németül beszéltek. Nagyanym faluja és népe szlovák ajkú volt. Leteryén újra magyar, Fiumében pedig olasz és horvát környezetbe kerültem. Így már gyermekkoromban megtanultam németül és olaszul is, és se a német, se a szlovák pajtasaim, se a Fiumei »dívgyerekek« nem voltak persze idegenek számomra.

— De hamar betekinthettem az élet mélységeibe is. Nagyanym falujában — akkor Zakárfalunak hívták —, Albrecht főherceg bányáiban szlovák gyermekeket láttam dolgozni. Mikor Leteryén éltünk, szellőlakásban laktunk mi is: két szoba közli egy konyha, s minden szobában egy vagy két család, Andrassy gróf családja. Egy élték ott, ahogyan később Ilyés Gyula megírta a »Puszták népe«-ben. Egy püpos főpajtásomnak a kastély kulcsárnője volt az édesanyja, természetesen apja pedig a gróf.

— Fiume kikötőjében tanúja voltam a tömeges kivándorlásnak, s a szegényeket szűlyező kivándorlási ügyészek mesterkedésének. De a hajók jöttek az egész világból, s láttam rajtuk a fekete és a sárga bőrű mustrózt kiszolgáltatóit, hallgattam a kikötő csapszákeiben részeg dalokat. Éreztem már feszültséget, de a lélek még nem robbant.

— A pesti Műegyetem elvégzése után, 1911 őszén bevonultam a krakkói tartalékos tiszti iskolába, ahol — 1911-ben! — a Clausewitz-féle totális háborúra tanítottak. »Ha egy őrzárat élen átletek a szerb határt!« — oktatták ki Lutz kapitány — »első kötelességük összefogdani egy pár száz civilt, és fölkapasztani őket az országút mentén a fákra. Mőresem kell tanítani azokat a barbárokat!« Az év végén rapportra jelentkeztem s közöltem, hogy

Korach Mór (Vámos László felvétele)

nem tessék le a tiszti vizsgát. Mondani sem kell, mekkora botrány lett belőle, s mivel erre nem volt precedens, megúsztam: altiszti ranggal kirűgtek. Hazamentem Fiuméba s 1912 őszén kivándoroltam, mert nem voltam hajlandó gyilkosokat kiszolgáltani.

3.

A ma Kossuth-díjas akadémikus, magyar tudományos életünk kiemelkedő alakja 1904-50. 1911-ig a Galilei Kör egyik alelnöke volt.

— Milyen emlékei vannak a Galilei Köréről?

— A Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületét dr. Fényes Samu alapította, s a Kör, amelynek első gondolatlát egy akkori orvostanhallgató, Kende Zsigmond vetette föl, ennek az egyesületnek az egyetlen flokja volt. Én a Műegyetemet képviseltem.

— A szocialisták a Körben s annak vezetőségében kisebbségben voltak. Mi szocialisták egyszer meg is kísérelték megbuktatni az elnökséget, de a tagság lezavazott. A kör első alelnöke Polányi Károly volt. Bár később felesége, Duczynska Ilona, az 1918-as galileista pőr hősnője is aktív baloldal lett, Polányi végig kitartott a politikai el nem kötelezettség mellett. Haláláig jó barátságban voltam vele, mert a legfiatalabb, legbebecsületesebb emberek egyike volt. A Galilei Kör később tudvalevőleg mindinkább balra toldott, s forradalmi tevékenysége a magyar történelem része lett.

4.

Közél két óra hosszat beszélgettünk, de nem tudtam meg semmit a magánemberről. Végül még is felteszem a kérdést:

— Mondjon valamit a családjáról!

— Mit mondjak? Két fiam van, mindkettő mérnök. Az egyik Milánóban él, a másik Budapesten, s mindkettő város tanácsának tagja. De inkább azokról emlékezem meg, akiknek a legtöbbet köszönhetem: szüleimről, akik a felvilágosodást, tanáramról, akik a tudományos gondolkodást oltották belém. Harmadik anyanyelvem városában, Fiumében született például az a Wartha Vince, akit a budapesti műegyetem technológiai tanácsköt alapított, s nekem a legkedvesebb tanárom volt. Wartha technikai körelemkedésével vezették be a pécsi Zsolnay-gyárban az ezrin-áljárúist, ami a gyári világhírűvé tette Wartha iskoláját vitttem el az olaszországi Faenzába, a fajász hazájába. Így szűrt be újra a kör, amely a Manfredikével, Faenza uralkodócsaladjának és Mátyás királyunknak a kapcsolatával kezdődött. Erre kell gondolnom, valahányszor fölmegek a budai Vár-múzeumba, s látom Mátyás remekművét faenzai majolika-cserepét.

R. P.

Március 4. a Nemzetközi Népmunkások Nemzeti Pártjának, az Első Magyar Népmunkások Nemzeti Pártjának alakítását követő ülése.

AZ ALKOTÓ HAZAFISÁG

A Hazafias Népmunkások Országos Tanácsa április 17-re összehívta a népmunkások IV. kongresszusát. Az előkészítés során február végéig az egész országban megválasztották az új közéleti és városi, Budapestben pedig a kerületi népmunkások bizottságait. Márciusban tartják meg a megyei küldöttértekezleteket és ezeken választják meg a megyei bizottságokat és a kongresszusai küldöttéket.

Ezekben a gyűléseken és értekezleteken igen gyakran kerültek szóba a szocialista hazafiság kérdései, amelyekről egy külön munkacsoport elemelő anyagot is készített a kongresszus számára.

A szocialista hazafiság kérdésének objektív vizsgálata megköveteli, hogy az adott társadalmi valóságból induljunk ki. Ma már közismert, hogy Magyarország társadalmi szerkezete a népi demokrácia győzele óta alapvetően megváltozott. Hosszú időszákeben munkások és — az eszebbség — szűlyeztetett parasztek szűlyeztek. Az összes munkásokon s alkalmazottakon belül a fizikai dolgozók száma 1949 és 1963 között kerekén 1,5 millióról 2,6 millióra, a szellemi dolgozók pedig ennel gyorsabban, 390 ezerrel 875 ezerre emelkedett. Rendkívül megnőtt a nők szerepe is a társadalmi munkamegosztásban. 1966-ban 700 ezerrel több nő dolgozott, mint 1949-ben, kerekén 1.900.000. A fejlődés másként jellegzetesége, hogy egyfelől eltűntek a tőkésék, másfelől a tizetelen szűlyezparasztek, a paraszti létforma része ipari munkások, az ipari munkások és a parasztság egy része értelmiségű és alkalmazottá vált. Társadalmunkban rendkívül nagy a jelenlegi helyűkre újonnan jutottak száma és hasonló módon nagy sűly van a most is »átalazóknek«, az olyanoknak, akik átmenetben vannak egyik osztályból a másikba, illetve rétegből a másikba.

A változásokkal együtt jelentősen esékkenek, illetve átalakultak a jövedelemkülönbségek, ezek szűlyében már nem attól függnek, hogy milyen helyűt tölt be a társadalmi munkamegosztásban. A jövedelmi különbségek tehát szűlyesen összefüggenek a foglalkozással, ezt pedig nagymértékben meghatározza az iskolai végzettség. A múltkor képzett a helyűzet e téren is nagyot változott. A népi demokráciának nem utolsósorban előfeltétele a műveltség, a kultúra.

A szocialista állam osztályai és rétegei között természetesen ma is vannak különbségek és ezek nem egyszer alkotják problémáink és ellentmondásaink forrásait. Megoldásuk csak a szocialista

gazdaság magasabb szintű fejlesztése útján érhető el. Ez pedig elszűlyben a termelőmunka eredményességének növelésével, megfelelő gazdasági mechanizmus és gazdaságpolitika kialakításával és az ezt biztosító szocialista hazafiságtól függ.

A szocialista nemzeti egység megvalósítása ilyenformán nem választható el a szocialista hazafiság érzésének állandó erősödésétől. Ennek fő tényezői: a hazai földjének, nyelvének, a nép egész haladó történelmi és kulturális örökségének szeretete, megbecsülése; az ország szocialista eszméiségének fejlesztése, valamint a szocialista nemzetköziség ápolása; küzdelem a népünk bélyezői, szabadságért, emberi felemelkedéséért, a szocialista humanizmusért. E küzdelem sohasem lehet megfelelően arról, hogy a nacionalizmus öccsége nem múlt el, az 1867-től az 1945-ig terjedő egész időszákeban — a Tanácskötársaság rövid hónapjaitól eltekintve — a szocialista ország rendkívül erőteljes hatást gyakorolt az egész népre. Másrészt tapasztalható egyes rétegekben — hol küzdelemért, hol pedig a szűlyes életűkötől túltört korpessége következtében a közűlyek tránti érdektelenség. E két tényező nehezíti az új szocialista nemzet fejlődését.

A szocialista hazafiságnak, mint az igazi hazafiságnak mindenkor formájának, legűlyegesebb része a küzdelem a jelen kérdéseinek korszerű megoldásáért, a nép felemelkedéséért. A korszerű szocialista hazafiság lényeges követelménye a hazafiság és a nemzet-szemlélet realizmus. Ez a hazafiság nem a múlt ébrándjaiból, hanem a jövő építésének reális feltételeiből indul ki. E hazafiság lényeges jellemzője a tudatosnak, a tudományosan megalapozott politikának és eszméiségnek az elszűlyes szerepe. Ugyanakkor a szocialista hazafiság integritás része az érzelmi teljesség, az hogy a tudatosnak egyesűlynie kell a nép sűlyiségének igazi érzelmeivel. A szocialista patriótizmus ápolása tehát nem zárható le sem csupán az érzelmi, sem pedig kizűlyólag az eszméi-érzelmi nevelés feladataira. Eppen a Hazafias Népmunkások legmagasabb rendű feladata, hogy ezt a nevelést eszméit, erkölcsi és érzelmi egyűlyben demokratizmus ki. Mindenki, aki munkáját a legjobb tudása és képessége szerint végzi, a rendszer alapűlyjait elfogadja és támogatja, tehát tetteivel bizonyítja, hogy legűlyesebb úgy az új társadalmi rend keretében a szűlyföld, az ország, anyagi és szellemi kultúrájának garanciáiban, jó hazafi. A fő törekvés az, hogy népünk tudatában a szocialista társadalmi rend és a hazai szűlyeire teljesen ászűlyoljunk.

Pethő Tibor

NÉPSZABADSÁG

1958. november 29, szombat A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI LAPJA XVI. évfolyam, 283. szám

Magyar kormány- és pártküldöttség utazott Damjanov elvtárs temetésére

Kormány- és pártküldöttség utazott Szófiába, Georgi Damjanov, a bolgár nemzetgyűlés elnökségének elnöke, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja temetésére. A delegáció vezetője: Kiss Károly, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság

titkára, az Elnöki Tanácsa elnökhelyettese; tagjai: Tausz János belkereskedelmi miniszter és Káldi Iván, a Magyar Népköztársaság szófiai rendkívüli és meghatalmazott nagykövete, aki a bolgár fővárosban csatlakozik a delegációhoz.

Párt- és állami vezetők részvételű látogatása a bolgár nagykövetségen Georgi Damjanov elhunytja alkalmából

Georgi Damjanovnak, a bolgár nemzetgyűlés elnöksége elnökének, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottsága tagjának elhunytja alkalmából magyar párt- és állami vezetők keresték fel Krasztyu Szojcssevet, a Bolgár Népköztársaság budapesti rendkívüli és meghatalmazott nagykövétét a ósinte együttérzésüket fejezték ki abban a gyászban, amely a Bolgár Népköztársaság és népet érte nagy fiának, a nemzetközi munkámozgalmak kiváló harcosának halálával.

Az Elnöki Tanács, a Magyar Szocialista Munkáspárt és a forradalmi munkás-paraszti kormány nevében elnökök fejezték ki részvételüket Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, Kádár János, az

MSZMP Központi Bizottságának első titkára és dr. Münnich Ferenc, a forradalmi munkás-paraszti kormány elnöke. Részvételű látogatást tett a nagykövetségen Rónai Sándor, az országgyűlés elnöke, Nagy Imre, az Elnöki Tanács elnökhelyettese, Kristóf István, az Elnöki Tanács titkára, dr. Sik Endre külügyminiszter, továbbá az MSZMP Központi Bizottságának, az Elnöki Tanácsnak és az országgyűlésnek több tagja, a minisztériumok számos vezető munkatársa.

Részvételüket nyilvánítták a budapesti diplomáciai testület képviselői is, Hoo De-cin, a Kínai Népköztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete vezetésével. (MTI)

Magyar államférfiak részvétélvirata Georgi Damjanov elvtárs elhunytja alkalmából

A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG NEMZETGYŰLÉSE
ELNÖKSÉGÉNEK.

A BOLGÁR KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK,
A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG MINISZTERTANÁCSÁNAK

Szófia

Kedves Elvtársak! Drága Barátságok!

Mély megrendüléssel értesültünk arról a hatalmas veszteségről, amely Georgi Damjanov elvtársnak, a Bolgár Népköztársaság nemzetgyűlés elnöksége elnökének, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottsága tagjának elhunytával a Bolgár Kommunista Pártot, az egész bolgár népet érte.

Georgi Damjanov elvtárs az magyar nép szeretete és tisztelte, mint a nép ügyéért már kora ifjúsága óta önfeláldozóan és következetesen harcoló igaz kommunista és kiemelkedő államférfit. Damjanov elvtársban, aki egyik kiemelkedő vezetője volt a bolgár nép felszabadulásáért és a szocializmus felépítéséért vívott harcban, a magyar nép igaz barátját veszítette el és gyászolja.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a forradalmi munkás-paraszti kormány és az egész magyar nép őszintén együtt érzi a Georgi Damjanov elvtárs halálát gyászoló bolgár néppel, és osztja meg gyász-élményét.

DOBI ISTVÁN

Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke

KÁDÁR JÁNOS

az MSZMP Központi Bizottságának első titkára

DR. MÜNNICH FERENC

a forradalmi munkás-paraszti kormány elnöke

Dr. Sik Endre külügyminiszter Károlo Lukanov elvtársnak, a Bolgár Népköztársaság külügyminiszterének küldött táviratában fejezte ki részvételét.

A Hazafias Népfőrszad Országos Elnöksége a Bolgár Hazafias Arcvonal elnökségéhez intézett részvétélviratot.

A budapesti bolgár nagykövetség közleménye

A Bolgár Népköztársaság budapesti nagykövetsége közli, hogy Georgi Damjanov, a Bolgár Népköztársaság nemzetgyűlése elnökségének elnöke elhunytja alkalmából a részvételű látogatást novem-

ber 29-án, délelőtt 9-13, délután 15-18.30 és november 30-án délelőtt 9-10 óra között fogadják a Budapest, VI. kerület, Népköztársaság útja 115. számú házban. (MTI)

Befejeződött az őszi betakarítás Az őszi búza 97 százalékát elvetették

A megyei tanácsok főgrodinuszainak jelentése szerint az őszi betakarítási munkák lényegében befejeződtek. Az ország minden részében betakarították a burgonyát, a napraforgót és néhány száz hold kivételével a cukorrépat is kiásták.

A cukorgyárak eddig több mint 192 ezer vagon cukorrépát vettek át a termelőktől.

A kukorica-termő vidékeken kevés kivétellel letörték a kukoricát, s már a szárnak is mintegy 90 százalékát levágták. Hajdú megye kivételével már a rizs csapását is befejezték.

Az őszi betakarítási munkákhoz hasonló biztató képet mutat

az őszi vetés is. Kevés kivétellel mindenütt befejezték az őszi búza vetését.

Eddig

az előirányzott terület 97 százalékán, 2 millió 700 ezer kat. holdon került földbe a mag.

Orvendeten, hogy őszi árpából több mint 450 ezer kat. holdat vetettek el, mintegy 30 ezer holddal többet, mint tavaly.

Az őszi mélyszántással azonban el vagyunk maradvva. A termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok területén tervbe vett több mint 3,5 millió kat. hold mélyszántás helyett eddig csak egymillió 600 ezer kat. holdon pécgerték el ezt a munkát. A múlt

heti esőzések több helyen akadályozták a vetést és a mélyszántást. Az utóbbi napokban azonban újra meggyorsult az ütem és

egy hét alatt a tisz-ekben és az egyéni gazdaságokban országosan 300 ezer holddal nőtt a mélyszántott terület.

A talajmunkáikat egy időben halad az állólötreggyezés is. Eddig ezt több mint egymillió holdon végezték el. Az őszi mélyszántás meggyorsításért most a legtöbbet a géppálművek tesznek.

Az őszi burgonyavetés-mag-akció keretében november végéig csaknem 800 vagon vetőmagot szállítottak a megyébe, az igényelt mennyiség 88 százalékát.

A Berlin szabad városra vonatkozó szovjet javaslatok első nyugati visszhangja

A szovjet kormány Berlinre vonatkozó javaslata nagy visszhangot keltett a nemzetközi politikai életben.

Otto Grotewohl, a Német Demokratikus Köztársaság miniszterelnöke pénteken nyilvánított a Szovjetunió Berlinrel kapcsolatos javaslatairól.

„A szovjet kormány javaslata olyan konstruktív kezdeményezés, amely megfelel a mi saját konstruktív politikánknak a német kérdésben. Nyugat-Berlinnek mint szabad városnak megteremtése hozzájárulhat a németországi feszültség enyhüléséhez, a két német állam kölcsönös megértéséhez és első szakasza lehet Németország újraegyesítésének, amelynek megvalósulása egyre inkább előtérbe kerül.”

A szovjet kormány jegyzéke felbecsülhetetlen jelentőségű. Szeretném, ha minden német ebből a szemszögből nézne és vizsgálna meg a szovjet kormány Berlinrel kapcsolatos javaslatait. Meggyőződésem, hogy ebben az esetben minden német velünk együtt igent, igent és megint csak igent mond a szovjet kormány jegyzékére. Ezért is kívánom, hogy a nyugati hatalmak kormányai többre értékeljék a béke biztosságot és a német nép újraegyesítésének járható útját, mint a megszálló hatalmak kicsinyes érdekeit.”

WASHINGTON

Az Egyesült Államok külügyminisztériuma pénteken hivatalos nyilatkozatot tett közszé a szovjet kormányának a berlini kérdésre vonatkozó jegyzékéről. A nyilatkozat kijelenti: a jegyzéket „természetesen gondosan tanulmányozni fogjuk”.

A külügyminisztérium nyilatkozata hangsúlyozta: „A szovjet kormány kifejezésre juttatja: ha a három nyugati szövetséges hat hónapon belül nem fogadja el a szovjet javaslatot, akkor a Szovjetunió felmentve érzé magát azok alól a kötelezettségei alól, amelyeket Berlinrel kapcsolatban vállalt velük szemben. Világos, hogy ezzel kapcsolatban sok súlyos probléma vetődik fel, amelyeket figyelembe kell venniük, amikor a szovjet jegyzékét tanulmányozzuk.”

A nyilatkozat azt állítja, hogy „az Egyesült Államok Angliával

és Franciaországgal együtt a legkomolyabb felelősséget viseli Berlin nyugati szektorjának biztonságáért.”

A külügyminisztérium nem törődik azzal a ténnyel, hogy a nyugati hatalmak durván megszegtek a potadami egyezmény előírásait, s ezzel elvesztették azt a jogukat, hogy továbbra is megállják Nyugat-Berlin, a kijelenti: „Az Egyesült Államok nem adja hallgatolagos beleegyezését ahhoz,

hogy a Szovjetunió lemondjon berlini kötelezettségeiről, amelyekkel Angliával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal együtt-lezza vállalt.”

A nyilatkozatból kitűnik, hogy az Egyesült Államok „nem lép a Szovjetunióval szembe olyan egyezményre”, amely a berlini megosztási rendszer megszüntetésére irányul.

(Folytatás a 6. oldalon.)

Átutazott Budapesten a Csehszlovák Köztársaság párt- és kormányküldöttsége

Pénteken a délutáni órákban átutazott Budapesten a Csehszlovák Köztársaság párt- és kormányküldöttsége, hazatérően a Bolgár Népköztársaságból. A delegáció tagja volt: Antonia Novotny, Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, a Csehszlovák Köztársaság elnöke, Viliam Siroky, a Minisztertanács elnöke, Zdenek Fierlinger, a nemzetgyűlés elnöke, Václav David külügyminiszter és Otakar Šimunek, a Terahivatal elnöke.

A vendégek irányítására a Nyugati pályaudvaron megjelent Dobi István, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, Kádár János, az MSZMP Központi Bizottságának első titkára, dr. Münnich Ferenc, a forradalmi munkás-paraszti kormány elnöke, Ró-

nai Sándor, az országgyűlés elnöke, dr. Sik Endre külügyminiszter, Kiss Árpád, az Országos Tervhivatal elnöke, Szilágyi Dezso, az MSZMP Központi Bizottsága külügyi osztályának vezetője, valamint a politikai élet több más vezető képviselője.

Jelen volt a fogadtatásnál Juhász Viktor, a Csehszlovák Köztársaság budapesti nagykövete és a nagykövetség munkatársai, Krasztyu Szojcsse, a Bolgár Népköztársaság budapesti nagykövete, továbbá Vasile Gliga, a Román Népköztársaság budapesti nagykövetségének ideiglenes ügyvivője.

A csehszlovák és a magyar állami és pártvezetők sorélyes, baráti beszélgetést folytattak, majd a delegáció különvonata tovább indult Prága felé. (MTI)

Segítettük a szocialista eszmék terjedését

Ünnepég a Galilei Kör megalakulásának 50. évfordulóján

A Galilei Kör megalakulásának 50. évfordulóján ünnepi este rendezett pénteken a Kossuth Klubban a Tudomány- és Ismeretterjesztő Társulat. Az este Vadász Elemér akadémikus nyitotta meg. Elmondotta, hogy elérkezett az idő amikor jobb ismereti értékeket adhatunk a felvilágosodott fiatalok körének tevékenységére. Mint kortárs arról beszélt, hogy a Galilei-kör korabeli szellemi hatása túlnőtt önmagán, hatott az egész haladó ifjúságra. Emellett Hadass Árpád egyetemi tanár tartott megemlékezést.

Bevezetőben a Galilei Kör megalakulásának körülményeiről beszélt Hadass Árpád. — A kör 1908-ban alakult meg — mondotta — az akkori haladó értelmiség és forradalmi diákság legjobbjait. Az alapítók — akiket mi „real galileistáknak” nevezünk — éppen úgy, mint bennünket, az újonckor, a kor Petőfiéinek, Ady Erdőnének a géniuszai inspirált. Ady vett bennünket számára első példaként, együtt álmotunk vele a szűbb és jobb magyar jövőről. De mi is, a „Láznak új serege”, ott állunk az 5. szférában.

A század elején egymást követték a gyári munkásság bérlőinek, az agrárproletariátus aratóiból, a város és a falu pincetelenteinek forradalmi megmozdulásával, amelyek az ország utcai kegyetlenül leverték és vérbe fojtották. A magyar társadalom melyen nőt a forradalomnak lit-ott felzárva törv hullámjai maguktól ragadták a magyar haladó értelmiség legjobbjait, köztük az egyetemi diákság kis részét. Ők megéreztek az új szabadságharc előszelét, megéreztek, hogy egy új világ keserves vajadásának korát éljük. Ennek a forradalmi lélekének volt a szülője a Galilei Kör.

A szocialdemokrata pártnak lett volna történelmi hivatala, hogy a forradalmi munkásság, a létező nemzeti és a velük együtt küszködő magyar nép hársit a demokratikus forrad-

alom irányítására terelje. A szocialdemokrata párt azonban, amely Európában a legforradalmibb országokban a legreakcionáriusabb politikát folytatta, erre alkalmatlannak bizonyult társadalmi és politikai harcok vezetésére.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen párt nem gyakorolható különös vonzerőt sem a haladó értelmiségre sem a forradalmi diákságra, sőt oppositívára kergette a munkásság forradalmi elemét is. Ennek ellenére, a polgári radikálisok, a Társadalomtudományi Társaság és a Szabadgondolkodók pártjának alatt álló egyetemi diákság az első világháború előtt és alatt nem szakított a szocialdemokrata párttal és a szervezett munkások mozgalmával. A Galilei Kör tagjai sorában és tanítójának gondjában is sokan voltak olyanok, akik egészen a kommunista párt megalakulásáig tagjai voltak a szocialdemokrata pártjának, és nem egy-kétük vezetője, előbőrű volt a pártban beállított ellenfeleknek.

„Tanulni és tanítani” — ennek a jelölésnek jegyében indultunk el 1908-ban. Ennek a szellemét hozta magával a kör alapító társasága a Szocialista Diákok Egyesületéből. Ekkori munkáinkról így írt tanítómestereink, Szabó Ervin: „Segítettük a szocialista eszmék terjedését újságírók és röpiratok írással és terjesztéssel.”

Az első világháború változást hozott a magyar nép életébe és ezzel együtt a harcok, haladó értelmiség és forradalmi diákság egyesületének, a Galilei Körnek történetébe is. A hír első gárdáját bevonultatták. A vad haditeror és sovinizmus kezdetben mindent előtűz hullámában először nehezen jutottunk szóhoz. De nem sokáig tudta elnémitani hangunkat. 1915 végén, 1918 elején újra megindult az élet a Galilei Körben is. Ha messziről is és halkán is, de már hallani lehetett a Habsburg-erőszak és a velük sorskövetésben élő magyar úri

osztályok halálharangjának hangját.

A Galilei Kör ebben az időben fontos fórumává vált a háborúellenes propagandának, a békemozgalomnak. Forradalmi akciókra szólította fel a gyárak, munkásszervezetek, a kaszárnyák és a frontok katonáinak lövegeit, a nemegyszer az illegális mozgalom színei is a kör helyiségeibe futottak össze. Néhány nappal az illegális csoport anti-militarizmus roplapjának és plakátjának megjelenése után azonban 1918 januárjában a Galilei Kör feloszlott. A rendőri lepecsételése aktívával lényegében be is fejeződött a kör történelmi missziója. Minket azonban, akik az illegális roplapok szervezését, terjesztését kezdeményeztük az a vágy fűtött, hogy Lenin útján járva, az orosz forradalom példáját kövessük. Amikor a magyar hadifogoly elvtársunk Kovs Bélával az élen, az oroszországi nagy forradalom tapasztalataival gazdagodva, Lenin tanácsával felvetve az új irányt, a baloldali szocialisták — köztük sok régi galileista — mindannyian gyorsan megértették egymást és már együtt vettünk részt a proletárforradalom előkészítésében, a párt megalakítását folyó harcban.

Ezek után a Galilei Kör — amely annyi éven át a marxizmus szisztemjével, gyakorlati fenntartás nélkül pódiumot adott a polgári szabadgondolkodás és pacifizmus eszméinek, az ideálistá hiorofia hüllőfélé irányzatának, a polgári szociológusoknak és revisionisták követőinek — nem szelhetett többé a haladás ügyét egy olyan korban, amikor már Magyarországon is kiéleződött a megállíthatatlan harc a proletariátus és a burzsoá világnézet képviselői között.

Kevesen éltek már a Galilei Kör gárdájából. Kezvelettel gondolunk régi harcostársainkra, nagy halottakra, akik annak idején velünk együtt legjobbként a felszabadulni vágyók oldalán küzdtek.

Az ünnepséget bezáró magasszínvonalú kultúrmozgáson fellépett Medgyesszoy Vilma, Arató Pál, Horváth Ferenc, Palotai Erzsébet, Kelecs Dóra, Ascher Oszkár és a Magyar Néphadsereg Művészegyesületének kamarakórusa Pódor Béla vezetésével.

A Minisztertanács ülése

A kormány Tájékoztatói Hivatala közli:

A kormány elnöke a Minisztertanács pénteki ülésén napirend előtt megemlékezett Georgi Damjanovnak, a bolgár nemzetgyűlés elnökege elnökének, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Biz-

ottság tagjának haláláról. A Minisztertanács jegyzőkönyvébe foglalta a közleményét, amellyel tisztolta a bolgár párt és nép gyászában.

A kormány pénteki ülésén a napirenden levő folyó ügyeket tárgyalta. (MTI)

A KGST gazdasági, tudományos együttműködési, városrendezési és regionális munkabizottságának ülése

November 25-én Berlinben megkezdődött a Köleszóna Gazdasági Segítség Tanácsa gazdasági és tudományos együttműködési kérdésekkel foglalkozó állandó bizottságának ülése. Az ülést a vegyészeti továbbfejlesztésével kapcsolatos kérdések tanulmányozására hívták össze.

Az állandó bizottság megtárgyalja azokat a szakosított és együttműködési kérdéseket, amelyek összefüggésben vannak a

KGST-bez tartozó országok 1908-ig terjedő vegyészeti tervterveinek kidolgozásával.

A KGST építészeti állandó bizottságának három munkaszépeletje ezekben a napokban Moszkvában, Prágóban és Varsóban tanácskozik.

Pénteken Budapesten összehívta a városrendezési és regionális munkabizottság; a tanácskozás december 2-ig tart. (MTI)

Elutazott a szovjet újságíróküldöttség

A szovjet újságíróküldöttség, amely D. P. Goryunovnak, a Pravda helyettes főszerkesztőjének vezetésével két hetet töltött hazánkban, pénteken visszatért Moszkvába. A delegáció búcsúztatására a Ferihegyi repülőtéren megjelent Széllóczy Dezso, az MSZMP Központi Bizottság külügyi osztály-

nak vezetője, Gyurus László, a kormány Tájékoztatói Hivatalának elnöke, Dargóczi István, a Központi Bizottság agit-prop. osztályának helyettes vezetője, Szekessy Árpád, a MUOSZ elnöke. Jelen volt J. Ny. Cseregyakos, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa és V. A. Krjuckov, a nagykövetség sajtóosztály-

Az üzemek is sokoldalúan segítik az iskolai tanulók politéchnikai oktatását

Az idei oktatási évben a fővárosban 95 általános és 11 középiskolában vezették be a politéchnikai oktatást. Több iskola már a tanév első hónapjaiban szoros kapcsolatot teremtett az üzemekkel, amelyek sokoldalú támogatást nyújtanak a gyakorlati foglalkozásokhoz.

A X. kerületi I. László Gimnázium például sok segítséget kap a Munkügyi Minisztérium VII. számú ipari tanulmányterveiből. A gimnázium tanulói rendszeresen járnak üzemlátogatásra a Bőrcsopori Feketelestermelő Vállalathoz, s a helyszínen ismerkednek a leggyorsabb munkadarabokkal, az alapvető munkafogásokkal.

A Kerámiák Tisztviselőegyesületét az egyik művezető szakértő el látogatni a gimnáziumba és a tanműhelyekben segít a gyakorlati foglalkozásoknál. A gimnázium a politéchnikai oktatás bevezetése óta különféle anyagokban és szerkesztésben 13 000 forint értékű segítséget kapott eddig a X. kerületi üzemektől.

A II. kerületben a Békési Ferenc Gimnáziumban hat-különböző fogazatra terjed ki a politéchnikai oktatás: szálalás, elektromos, műszerezés, mezőgazdasági, technika és lakatos fogazatra. A gimnázium a Klement Gottwald Vállalatokhoz tartozó Gyártól, de más kerületek üzemektől is — így a Belsővárosi Híradástechnikai Gyártól, a Magyar Optikai Művektől és még több helyről — kapott eddig kézi

szereszműveket, feloldozásra alkalmas anyagokat, több mint 10 000 forint értékben. (MTI)

Két nemzedék: Öregek és fiatalok! Vajon hogyan élnek, hogyan dolgoznak együtt a gyárakban? Ezért tartanak-e vitákat, üzeneteket?

Ezt kutattuk a Ganz Vagongyárban.

A háború minden hadimenet nélkül tört ki. Nem robbanászerűen, hanem lassan, óvatlanul; úgy hatolt a lét nemzedéké közé, mint a csempészárú. A nyár végén nyolc fiatalember állított be az 534-es műhelybe. Epp egy brigádra való gyerek, 18-20 évesek, erősek, szemtelensek, ölelmesek, tele lelkeséggel, büszkeséggel, rátartással.

Néhány nappal előbb tették le a szakmunkás-vizsgát, s úgy hívták: a vizsga már az életre is készült. Am igen hamar csalódtak. A második héten olyan munkát kaptak, amibe beletört a bicskájuk. Hogybogy, hát ilyen is lehet?

Es a fiatalok, amennyire lehetnek voltak még tíz nappal ezelőt, annyira letörték most.

Kreka bácsi, az idős párttitkár bevezette a fiatalok állapotát és szóló Kotránéz művésztönsök:

— Nem kellene-e a gyerekeket nekik való munkára beosztani? S a művezető így felelt: — Majd én megmutatom, hogy az új munkások is elboldogulnak ezzel a munkával!...

Ez volt az első hiba, amit az idősebbek elkövettek az újakkal szemben. A makacsodás, a „majd én megmutatom” helyett sokkal jobb lett volna megfogadni az idős kommunista tanácsát. És mert nem ez történt, a fiatalok egyre csak azt látták, hogy ők rossz munkát kapnak, az „öregek perze jobbat”. Ők keveset kerestek, az „öregek perze sokkal”. Tehát: „direkt kitaláltak az új munkásokkal”.

Es perze nem igaz! De a szánalmas körülmények miatt joggal kibétejték.

A fiatalok így emlékeznek vissza erre az időre: — A művezetőnek és a csoportvezetőnek sok pontjuk volt egy-egykor induló új munkákkal és velünk nemigen törődtek. Mi pedig tapasztalatlanunk miatt egyre több hibát követünk el. Ekkor kezdünk napirendre kerülni, de megértés helyett ideges, ingerült hangnemből beszéltek velünk. Mi „forrófejű fiatalok, átviteltük ezt a hanghordozást, ami egyre jobban elmeresülte a helyzetet.”

De ez még mindig csak olyan elcsúsztatás. Még csak megéri-e egymás erejét és türelmét.

A fiatalok ugyanis, bár nem teljesítik normájukat, megkapják a 100 százaléka járó bért. Ez volt a második hiba. Mert ugyan mire volt jó ez a nemes gesztus?

Csak arra, hogy a fiók, akik úgysem tudták még, mi a kötelesség, még könnyelműbbekké váljanak.

— Dolgozzunk, ahogy az öregek a lényeg az, hogy megvan a lényeg — valahogy ezt a következtést vonták le mindből a fiatalok.

Azán egy napon felrobbant a puskaporos harc: a bérlőgazdálkodást leállították. A lövéseszek dekádában a fiók 300 forintot kerestek, az utána következőkben 93-ot.

Szűcs Ernő, az egyik fiatal meséli:

— Megkezdődött a kopkodás. Be kellett csavarni egy eszterét. De nem tudtam. Fogtam a kalapácsot, azaz vertem be. Mit tehetünk mást? Barmoltunk.

A műhelyvezetés Apáthi József, idősebb szakmunkást osztotta be a fiatalok mellé brigádvezetőnek. Am a fiók ekkor már nagyron elvadtak:

— Ha ezt a fogot hozzánk rakják, akkor leállunk.

Es a vezetőség meghátrált...

Es a visszafordítás volt azán a harmadik és legsúlyosabb hiba, ami végleg elmeresítette a helyzetet. A műhelyvezetés a fiatalok szemében megbizonyította, hogy nem ura a helyzetnek. S a fiatalok ettől kezdve dolgoztak ha akartak, leálltak, ha éppen úgy sajtójan kedvük. Almaszűkával

dobálták egymást és maribótakat munkaidő alatt.

Az idősebbek végképp lemondtak róluk. „Átkozott kislányok”, — mondták.

Csak Kreka bácsi, a párttitkár állt a gyerekek mellé:

— A fiatalok a maguk szemézőséből, az érzékelést járó szűkítő-körrel és temperamentiámmal relik megoldani aérélmiket, de nem vésdashednak — hangsúlyozta többször is.

Szóval, hogy külsőre hasonlaltak a fiatalok tüstet gyűjtöttak, s az öregek — tüstet a követélek — ahelyett, hogy elöltöttak volna, még élesgettek, futatták is. S azán szomoró arccal mutattak bárbe: az lám, nézők estik, hát ki látott már ilyen?

A háború szóta már véget ért. Az idősebbek, s elsősorban a kommunisták vést is megtalálták a helyes módszereket. A fiatalok lecsendesedtek. Megtanulták, hogy a munkahely munkahely, ahol becsülettel, szorgalommal kell dolgozni, megtanulták, hogy az élet kapuján úgy kell átlépn, hogy az ember ne verje be a fejét a szemöldökébe. Megkeresték a szűk szűkület, és nagyon sokat tanulnak az esetből.

Perze, az öregek is tanultak: még több türelmet és még több erélyt. Mert ez a lét dolot nem zárja ki egymást. Csak az a lényeg, hogy mind a ketőt áthassa a szív meleze és az érzélem.

Mert nem szabad elfelejteni: egyszer mindenki volt fiatal. Buzási János — Kalocsi Tibor

A hetedik szélesvásznú filmszínház Budapestén

Az angvárföldi Dözza Filmszínház alakították, úgy hogy az most már szélesvásznú filmvetés is veti a fővárosi szélesvásznú filmszínházak száma ezzel háromra emelkedett. A Dözza Mozit bemutatja a Népközmű tanácsok című szélesvásznú olasz neorealista filmet.